

**TARİH ANABİLİM DALI**  
**YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**  
**Tez Adı:Osmanlı Devleti'nde Öğretmen**  
**Okullarının Kuruluşu Ve İşleyişi**  
**YÜKSEK LİSANS TEZİ**  
**Hazırlayan : Hüseyin YAZICI**  
**Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT**

**Çanakkale – 2006**

**T.C.**

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TARİH ANABİLİM DALI  
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ÖĞRETMEN OKULLARININ  
KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Tez Danışmanı  
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT**

**Hazırlayan  
Hüseyin YAZICI**

**Çanakkale – 2006**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne**

Hüseyin YAZICI'ya ait “Osmanlı Devleti'nde Öğretmen Okullarının Kuruluşu ve İşleyişi” adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan .....  
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye .....  
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye .....  
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye .....  
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye .....  
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

## ÖZET

Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda batı dünyası örnek alınarak yapılan reformlar sürecinde öğretmenleri yetiştirmek için açılan “Öğretmen Okulları” bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

Öğretmen Okulları kurulmadan önce öğretmen yetiştirmek için devletin belirli bir programı ve kurumu yoktu. Eğitim öğretim işleri tamamen vakıfların ve medresenin kontrolü altındaydı. Devlet batılılaşma çalışmaları çerçevesinde yaptığı yenilikleri eğitim kurumlarında da uygulamaya başlayınca, bu alanda öncelikle, öğretmenlerin yeni öğretim yöntemleriyle yetiştirilmesi gerçeğini görmüştür. Bu amaçla yeni öğretim yöntemleriyle öğretmen yetiştirmek amacıyla ilk olarak 1848'de Dârülmuaııimîn-i Rüşdî açılmıştır. Okulun ilk müdürlerinden ünlü Ahmet Cevdet Paşa, kaliteli ve disiplinli bir eğitim ortamı sağlamaya çalışmış ve okulun temellerini atmıştır.

Ortaokul seviyesindeki okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Dârülmuaııimîn-i Rüşdî'nin ardından İlkokul diyebileceğimiz okulların öğretmenlerinin yetiştirilmesi için de 1868'de Dârülmuaııimîn-i Sıbyan açılmıştır. Bu okulun açılışının sonraya bırakılmasında, bu seviyedeki öğrencilerin eğitiminin genellikle hocaların kontrolündeki mahalle mekteplerinde verilmesiydi. Devrin yenilikçi yöneticileri, henüz yenileşme çalışmalarının başlarında böyle bir kitleyi karşılarına almak istemediklerinden öncelikle sayıları oldukça az olan ortaokul seviyesindeki öğretmenler için okul açmaya yönelmişlerdir.

1869 Maarif Nizamnamesi'yle öğretmen yetiştirme konusuna yeni bir düzenleme getirilmiş ve önceden açılmış olan öğretmen okulları birleştirerek büyük bir Öğretmen Okulu'nun kurulması planlanmıştır. Rüşdî, İdadi ve Sultani olarak üç bölüm ve her bölüm Fen ve Edebiyat sınıfları olmak üzere iki sınıf olarak açılması planlanan bu okul, 1874 yılında Sıbyan ve Rüşdîye bölümlerine İdadi bölümü eklenmiş olarak açılabilmiştir. Yine aynı Nizamname ile ilk ve orta okul seviyesindeki okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla açılması planlanmış olan Kız Öğretmen Okulu (Dârülmuaııimât) da 1870'de açılmıştır. Yeni öğretim yöntemleriyle kız öğretmenler

yetiştirecek olan bu okulun açılışı, kızların eğitimine verilen önemi göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Çağın gereklerine uygun olarak açılmaya çalışılan bu Öğretmen Okulları, Türk Eğitim Tarihi'nde öğretmen yetiştirme bakımından çok önemli bir yere sahiptir. XX. Yüzyıl başlarına kadar kendilerine ait Talimât ve Nizamnâmeler ile işleyişleri düzenlenmiş olan ve Cumhuriyet dönemi eğitimcilerini, eğitim yöneticilerini yetiştiren bu okullar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan önemli kurumlardandır. İstanbul'da kurulduktan sonra Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde de kurulan Erkek Öğretmen Okulları'nın sayısı 1900'lü yılların başında 30'u bulmuştur. Kız Öğretmen Okulları ise 1910'lardan sonra Anadolu'da açılmaya başlanmıştır.

Öğretmen Okullarıyla beraber öğretmenlik, Osmanlı Devleti'nde bir meslek haline gelmiş ve okullara öğretmen atamalarında bu okulların mezunları öncelik kazanmıştır. Öğretmen Okulları öğrencileri okulda oldukları sırada belirli bir miktar burs almaktaydı ve mezun olduktan sonra da zorunlu hizmetle yükümlüydüler. Kız Öğretmen Okulları mezunu kızların öğretmen olarak devlet tarafından atanması ise o dönemde devletin kadınların çalışmasını kendi eliyle sağlaması açısından ayrıca dikkate değer bir husustur.

## ABSTRACT

“Teacher training schools” established to raise teachers in the process of the reforms conducted to model the western world in Ottoman Empire, is the subject of this thesis.

There was no specific program or institution of the state to raise teacher before the establishment of “Teacher Training Schools”. Education and schooling was completely under the control of foundations and medrese (Muslim theological school, madrasah). When the government had started to apply the renewals in the education institutions in scope of the westernization efforts, it primarily recognized the reality to raise teachers with new education methods. For this goal, first of all, Dârümuallimîn-i Rüşdî (a Teacher Training School for secondary education) was established to raise teachers with new educational techniques in 1848. Ahmet Cevdet Pasha, as one of the first administrators of this school, had tried to provide quality and discipline in the education environment, and laid the foundations of the school.

After establishing Dârümuallimîn-i Rüşdî to raise teacher for secondary schools, Dârümuallimîn-i Sıbyan was established to raise teachers for the school which we may call primary schools, in 1868. The foundation of this school was made later, because the education in this level was performed in neighborhood schools under the control of hodjas (Muslim preacher). Since the modernist administrators of that time did not want to be against such a population, they decided to open schools for very few numbered teachers to work in secondary schools at first.

By the Education Regulation (Maarif Nizamnamesi) in 1869, a new regulation came into force on Teacher training, and the foundation of broader Teacher Training School was planned to combine previously established Teacher Training Schools. This school planned to be established in three departments as Rusdi (secondary school equivalent), Idadi (High school equivalent), and Sultani (High School Equivalent), and in two classes as Science and Literature, was, however, established with the addition of Idadi department to Sıbyan (primary school equivalent) and Rusdiye departments in 1874. Girl Teacher Training School (Dârümuallimât), planned to raise teacher for the

schools at primary and secondary schools by the same regulation, was opened in 1870. The opening of this school to raise “woman teachers” was especially important to indicate the importance considered for the education of girls in that time.

These teacher training schools tried to be opened for the necessities of the age have very important place in training teachers in the Turkish Education History. These schools which were ordered to the Instructions and Regulations unique for them till the beginnings of 20<sup>th</sup> century, training the educators and education administrators of Republic period are important institutions remained from Ottomans to the Republic. At the beginning of 1900s, the number of training schools, also established in Anatolia after Istanbul, had reached 30. As for Woman Teacher Training Schools, they were started to be established in Anatolia after 1910s.

By the Teacher Training Schools, teaching became a profession in Ottoman Empire, and the graduates of these schools had privileges to be assigned to the schools. The students of the Teacher Training Schools, were granted with a certain amount of scholarship, and obligated to serve after their graduation. As for the assignment of the girl teachers of Women Training Schools by the state, it is also a striking matter for indicating the state’s efforts to allow women to work in that time.

## İÇİNDEKİLER

|                  |      |
|------------------|------|
| ÖZET.....        | II   |
| ABSTRACT.....    | IV   |
| İÇİNDEKİLER..... | VI   |
| KISALTMALAR..... | VIII |
| ÖNSÖZ.....       | IX   |

### GİRİŞ

|                                                                            |   |
|----------------------------------------------------------------------------|---|
| ÖĞRETMEN OKULLARI AÇILIRKEN OSMANLI DEVLETİ'NDE GENEL OLARAK EĞİTİM.....   | 1 |
| 1. İlköğretim.....                                                         | 4 |
| 2. Ortaöğretim.....                                                        | 5 |
| 3. Yüksek Öğretim.....                                                     | 6 |
| 4. Tanzimat Dönemi'nde Eğitim İle İlgili Belli Başlı İdari Kuruluşlar..... | 7 |
| 4. 1. Encümen-i Dâniş.....                                                 | 7 |
| 4. 2. Meclis-i Maarif-i Umumiye.....                                       | 8 |
| 4. 3. Meclis-i Muhtelit-i Maarif.....                                      | 9 |

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### OSMANLI DEVLETİ'NDE ÖĞRETMEN OKULLARININ KURULUŞU

|                                                            |    |
|------------------------------------------------------------|----|
| 1. 1. Dârülmualлимîn-i Rüşdî .....                         | 10 |
| 1. 2. Dârülmualлимîn – i Sıbyan.....                       | 16 |
| 1. 3. Dârülmualлимîn-i Âliye (Dârülmualлимîn-i Kebir)..... | 20 |
| 1. 4. Dârülmualлимât.....                                  | 30 |
| 1. 5. Taşra Dârülmualлимîn ve Dârülmualлимâtları.....      | 41 |
| 1. 6. Öğretmenliğin Bir Meslek Haline Gelmesi.....         | 51 |

### İKİNCİ BÖLÜM

#### TALİMÂT VE NİZAMNAMELERE GÖRE ÖĞRETMEN OKULLARININ İŞLEYİŞİ

|                                                                     |    |
|---------------------------------------------------------------------|----|
| 2. 1. Genel Konular.....                                            | 53 |
| 2. 2. Okulların Bölümleri, Eğitim Süreleri ve Öğrenci Sayıları..... | 54 |



|                                                                                |    |
|--------------------------------------------------------------------------------|----|
| 2. 3. Geziler.....                                                             | 57 |
| 2. 4. Yiyecek ve İçecekler.....                                                | 58 |
| 2. 5. Giyecekler.....                                                          | 58 |
| 2. 6. Okulların Yönetimi.....                                                  | 59 |
| 2. 7. Öğretmenler.....                                                         | 60 |
| 2. 8. Meclisler Ve Komisyonlar.....                                            | 62 |
| 2.8.1. Meclis-i Muallim.....                                                   | 62 |
| 2.8.2. Meclis-i İnzibat.....                                                   | 62 |
| 2.8.3. Mübaya'at Komisyonu.....                                                | 66 |
| 2. 9. Yardımcı Personel.....                                                   | 67 |
| 2.9.1. Muavine ve Mubassıra.....                                               | 67 |
| 2.9.2. Muhasebe Memuru.....                                                    | 67 |
| 2.9.3. Bevvab.....                                                             | 68 |
| 2.9.4. Ambar ve Depo Memuru.....                                               | 68 |
| 2.9.5. Tabib.....                                                              | 68 |
| 2. 10. Öğrenciler.....                                                         | 69 |
| 2.10.1. Okullara Öğrenci Kabul Şartları, Öğrencilerin Yaşları ve Maaşları..... | 69 |
| 2.10.2. Öğrenci Disiplini.....                                                 | 73 |
| 2.10.3. Devam- Devamsızlık.....                                                | 73 |
| 2.10.4. Sınavlar ve Mezuniyet.....                                             | 74 |

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### ÖĞRETMEN OKULLARININ DERS PROGRAMLARI

|                                 |    |
|---------------------------------|----|
| 3. 1. Tanzimat Dönemi.....      | 77 |
| 3. 2. I. Meşrutiyet Dönemi..... | 83 |
| 3. 3. II Meşrutiyet Dönemi..... | 94 |

|                    |     |
|--------------------|-----|
| <b>SONUÇ</b> ..... | 102 |
|--------------------|-----|

|                       |     |
|-----------------------|-----|
| <b>KAYNAKÇA</b> ..... | 108 |
|-----------------------|-----|

## KISALTMALAR

|                  |                                                              |
|------------------|--------------------------------------------------------------|
| a.g.e.           | :Adı Geçen Eser                                              |
| a.g.m.           | :Adı Geçen Makale                                            |
| Bkz.             | :Bakınız                                                     |
| BTDD             | :Belgelerle Türk Tarihi Dergisi                              |
| BOA              | :Başbakanlık Osmanlı Arşivi                                  |
| C.               | :Cilt                                                        |
| DDİT             | :Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtîdaiye<br>Talimâtnamesi |
| Devlet Salnamesi | : Salname-i Devlet-i Aliye                                   |
| H.               | :Hicri                                                       |
| Maarif Salnamesi | :Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye                        |
| Mad.             | :Madde                                                       |
| MEB              | :Milli Eğitim Bakanlığı                                      |
| s.               | :Sayfa                                                       |
| S.               | :Sayı                                                        |
| TDVİA            | :Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi                   |
| TTK              | :Türk Tarih Kurumu                                           |

## ÖNSÖZ

Bir sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi öncelikle sistemin lokomotiflerinin iyi çalışmasıyla mümkündür. Devletlerin temellerinin sağlam zemine oturtulması nasıl iyi bir eğitimle sağlanıyorsa, iyi bir eğitim de çağın gereklerine uygun, alanında uzman olarak yetişmiş öğretmenlerin varlığı ile sağlanabilir. Öğretmenlerin eğitimin lokomotifi olduğunu gören Tanzimat dönemi yöneticileri, bu gerçeğin doğrultusunda yeni eğitim yöntemlerine uygun olarak öğretmen yetiştiren kurumlar açmaya yönelmişlerdir.

Bu araştırma yapılırken temel olarak Arşiv belgeleri, Düsturlar, Maarif Salnameleri (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi) ve Öğretmen Okullarının Tâlimat ve Nizamnâmeleri birinci dereceden kaynak olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada, 1848’de Dârümuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu) 1870’de Dârümuallimât (Kız Öğretmen Okulu) adıyla öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan okullar ele alınmıştır. Öncelikle İstanbul’da kurulan daha sonra Osmanlı Devleti’nin diğer vilayetlerinde de yaygınlaştırılmaya çalışılan bu okulların kuruluşları, amaçları, işleyişleri ve ders programları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında yeni öğretim metodları çerçevesinde öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan bu Öğretmen Okulları’yla beraber öğretmenliğin bir meslek haline gelmesi de ayrıca ele alınmıştır. Araştırma esnasında konular mevcut imkanlar doğrultusunda birincil kaynaklardan ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde Öğretmen Okulları açıldığı sırada Osmanlı Devleti’ndeki eğitim - öğretim kurumları ve bu alanla ilgili kuruluşlar genel olarak ele alınmıştır.

Birinci bölümde İstanbul’da ve taşrada açılan Erkek Öğretmen Okulları’nın ve Kız Öğretmen Okulları’nın kuruluş aşamaları ayrı ayrı ele alınmış ve bu okullarla birlikte öğretmenliğin bir meslek haline gelmesi işlenmiştir.

İkinci bölümde Öğretmen Okulları’nın yapısı ve işleyişleri bu okullara ait Talimat ve Nizamnameler doğrultusunda incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Öğretmen Okulları'nın müfredat programları, Tanzimat, I.ve II.Meşrutiyet Dönemi olmak üzere ayrı ayrı ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise XIX. Yüzyılın ikinci yarısında açılmış olan Öğretmen Okulları'nın açılışları, işleyişleri, programları ve eğitim sistemi içerisindeki durumları üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmamın ortaya çıkması sürecinde pek çok değerli şahsın katkıları olmuştur. Bunların en başında kendisiyle Yüksek Lisans öğrencisi olarak tanıştığım, önüme çıkan ve yılmama sebep olan bir çok engel karşısında beni yalnız bırakmayıp o engelleri aşıp bu noktaya gelmemi sağlayan sayın hocam Prof. Dr. Zerrin GÜNAL'a derin şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmayı kısa sürede bitirmeme vesile olan danışman hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT'a teşekkürlerimi arz ederim. Her zaman desteklerini gördüğüm bölümdeki diğer hocalarıma da teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmam sırasında karşılaştığım sorunları aşmamda gereken yardımlarını esirgemeyen meslektaşlarım Abdullah ÇATAL ile Mesut APARCI'nın bu destekleri her türlü takdirin üzerindedir. Çalışmam boyunca desteğini gördüğüm eşim Serap'a da teşekkür ederim.

## GİRİŞ

### ÖĞRETMEN OKULLARI AÇILIRKEN OSMANLI DEVLETİ'NDE GENEL OLARAK EĞİTİM

Her toplumun en önemli sorunu insan yetiştirmektir. Bir toplumun sosyal, kültürel, politik, ekonomik yapısı ne ise yetiştirilecek insan yapısının özellikleri de ona göre olması gerekir. Nitelikli insan gücü olmadan ne maddi ne manevi kalkınma ne de demokratik bir düzen kurmak mümkün değildir. Bir memlekette iktisadi, siyasi ve hukuki sahada ne kadar değişiklik, iyileştirme yapılırsa yapılsın ve büyük liderler yetiştirilirse yetiştirilsin esaslı bir eğitim sistemi ve o sistemde gerekli düzenlemeler ve ilerlemeler sağlanamadıkça bütün gayretler bir proje, bir teşebbüs halinde kalmaya mahkumdur.

Tanzimat öncesinde Osmanlı Devleti'nde her alandaki kurum ve kuruluşlarda ciddi bir çözülme ve bozulma yaşanmıştır. Bu bozulmaların yaşandığı yerlerden biri de eğitim kurumlarıydı. Bozulan kurumların yeniden yapılanma çalışmalarında eğitim sistemi de önemli bir paya sahipti. Devletin hemen her kurumu taklit, baskı ve gruplaşmalarla dejenere olmuştu. Bu ortamda Osmanlı ciddi bir siyasal ve ekonomik zaaf içinde idi. Bu arada Batı dünyasının kaydettiği gelişme ve Batı'nın her geçen gün Osmanlı Devleti üzerindeki ağırlığını arttırması çözüm arayışlarında dikkatleri Batı'ya yöneltti. Bu arada pek tabii ki Batı'da aranan çözümlerden birisi de eğitim alanında idi. Osmanlı'daki gerilemenin nedenleri arasında gerek teoride, gerekse uygulamada her kademedeki bir şeylerin eksikliği açıktı. Batı'nın gelişmesinin nedenleri arasında ise bir şeylerin farklılığı ve fazlalığı söz konusu idi.

Bir eğitim reformunu tasarlarken uygulamanın başarılı olması için üç problemin çözülmesi gereklidir. Birincisi yeni okula gerekli öğretmeni bulmak, ikincisi yeni okulun ders programlarını, ders kitaplarını, ders araç ve gereçlerini, binasını yapılacak programa göre temin etmek, üçüncüsü de yeni okulun öğrencisini temin etmek<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Hasan Ali Koçer, "İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, MEB, İstanbul 1983, s. 572.

Eğitim alanında yapılacak yeniliklere en büyük engel, şüphesiz medreselerdi. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'ın ilanına kadar memleketin eğitim, öğretim ve adalet hayatına doğrudan doğruya, idaresine de kısmen hakim olan medreselerin, devletin istediği, sivil, askeri ve adli memur ve idarecileri yetiştirmek suretiyle faydalı işler gördüğü muhakkaktır. Geleneksel Osmanlı Eğitim Sistemi'nde sıbyan mekteplerinden itibaren en üst derecedeki eğitime uzanan bütün eğitim kademelerini, verdikleri eğitimin derecesine göre medreseler meydana getiriyordu ve öğretmenlerine müderris adı veriliyordu. Ancak medreselerin sonraları her türlü yeniliğe ve ileri düşünceye engel olan cehalet yuvaları haline geldikleri de bir gerçektir<sup>2</sup>.

Medrese çevrelerinin muhalefetine rağmen ilim ve teknikle donanmış Avrupa devletlerinin kuvvetlenmesi karşısında endişeye düşen ıslahat taraftarı devlet adamlarının gayretleriyle 1727'de İstanbul'da ilk matbaa, Avrupa'dan yaklaşık 300 yıl sonra, dini kitap basmama koşulu ile kurulmuştu<sup>3</sup>. 1773'de Mühendishane-i Bahr-i Hümayun<sup>4</sup>, 1796'da Mühendishane-i Berr-i Hümayun açılmıştı<sup>5</sup>. Diğer taraftan 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı gibi, 1827'de Mekteb-i Tıbbiye, 1834'te de Mekteb-i Harbiye açılmıştı<sup>6</sup>.

1839'da Tanzimat-ı Hayriye ilan edildikten sonra Türk Eğitimi, askeri okulları bir tarafa bırakırsak, şu okullardan ibaretti<sup>7</sup>.

- Dört beş yaşındaki çocuklara düzenli bir dini eğitim ve öğretim veren mahalle sıbyan okulları.
- İlk ve orta öğrenimin ortak bir kurumu olan Rüşdîye okulları
- Devlet dairelerindeki memurları resmi yazışmalarda yeterli bir hale getirmek üzere açılmış Mekteb-i Maarif-i Adli.

<sup>2</sup> Sadrettin Celal Antel, **Tanzimat Maarifi**, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 1.

<sup>3</sup> Neşet Çağatay, "Tanzimat ve Türk Eğitimi", **Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri, Bildiriler 13-14 Mart 1985**, TTK, Ankara 1987, s. 61.

<sup>4</sup> M. Rauf İnan, "Atatürk'ün Devraldığı Eğitim, Öğretim Durumu ve Kurumları (Eğitim Düzeni)", **Atatürk Konferansları 1971-1972**, TTK, Ankara 1975, s. 118; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK, Ankara 1998, s. 49-50.

<sup>5</sup> Faik Reşit Unat, **Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, MEB, Ankara 1964, s. 130; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, MEB, İstanbul 1991, s.28.

<sup>6</sup> Antel, **a.g.e.**, s. 4.

<sup>7</sup> Unat, **a.g.e.**, s. 131.

Osmanlı sivil eğitim sistemini meydana getiren başlıca eğitim kurumları sıbyan mektepleri ile medreselerdi. Mahalle mektebi, taş mektep, darü't-talim, darü'l-ilm, muallim-hane gibi adlarla da anılan sıbyan mektepleri beş altı yaşlarındaki çocukları kabul eden birer ilköğretim kurumu olup, hemen her mahalleye ve köye kadar yayılmışlardı. Bunların öğretmenlerine muallim adı veriliyordu . Bunlar genellikle medreselerde eğitim görmüş kimselerdi. Öğrencisi çok olan sıbyan mekteplerinde muallime yardımcı kalfalar da bulunuyordu. Kalfalar genellikle muallimlerin bu okullarda yetiştirmiş oldukları öğrenciler arasından seçiliyordu. Bu sıbyan okulları bir tarafa bırakılırsa, diğerleri tamamıyla İstanbul'da toplanmıştı<sup>8</sup>.

Bu dönemde ilk ciddi teşebbüs olarak, 1838 başlarında devletin ihtiyacı bulunan yeni düzenlemeleri yapmak göreviyle “Meclis-i Ahkâm-ı Adliye” kurulmuştu. Bu kuruluş, ülkenin ekonomik açıdan kalkınması için gerekli tedbirleri planlamak üzere “Ziraat ve Sanayi Meclisi” adında uzmanlardan oluşan bir heyet görevlendirmişti. Ancak bu heyet ilgilenmesi gereken alanların yanında, bayındırlık ve eğitim konularının da bu ekonomik kalkınmanın temellerini oluşturduğunu görerek “Meclis-i Umur-u Nafia” adında yeni bir kimliğe dönüşmüş ve eğitim işleriyle uğraşmaya başlamıştı<sup>9</sup>. Böylece eğitim işi medreselerin tekeline kurtarılacak devletin denetimi altına alınmak istenmişti. Aynı yıl bir irade ile kurulan “Mekâtib-i Rüşdiyye Nezareti” ile eğitim alanına ikilik (eski-yeni, medrese – mektep, dini – laik, ulema – aydın, batı – doğu, dünyevi – dini bilgiler vb.) girmişti.

Eğitim tarihimizde öğretmen yetiştirme konusunda Fatih Sultan Mehmet (1451-1481), Sıbyan Mektepleri hocaları için İstanbul'da kurduğu medreselerde ayrı bir program uygulanmasını istemişti. Ancak Fatih'ten sonra, 18. yüzyılın sonlarında başlayan Batı tarzı modernleşmenin örnek alınmasına kadar öğretmen yetiştirme sorununa önemli bir çözüm arayışı görülmemektedir. 18. yüzyıl sonlarında başlayan, eğitim kurumlarını modernleştirme çabaları ilerledikçe öğretmen yetiştirme sorununun önemi anlaşılmaya başlanmıştır. Bu sorunun da ancak okullar aracılığıyla çözümlenebileceği anlaşılmıştı. Batı örneğine göre kurulan ve kurulması planlanan bu okullar, öğretmen yetiştirmenin böyle bir çerçeve içinde ele alınmasını zorunlu kılmıştı.

<sup>8</sup> Unat, **a.g.e.**, s. 6.

<sup>9</sup> Aynı eser, s. 2.

## 1. İlköğretim

II. Mahmut (1808-1839), Batı teknik ve ilim düşüncesinin ancak eğitim ve hukuk yoluyla Osmanlı Devleti'ne girebileceğinin lüzumuna inanmıştı. Bu sebeple 1824'ten itibaren eğitim ve öğretim alanındaki faaliyetleri başlatmıştı. Ancak 1824'teki okula devam mecburiyeti ile ilgili hazırladığı fermanın genel ilköğretim mecburiyeti ile ilgisi yoktur. Ayrıca bu ferman bütün yurt için değil, sadece İstanbul, Edirne ve Bursa için hazırlanmış ve pek de önemli bir başarı getirmemişti<sup>10</sup>. Osmanlı Devleti yöneticileri, 1850'lerden itibaren, medresenin ve vakıfların kontrolünde olan ilköğretim kademesini devletin denetimi altına almak için pek çok girişimlerde bulunarak reform yanlılarını desteklemişti.

Sıbyan mekteplerinde reform yapmak çok zor olmuştu. Malî yönden bu okullar genellikle vakıflara ait olduğu için, kendiliğinden bir özerklik içinde bulunuyordu. Muallimler ve çevresindeki bağnazlar da devletin buralarda yapacağı değişikliklere karşı çıkmışlardı. Bu arada Sıbyan okullarında yazı öğretimi çok başarısız oluyordu. Tanzimat devrinde kurumlarda ve düşünce alanında meydana gelen ikiliğin ve bunun kaçınılmaz sonucu olan eski-yeni mücadelesinin maarif alanına yansıdığı yukarıda ifade edilmişti. Bu mücadelenin ilköğretim yani sıbyan okulları üzerinde şiddetli olması gerekirken bunun tam tersi olmuş, bu okullar Evkaf Nezareti ile Şeyhülislamlığın nüfuzuna terk edilmişti. Yeni açılan okullar da Tanzimatçılara bırakılmıştır. Böylece sıbyan okulları uzun yıllar ıslahat hareketlerinin dışında kalmıştı.

1862 yılından itibaren İstanbul'daki 36 sıbyan okulunda yeni bir harf öğretme biçimi denenmeye başlanmıştı. Devlet bu okullara parasız taş tahtalar, taş kalemler ve divitler dağıtmış. Daha sonra aynı amaca yönelik numune İptîdaîleri kurulmuştu<sup>11</sup>. Ancak 1868'de İstanbul'da bir Dârümuallimîn-i Sıbyan'ın açılmasıyla ilkokullara yetiştirilecek öğretmen konusunda önemli bir adım atılmış oldu.

<sup>10</sup> Aziz Berker, *Türkiye'de İlköğretim (1839-1908)*, MEB, Ankara 1945, s. 3.

<sup>11</sup> Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, TTK, Ankara 1996, s. 8.



## 2. Ortaöğretim

Mekâtîb-i Rüşdiyye Nezareti ile gelişen zihniyet, modern maarif teşkilatına doğru ilk basamak olarak kabul edilebilir. Yine 1845'te kurulan "Muvakkat Meclis-i Maarif" teşkilatı zamanın ihtiyaçlarına göre eğitim meselelerini ele alan bir organ durumundadır. 1845'te toplanan bu meclis Rüşdiyyelere sıbyan okullarının üstünde Dârülfünun'a talebe yetiştiren orta dereceli okul hüviyetini vermişti<sup>12</sup>.

İlk olarak 1838 yılında Mühendishane, Harbiye, Tıbbiye gibi askerî okullara öğrenci hazırlamak amacıyla veya bitirdikten sonra memuriyetlere başlanabilecek şekilde 14-15 yaşlarındaki çocukların gideceği ve sınıf-ı sani adıyla kurulmaya başlanılan Rüşdiyyeler çeşitli nedenlerle ancak 1847 yılında tam olarak açılabilmişti. Bunlar Osmanlı Devleti'nde önce ortaöğretim kademesinde ortaya çıkmış, ardından ortaokul ve lise fonksiyonlarını gördükten sonra, öğretim seviyesi düşerek ilköğretim kademesine geçmişti. Bir süre de "yüksek ilkokul" denilebilecek bir düzeyde kalmıştır. 1913 yılında da ilkokulların içinde erimişti.

Lise seviyesindeki idadi ve sultaniler kuruluncaya kadar Rüşdiyyeler, tüm ortaöğretim kademesini temsil eden bir okul olarak kalmışlardı. Rüştiyelerin eğitimi ilk önce dört yıl olduğu halde, Darülmaarif açıldıktan sonra, altı yıla çıkarılmış. Fakat 1863'te beş yıla indirilmişti<sup>13</sup>. Kız Rüşdiyyeleri de ilk defa 1858 yılında açılmış<sup>14</sup>, 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ülke çapında açılması kararlaştırılmıştı.

16 Mart 1848'de bu erkek Rüşdiyye okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla Dârülmuallimîn-i Rüşdî<sup>15</sup>, 1870 yılında da kız rüştiyelerine öğretmen yetiştirmek amacıyla ilk kız öğretmen okulu olan "Dârülmuallimât" açılmıştı<sup>16</sup>.

<sup>12</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 3.

<sup>13</sup> Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, TTK, Ankara 1988, s. 92.

<sup>14</sup> Koçer, **a.g.m.**, s. 575.

<sup>15</sup> Koçer, **a.g.e.**, s. 56.

<sup>16</sup> Tefik Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", **BTDD**, 6 Eylül 1970, S. 36, s. 62.

### 3. Yüksek Öğretim

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde bilimde Doğu'dan Batı'ya doğru bir yönelme ve eğitim anlayışında değişiklikler görülmüştü. Bunlar Tanzimat döneminde medrese dışında yeni bir yüksek öğretim kurumunun kurulması yolunda teşebbüslerin doğmasına vesile olmuştu. Bir Dârülfünun açma fikri Tanzimat devrinde halkın eğitimi meselesi içinde ele alınıp geliştirilmiş, daha çok her türlü ilmin okutulacağı bir müessese olarak düşünülmüştü. 1863 yılında dönemin sadrazamı Keçecizâde Fuad Paşa'nın, binanın tamamlanmasını beklemeden bitmiş olan bazı odalarda halka açık konferans şeklinde dersler verilmesini uygun görmesiyle Dârülfünun eğitimi başlamıştı. Büyük ilgi uyandıran bu konferanslar halk ve devlet ileri gelenleri tarafından ilgiyle takip edilmekteydi. 1863 yılı boyunca bu şekilde fizik, kimya, tabii ilimler, tarih ve coğrafya konularında serbest dersler verilmiştir. 8 Eylül 1865'te çıkan büyük yangında Dârülfünun binasının da yanmasıyla dersler tatil edilmişti. 1869'da Dârülfünun'un bugün Basın Müzesi olan binası tamamlanmıştı<sup>17</sup>.

1869 Maarif Nizamnamesi'yle yeniden şekillendirilen, üç yılı öğretim, bir yılı bitirme tezi için olmak üzere toplam dört yıllık eğitim verecek olan Dârülfünun'a on altı yaşını doldurmuş, idadi mezunu veya o derecede bilgisi olan öğrenciler alınacaktı<sup>18</sup>. Ancak bu kararlar bazı aksaklıklar nedeniyle uygulanamamıştı. Başta yeterli sayıda hoca ve bu yeni yüksek öğretime uygun formasyonda yetişmiş talebenin bulunmaması yüzünden bu ikinci teşebbüs de arzu edilen sonuca ulaşamamıştı. Dârülfünun 1872'de kapatılmış ve 1908'de Dârülfünun-u Şahane olarak açılana dek kapalı kalmıştı<sup>19</sup>.

<sup>17</sup> Ali Arslan, **Dârülfünun'dan Üniversiteye**, Kitabevi, İstanbul 1995, s. 26; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (M. Ö. 1000 - M. S. 2004)**, Pegem Yayıncılık, Ankara 2005, s. 154-155

<sup>18</sup> 198 maddelik bu nizamnamede 51 mad. ile en çok Dârülfünun'dan bahsedilmiştir. Nizamnamenin tam metni için bakınız, **Düstur**, 1. Tertip, 2.Cilt, s. 184-219.

<sup>19</sup> Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünun" mad, **TDVİA**, İstanbul 1993, C.8, s.521-525; İnan, **a.g.e.**, s. 123.

#### 4. Tanzimat Dönemi'nde Eğitim İle İlgili Belli Başlı İdari Kuruluşlar

##### 4. 1. Encümen-i Dâniş

Osmanlı Devleti'nde başlatılan eğitim reformlarıyla önce geçici bir meclis kurulmuştu. Encümen-i Daniş adlı bu meclis ilk önce 1845 Maarif Meclisi'nde tavsiye edilmiş, ancak 18 Temmuz 1851'de bir İrade-i Seniyye ile kurulmuştu. Dârülfünun'a ders kitabı hazırlanması amacıyla kurulmuş olan bu meclis tarafından 1863 yılında derslere başlandığında bu okulda (Dârülfünun'da) okutulmak üzere hiç bir kitap hazırlanmadığı görülmüştü. Açıkça Fransız Akademisi'ni örnek almış olan bu kurulun 40 üyesi Türk olmak şartıyla Hammer, Bianchi ve Redhouse gibi Avrupalı şarkiyatçılar da dahil olmak üzere bir çok muhabir üyesi vardı. Encümenin çalışması zamanın siyasi kararsızlığı ile engellendi ve 1862 yılında bir kaç kitabı yayınlamaktan fazla bir şey başarmaksızın tarihe karışmıştı<sup>20</sup>.

Encümen-i Dâniş'in en müspet ve neticeye ulaşmış çalışması, ilk iş olarak Ahmet Cevdet Paşa'ya, Hammer'i tamamlayacak şekilde 1188 (1874) Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1241 (1826) yılına kadar olan devreyi içine alan olayların yazılmasını ısmarlamasıdır. Böylece on iki ciltlik Tarih-i Cevdet meydana gelmişti. Daha önce Pirizade Mehmed Sahib'in<sup>21</sup> baştan ilk beş bölümünü çevirdiği İbn Haldun'un ünlü Mukaddimesi'nin son altıncı kısmı da Ahmet Cevdet Paşa tarafından yine encümenin faaliyetleri çerçevesinde tercüme edilmişti<sup>22</sup>.

##### 4. 2. Meclis-i Maarif-i Umumiye

Sultan Abdülmecit (1839-1861) 1845'de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'yi ziyaretini esnasında okuttuğu fermanında “din ve dünya için herkese lazım olduğu üzere

<sup>20</sup> Abdullah Uçman, “Encümen-i Dâniş” mad., **TDVİA**, İstanbul 1995, C.11, s. 176-178; Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir (40-Tetimme)**, Yayına Hazırlayan Cavid Baysun, TTK, Ankara 1986, s. 52; Unat, **a.g.e.**, s. 20.

<sup>21</sup> Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, **Sicilli Osmani**, Hazırlayan Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C.5, s. 1435-1436; Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** (Çev: Coşkun Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982, s. 308-309

<sup>22</sup> Uçman, **Encümen-i Daniş mad.**, s. 177; Yusuf Halaçoğlu - M.Akif Aydın, “Ahmet Cevdet Paşa” mad., **TDVİA**, İstanbul 1993, C. 7, s. 443-450; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, C. II, s. 395-396

ve halkın bilgisizliğini gidermek maksadı ile, dini bilimlerin öğrenilmesi ve başka faydalı bilgilerin de elde edilmesi gibi mühim bir hususun gerektirdiği tedbirlerin alınması” belirtmişti. Bunun üzerine imparatorluktaki tüm eğitim işlerinin düzenlenip, sürekli ve sağlam bir düzene bağlanmasını sağlamak amacıyla Meclis-i Muvakkat kurulmuştu. Bu meclis mevcut okulları incelemek ve yenilerine yer hazırlamak üzere Vak’anüvis Es’ad Efendi<sup>23</sup>, Fuad Efendi (Keçecizade Mehmed Fuad Paşa) ve Recai Efendi (Mahmud Ekrem’in babası) gibi adli, askeri ve mülki bilgilere iyice vakıf yedi kişiden oluşturulmuştu<sup>24</sup>.

Bu meclis 1846’da verdiği bir raporda, Meclis-i Maarif-i Umumiye adıyla daimi bir meclis kurulmasını teklif etti. Böylece Temmuz 1846’da Dâr-ı Şurâ-yı Askeri Reisi Emin Paşa’nın başkanlığında Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştu<sup>25</sup>. Bu meclisin kurulması eğitimin ulemanın yetki alanından uzaklaştırılmasına dönük ciddi bir teşebbüs olarak değerlendirilmekteydi. Bu meclis din ilimlerine yeniden vurgu yapmakla birlikte ulemanın dışındaki öğretmenleri ve ders programlarıyla yeni okulların yolunu açması bakımından geçiş ve değişim sürecinde rol alıyordu. Bu arada meclis 1857 yılında Maarif Nezareti şekline dönüştürülmüştü<sup>26</sup>.

Önce geçici sonra daimi bir meclisle başlayan, ardından Maarif Nezareti’ne dönüşen bu kurumsallaşma süreci reformların başladığı dönem itibariyle eğitim sistemine tam bir hakimiyetin ifadesi değildir. Osmanlı eğitim sistemindeki değişim ve çözüm arayışları devletin yıkılışına kadar devam edecektir. Ancak Maarif Nezareti’ne kadar uzanan teşebbüsler eğitimin tek çatı altında ve devlet otoritesine bağlı olarak yapılandırılması teşebbüslerinin önemli bir adımıydı.

<sup>23</sup> Geniş bilgi için bkz. Ziya Yılmaz, “Esad Efendi” mad., **TDVİA**, İstanbul 1995, C.11, s.341-345; Mehmet Esad Efendi, **Vak’anüvis Es’at Efendi Tarihi**, Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s. XXXVII- LXXXII.

<sup>24</sup> Kenan Akyüz, **Encümen-i Daniş**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1975, s. 10

<sup>25</sup> **Aynı eser**, s. 10.

<sup>26</sup> Unat, **a.g.e.**, s. 21.

#### 4. 3. Meclis-i Muhtelit-i Maarif

1857 yılında eğitimden, din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın bütün halkın yararlanması esasının kabulüyle birlikte, Osmanlı topraklarında yaşayan her milletin kendi okullarını yapmaları, öğretim yöntemleri ve hocalarının seçimini görüşmek üzere azınlık temsilcilerinin katılacağı bir Meclis-i Muhtelit kurulmuştu. Meclis-i Muhtelit'in kurulması üzerine Meclis-i Maarif'le birlikte eğitim alanında meclislerin sayısı ikiye yükseldi. Ayrıca Meclis-i Maarif daha çok din bilimleri ile ilgili konuları, diğeri ise çeşitli fen ve sosyal bilimler ile ilgili konuları görüşecekti. Bu arada yeni meclis ve yukarıda sözü edilen okullar ile azınlıkların okulları Mekâtîb-i Umumiye Nezareti'ne bağlanmış oluyordu. Mekâtîb-i Umumiye Nezareti ile Maarif-i Umumiye Nezareti'nin birlikte var olduğu bu iki başlı sistem uzun sürmemiş, bir ay sonra Mekâtîb-i Umumiye Nezareti, Maarif-i Umumiye Müsteşarlığı'na dönüştürülerek bu iki yapı tek çatı altında toplanmıştı<sup>27</sup>.

---

<sup>27</sup> Unat, **a.g.e.**, s. 22.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI DEVLETİ'NDE ÖĞRETMEN OKULLARININ KURULUŞU

#### 1. 1. Dârülmualimîn-i Rüşdî

Osmanlı Devleti'nde modern eğitimin gelişmesinde karşılaşılan zorlukların başında, şüphesiz en başta öğretmen yokluğu gelmekteydi. Uzun yıllar bu eksiklik medrese mezunlarının öğretmen yapılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak bu durum modern eğitim anlayışıyla oluşturulmaya çalışılan eğitim sistemine tersti. Çünkü bir tarafta yeni okulları medresenin hakimiyetinden, idari yönden Evkaf Nezareti'nden ve Şeyhülislamlıktan kurtarmaya çalışmak, diğer taraftan bu okullara yeni öğretime karşı olan medreselileri öğretmen yapmak, amaca ulaşmayı güçleştirmekte idi. İşte bu çelişkili durumu bir dereceye kadar hafifletmek için yeni açılan Rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla öğretmen okulları açılması düşünülmüştür. Böylece medresenin yanında kurulmaya başlayan bu yeni eğitim kurumları öğretmen yetiştiren bir kaynağa kavuşacaktı.

Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı Devleti'nde öğretmen ihtiyacı medreseler tarafından karşılanmaktaydı. Sıbyan Mektepleri'nde okuma yazması ve biraz da dini bilgisi olanlar ders verirken, yeni açılan askeri ve teknik okullarda subaylar ve yabancı uzmanlar öğretmenlik yapmaktaydılar<sup>28</sup>.

II. Mahmut devrinde sıbyan okullarının yetersiz olduğu anlaşıncı bu okulların ıslahı yoluna gidilmiş, sıbyan okullarının üstünde sınıf-ı sâni okullarının açılmasına karar verilmişti. Fakat daha sonra bu okulların adı, padişah tarafından "Rüşdiye" olarak değiştirilmiştir. Hemen ardından bunların idaresi ile ilgili Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuş ve bir de nazır tayin edilmiştir<sup>29</sup>. Sultan Abdülmecid tarafından başlatılan eğitim reformları çerçevesinde 1845'te yapılan Maarif Meclisi toplantısının ardından sayıları arttırılan ve önem verilmeye başlanılan Rüşdiyelere, yeni öğretim programları doğrultusunda ders verebilecek nitelikte öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Bunun

<sup>28</sup> Tanzimattan önceki eğitim sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. Unat, **a.g.e.**, s. 1-20; Antel, **a.g.e.**, s. 1-5; Akyüz, **a.g.e.**, s. 55-145.

<sup>29</sup> Kodaman, **a.g.e.**, s. 91.

üzerine Meclis-i Maarif, Sadaret'e bir arz tezkeresi yazarak bir Dârümuallimîn açılmasını teklif etmiş<sup>30</sup> ve Dârümuallimîn-i Rüşdî, İstanbul'da Fatih semtinde 16 Mart 1848 tarihinde Reşit Paşa'nın da yardımı ile Kemal Efendi tarafından açılarak müdürlüğüne "Baş Hoca" ünvanı ile Arapça hocası Yahya Efendi, getirilmiştir<sup>31</sup>. Okulun açılışını Ahmet Cevdet Efendi sonradan Paşa<sup>32</sup> Tezakir'de "Mekâtib-i Rüşdiyyeye hoca yetiştirmek üzere Fatih civarında bir Dârümuallimîn mektebi küşad olunmuş ve buraya talebe-i Ulûmdan hayli zatlar şagird sıfatıyla alınmış ve bunlara şehri otuzar kuruş ma'aş tahsisi kılınmış idi" şeklinde belirtmiştir<sup>33</sup>. Bu açılış tarihi dolayısıyla öğretmen okullarının kuruluş yıldönümü her yılın 16 Mart günü kutlanmaktadır<sup>34</sup>. Takvim-i Vekayi'nin 23 Rebiülâhir 1264 (29 Mart 1848 ) tarihli 372. sayısında özetle "Umumi Maarif Meclisi'nde okullarda çocuklara yeni öğretim yöntemleriyle eğitim vermenin gerekliliği görüşlerine padişahın da onay vermesiyle Fatih semtinde Öğretmen yetiştirmek amacıyla bir Dârümuallimîn'in kurulmasına karar verilmiştir. 10 Rebiülâhir 1264 (16 Mart 1848) Perşembe günü, Maarif Meclisi'nin bütün üyeleri, ileri gelen devlet görevlileri, öğrenciler ve görevli hocaların da hazır bulunduğu bir törenle Padişahın irade-i seniyyesi okunarak okul açılmıştır. Okulun açılış töreninde Arapça

<sup>30</sup> Cahit Yalçın Bilim, **Tanzimat Devrinde Türk Eğitimi'nde Çağdaşlaşma (1839 – 1976 )**, Eskişehir 1984, s. 67.

<sup>31</sup> Mahmud Cevad İbnü'l Şeyh Nafî, **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1338, s. 40; Hasan Âli Koçer, **a.g.e.**, s. 56; Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 79

<sup>32</sup> Ahmet Cevdet Paşa (1822 – 1895); Osmanlı devlet adamı, tarihçi ve hukukçu. 12 ciltlik bir Osmanlı tarihi yazmış, Mecelle'nin hazırlanmasında önemli rol oynamıştır. 1822 – 1895 yılları arasında yaşamıştır. İlköğrenimini Lofça'da yapmıştır. 1839'da İstanbul'a gelerek Fatih'teki Papasoğlu Medresesi'ne girmiş, burada öğrenimini sürdürürken bir yandan da tarih, coğrafya, astronomi, matematik gibi alanlarda özel ders almış ve Fransızca öğrenmiştir. Medreseyi 1844'te bitirdikten sonra Premedi (bugün Arnavutluk'ta) kazası kadılığına atanmıştır. 1845'te İstanbul ruusu alarak müderris olmuştur. 1846'da Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın yanında görevlendirmiş bu tarihten paşanın öldüğü 1858'e değin ona hukuksal konularda danışmanlık yapmıştır. 1849'da, olağanüstü görevle Bükreş'te bulunan Fuad Efendi'nin (Paşa) yanına gönderilmiş, 1850'de Meclis-i Maarif üyeliğiyle birlikte Darümuallimin müdürlüğüne atanmıştır. 1851'de yeni kurulan Encümen-i Daniş üyeliğine getirilmiş. Bu kurul tarafından Osmanlı Devleti'nin 1774'ten sonraki tarihini yazmakla görevlendirilmiştir. 1855'te vakanüvisliğe atanmış, 1856'da Galata kadısı olmuştur. 1857'de "Mekke" payesi almıştır. Fransızca, Farsça öğrenmiş, bunun yanı sıra Matematik, Felsefe, Kozmografya ve Tabii İlimler üzerinde de çalışmış dönemin ünlü bir hukukçusudur. Kadılık, Divan-ı Ahkam-ı Adliye Reisliği yapmıştır. "Mecelle-i Ahkam-ı Adliye" isimli hukuk metnini oluşturanların başında gelmiştir. Divan-ı Ahkam-ı Adliye Reisliği nazırlığa (bakanlığa) çevrilince ilk adalet bakanı olmuştur. Beş kez adalet bakanlığı, üç kez eğitim, iki kez evkaf, bir kez dahiliye, ticaret ve ziraat bakanlıklarında bulunmuştur. "Cevdet Tarihi" en önemli eseridir. (Halaçoğlu -Aydın, "**Ahmet Cevdet Paşa mad.**, s. 443-450; Süreyya, **a.g.e.**, C. II, s. 395-396 )

<sup>33</sup> Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s. 38,41; Cevad, **a.g.e.**, s. 39-40; Koçer, **a.g.e.**, s. 56.

<sup>34</sup> Feridun Bayram, **Eğitmenler "Öğrenmeyi Öğretme Ustaları"**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, s. 4

hocası Yahya Efendi okulun açılış amacını ve gerekliliğini belirten bir konuşma yapmıştır” şeklinde okulun açılış haberini görmekteyiz<sup>35</sup>.

Dârümuallimîn-i Rüşdî’nin ilk kadrosu; Arapça öğretmeni ,Yahya Efendi (Baş hoca ünvanlı okulun ilk müdürü), Farsça öğretmeni Tevfik, Matematik öğretmeni Münecimbaşı Osman Sabit Efendi’den oluşmaktaydı<sup>36</sup>.

Dârümuallimîn-i Rüşdî’nin Fatih semtinde açılmasında medresenin imkanlarından faydalanılacağı düşünülmüştür. Okulun ilk öğrenci ve öğretmenleri buralardan karşılanmıştı<sup>37</sup>. Dârümuallimîn-i Rüşdî açılışıyla beraber öğretime başlamıştır. Eğitim sistemi bakımından büyük bir yenilik getirmemekle beraber bu Dârümuallimîn-i Rüşdî’yi eğitim tarihimizin, öğretmen yetiştirme konusunda, önemli bir dönüm noktası olarak kabul etmek gerekir. Çünkü Fatih’ten sonra eğitim tarihimizde öğretmen yetiştirme konusuyla yeterli şekilde ilgilenilmemiş ve bu konu göz ardı edilmiştir.

Dârümuallimîn-i Rüşdî’nin açılışını yeni eğitim-öğretim reformlarıyla kurulmaya başlanan okullara medrese geleneğine bağlı kimselerin değil, mesleğin geleneklerine göre yetiştirilenlerin, öğretmen olarak tayin edilmesi gerekliliğinin anlaşılması olarak değerlendirmek mümkündür.

Dârümuallimîn-i Rüşdî’nin, kuruluşunda Yahya Efendi’nin “Baş Hoca” ünvanıyla müdürlük görevi yapmasının ardından 14 Ağustos 1850 (5 Şevval 1266)‘de müdürlüğe 19. yüzyılın ünlü şahsiyeti Ahmet Cevdet Efendi (sonradan Paşa), tayin edilmiştir<sup>38</sup>. Okulda öğretmenlerin yanında okulun temizlik ve koruma işleri için bir

<sup>35</sup> **Takvim-i Vekayi**, 23 Rebiülâhîr 1264 (29 Mart 1848), S. 372. Dârümuallimîn’in açılışının haber verildiği 372 nolu Takvim-i Vekayi’nin tarihi, Mahmud Cevad İbnü’l Şeyh Nafi’nin **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı** adlı eserin orijinalinde doğru olmasına rağmen Taceddin Kayaoğlu tarafından Latin harflerle yayınlanan 2001 yılı baskısında (s.35-36), Osman Ergin’in **Türk Maarif Tarihi** adlı eserinde (C.1-2, s.571) ve bunların kaynak olarak gösterildiği eserlerde sehven bir okuma hatası ile 23 Rebiülevvel 1264 olarak verilmiştir. Oysa ki yukarıda da görüldüğü üzere 372 nolu Takvim-i Vekayi’nin tarihi 23 Rebiülevvel 1264 değil 23 Rebiülâhîr 1264’tür. Zaten okulun açılış günü olan 16 Mart 1848, 10 Rebiülâhîr 1264’ü göstermektedir. Dolayısıyla 23 Rebiülevvel 1264 yani 28 Şubat 1848’de okulun açılış günü olan 16 Mart 1848’de yapılanlar ile ilgili haber yapılamaz.

<sup>36</sup> Muallim Cevdet, “Dârümuallimîn’in 70. Sene-i Devriyesi Konferansı”, **Tedrisat Mecmuası**, Mart 1332 (1916), no. 6, s. 185.

<sup>37</sup> Bilim, **a.g.e.**, s. 68.

<sup>38</sup> Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s. 41; Uçman, **Encümen-i Daniş mad.**, s.443-450; Süreyya, **a.g.e.**, C. II, s. 395-396.



odacı ile bir bekçi (bevvab) kadrosu vardı. Okulun tüm ihtiyaçları hazineden karşılanıyordu.

Okulun ünlü müdürü Ahmet Cevdet Paşa bu okulun eğitim, öğretim ve teşkilat bakımından kurumlaşmasında çok önemli bir rol oynamış ve Dârülmuaallimîn-i Rüşdî'nin ilk nizamnamesini hazırlamıştır<sup>39</sup>. Bu nizamnameye göre alınacak muvazzaf (okula maaş karşılığı devam edecek, mezun olduktan sonra zorunlu hizmete tabi) öğrenci sayısı 20'dir. Bu öğrencilerde Arapça anlamaya ve konuşmaya yetenekli, Farsça ve Riyaziye (Matematik) öğrenmeye kabiliyetli ve iyi ahlak sahibi olmaları öngörülmüştü, imtihanla alınacak bu öğrencilerden başka mülazım denen yedek öğrenciler de alınacaktı. Mezun olduktan sonra görev alacak öğrencilere aylık kırk kuruş maaş verilecek buna karşılık kendilerinden mecburi hizmet yapacaklarına dair bir senet alınacaktı. Okulun öğretim süresi üç yıldır. Üç yıl sonunda yapılan imtihanda başarı gösterenler, başarı derecelerine göre, sırayla boşalan kadrolara atanacaktı. Bu ilk atamalar yeni mezunların idare ve eğitim işlerinde tecrübe kazanmaları için, muid (stajyer) kadrolarına yapılacaktı<sup>40</sup>. Dârülmuaallimîn önceleri Elifba, Sarf ve Nahiv (Gramer) ve Meani (hitabet) gibi basit bir programa sahipti<sup>41</sup>. Fakat giderek üç sınıfında bunlara ek olarak Arapça, Farsça, Hesap, Coğrafya, İmla, Rik'a, Riyaziye (Matematik) ve Resim gibi dersler okutulmuştu<sup>42</sup>.

1851 Dârülmuaallimîn Nizamnamesi'ni hazırlamış olan Ahmet Cevdet Paşa Türk Eğitim Tarihi açısından çok önemli bir yenilik ve değişiklik olan “cerre çıkma”<sup>43</sup> usûlünü dilencilik olarak niteleyip kaldırmıştı<sup>44</sup>. Ahmet Cevdet Paşa, Dârülmuaallimîn öğrencilerinin cerre çıkmalarını özellikle şu iki nedenden dolayı engellemişti;

- a – “Cer” nedeniyle taşrada birkaç ay geçiren öğrenciler öğrenimlerini aksatmakta, öğrendiklerini unutmaktadır. Oysa bilim sürekli ve çok

<sup>39</sup> Bu nizamname ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Akyüz, “Darülmuaallimin'in İlk Nizamnamesi (1851), Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa”, **Milli Eğitim Dergisi**, Mart 1995, S. 95. s. 2-15

<sup>40</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 5.

<sup>41</sup> Bilim, **a.g.e.**, s. 68.

<sup>42</sup> Hasan Âli Koçer, **Türkîye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi**, Yengeçoğlu Matbaası, Ankara 1967, s. 10.

<sup>43</sup> **Cer**; Medresede okuyan talebenin “üç aylar” denilen Recep, Şaban ve Ramazan aylarında memleketin dört bir yanına dağılarak gittikleri yerlerde halka Kur’an-ı Kerim okumaları ve vaaz etmeleri suretiyle gördükleri hizmet karşısında onlardan para, yiyecek ve giyecek almalarıdır (Şemseddin Sami, **Kâmûs-i Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996, s.472).

<sup>44</sup> Akyüz, **a.g.e.**, s. 169.

çalışma ile kazanılır, bilim öğrenmeye en büyük zarar ona ara vermekten gelir.

- b – Cerre çıkıp erzak toplamak dilenciliktir ve bu öğrencilere öğretmenlik için gerekli olan vakar ve ağırbaşlılığı yani saygınlığı kaybettirir.

Ayrıca bunların yanında Nizamnamede bu ilk Öğretmen Okulu’nda daha kaliteli bir eğitimin adımları olarak görebileceğimiz

- Öğretim ve sınavların ciddi yapılacağı, kimseye “iltimas” ile davranılmayacağı, başarısızların okuldan çıkarılacağı,
- Çalışkan öğrencilerin, üç yıldan daha önce bitirme sınavına girerek, okulu bitirebileceği
- Mezunların göreve atanmalarında mezuniyet başarı dereceleri ve sıraları göz önünde tutulacağı
- Mezunlar, göreve atanıncaya kadar bilgilerini de pekiştirmeleri için, maaşları da verilerek Dârülmuallimîn’de tutulacağı
- Boşalan bir Rüşdiyye öğretmenliğini kabul etmeyen mezunun elinden diploması alınacağı ve kendisine bir daha öğretmenlik veya eğitimde bir görev verilmeyeceği hususları da bulunmaktadır<sup>45</sup>.

Medrese ve ulemanın nüfuzundan uzak bir öğretmen kadrosu yetiştirmek amacıyla kurulan Dârülmuallimîn-i Rüşdî’nin ilk öğrencileri Sıbyan Mektebi mezunlarından sınavla alınan birkaç çocuğun dışında medreselilerdi. Aynı şekilde ilk yıllardaki öğretim kadrosu genellikle yine medrese kökenli kimselerden oluşmuştu. Bunlar arasında cami vaizleri de bulunuyordu. Fakat daha ilk yıllardan itibaren özellikle fen dersleri için , subay öğretmenler de görevlendirilmeye başlanmıştı. Bu öğretmenler okulda eğitim ve öğretimin gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Mesela 1859’da 100 kuruş maaşla Riyaziye (Matematik) Öğretmenliğine atanan Miralay Saffet Bey<sup>46</sup>, okulda okutulmak üzere “usûl-i hendeseye dair” bir eser kaleme almıştı. Subay

<sup>45</sup> Akyüz, **a.g.m.**, s. 20.

<sup>46</sup> Daha sonra Paşa olup Cidde valiliği de yapmış olan Saffet Bey Darülmuallimin’de muallim iken Galip Paşa, Tahir Bey, Haşim ve İsmail Efendilerle beraber Meclis-i Maarif’te aza olarak görev yapmıştır (**Vak’anüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi**, Yayınlayan M. Münir Aktepe, İstanbul 1984, C. IX, s. 157)

öğretmenlerin okuldaki sayısı sonraki yıllarda daha da artmış; 1864-1865'te Binbaşı Ömer Efendi Riyaziye (Matematik), 1872-1873'te Kolağası Arif Efendi Coğrafya, 1874-1875'te Mirliya Hafız Paşa Riyaziye (Matematik) öğretmenliklerine getirilmişti<sup>47</sup>.

1869 Maarif Nizamnamesi hazırlandığı sırada (1285-1286)Dârümuallimîn-i Rüşdî şehzade imareti karşısında vefa idadisi (lisesi) yerindeydi. Okulun Müdürü Hilmi Efendi, Farsça ve Türkçe öğretmeni Cevdet Efendi, Matematik öğretmeni İsmail Efendi, Tarih ve Farsça öğretmeni Mecid Efendi, Rik'a Öğretmeni Ahmed Efendi, Yazı dersi öğretmeni Vasfi Efendi'dir. Öğrenci sayısı ise 150'dir<sup>48</sup>.

İlk öğretmen okulu olarak gördüğümüz bu Dârümuallimîn-i Rüşdî bu dönemde 10 ile 20 arasında değişen yıllık öğretmen yetiştirme kapasitesiyle sayıları hızla artan Rüşdiyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamaktan uzak kalmıştı<sup>49</sup>. Bununla beraber bu okul nicelik ve nitelik bakımından bir çok eksiklikleri bulunmasına rağmen Türkîye'de öğretmen yetiştiren kurumların kurulup gelişmesi sürecine temel teşkil etmesi bakımından Türk Eğitim Tarihi'nde son derece seçkin bir yere sahiptir<sup>50</sup>.

Bu öğretmen okulu, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu Avrupa'dan üst yapı kurumlarının aktarılmasına bağlayan ve bunun çağdaş uygarlık yoluna girmenin biricik yolu olduğuna inanan Osmanlı aydın ve devlet adamlarının gerçekleştirdiği Tanzimat reformunun ihtiyacı olan öğretmeni yetiştirecek kurumdur<sup>51</sup>.

<sup>47</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 6

<sup>48</sup> Muallim Cevdet; **a.g.m.**, s. 187.

<sup>49</sup> 1838'de ilk olarak açılması planlanan Rüşdiyeler, 1846'da Mekâtib-i Umumiye Nazırlığı kurulduktan sonra açılmış ve sayıları artmıştır. İstanbul'da Rüşdiyelerin sayısı 1852 yılında 12 iken 1874'te 18'dir ve bunlarda 1859 öğrenci ile 166 öğretmen ve hademe bulunmaktadır. 1848'de açılan Darümuallimin ilk mezunlarını vermeye başlayınca illerde de rüşdiyeler açılmaya başlanmıştır. 1853 yılında büyük merkezlerde 25 Rüşdiye açmak için gerekli tahsisat sağlanmıştır. 1869 'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlandığı sırada ülkede 100'den fazla Rüşdiye bulunuyordu (Akyüz, **a.g.e.**, s.151).

<sup>50</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s.7

<sup>51</sup> Koçer, **a.g.m.**, s. 574.

## 1. 2. Dârülmualimîn – i Sıbyan

Osmanlı Devleti’nde ilk eğitim ve öğretimin yapıldığı yer “Sıbyan Mektebi” idi. Bu okullar devletin güçlü zamanlarında güzel işletildiği için hem ihtiyacı karşılayabilmiş, hem de görevlerini yerine getirebilmişti. Bunların belirli bir programı veya müfredatı olmamıştır. Ancak bir çocuğa okuma yazma öğretmek, İslam dininin kurallarını ve Kur’an-ı Kerim’i öğretmek olarak amaçları belliydi<sup>52</sup>. Sıbyan Mektepleri genel olarak, küçük erkek çocuklara özel olarak ve çoğunlukla mahalle camii veya mescitleri yanında ve bazı yerlerde mahalle aralarında müstakil olarak hayırsever kimselerin yaptırdıkları ve idareleri bunları yaptıranlar tarafından kurulan özel vakıflarca sağlanan ilkokullardır. Hükümdarlar veya vezirler tarafından yaptırılmış büyük camilerin veya külliyelerin de birer Mekteb-i Sıbyan’ı bulunurdu. Bunlara vakfiyesine göre “mekteb-i sıbyan”, “dâr-üs sıbyan”, “muallimhane”, “mektebhane”, “dârül’ilm”, “dârüt’talîm” gibi çeşitli adlar da verildiği görülmektedir<sup>53</sup>.

Osmanlı’nın diğer kurumlarında olduğu gibi eğitim sistemindeki ilk öğretim kurumları olan bu Sıbyan Mektepleri’nde de, kendilerini yenileyemediğinden, 19. yüzyıla gelindiğinde köklü bir reforma ihtiyaç duyuluyordu. Fakat ilk olarak II. Mahmut’un 1824’te yayınladığı bir hatt-ı hümayunla gündeme gelen Sıbyan Mektepleri’nin ıslahı konusunda Tanzimatçıların çabalarına rağmen, 1860’lara kadar herhangi bir somut gelişme kaydedilememiş ve bu okullar yine medrese ve ulemanın nüfuzu altında kalmıştı<sup>54</sup>. Bu okullarda ıslahat teşebbüsüne belirli bir dönem ciddi olarak girişilememesinin önemli nedenleri vardır. Bu okullar ulemanın ve medresenin kontrolü altındaydı ve onların desteğinin gerektiği bir dönemde onlara karşı ıslahat teşebbüsüne girmek zor olacaktı. Ancak Sıbyan Mektepleri ıslah edilme çalışmaları tamamlanmadan orta öğretim olan Rüşdîyeler memleketin her tarafına yayılmış ve onlar geliştirilmeye çalışılmıştır ki, onlara öğretmen yetiştirmek amacıyla Dârülmualimîn-i Rüşdî 1848’de kurulmuştu. 1857’de Maarif Nezareti’nin kurulmasıyla Sıbyan Okulları’nın ıslahı yeniden ele alınmış, fakat buna 1863’te teşebbüs edilmişti. Bu tarihte İstanbul’da çeşitli semtlerde 12 adet okul ve her okulun çevresinde iki başka okul daha

<sup>52</sup> Kodaman, **a.g.e.**, s. 57.

<sup>53</sup> Unat, **a.g.e.**, s. 6.

<sup>54</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 8.

seçilerek toplam 36 okulda yeni usûlün uygulanmasına karar verilmişti<sup>55</sup>. 1868'den itibaren Sıbyan Mekteplerinde geniş çaplı bir ıslahata girişilmiş, numune mektepleri ve İbtîdâiler açılmıştı. Sıbyan Mekteplerindeki bu yenileştirme çalışmaları bu okulların öğretmenlerinde de değişikliği gerektirmişti. Çünkü Medreseler, Sıbyan Mektebi öğretmeni yetiştirme görevini üstlenmiş olmalarına rağmen, bununla ilgili özel bir programa sahip değillerdi<sup>56</sup>.

Maarif-i Umumiye Nezareti, 1869 Maarif Nizamnamesi'nde öğretmen yetiştirilmek üzere Dârümuallimîn'in açılışını "Umumi okulların (Mekâtibi umumiye) çeşitli kademelerine yetkili öğretmenler yetiştirilmek için İstanbul'da bir büyük erkek öğretmen okulu kurulacaktır, bu okul üç bölüme ve her bölüm, biri edebiyat diğeri fen olmak üzere iki sınıfa ayrılacaktır, birinci bölüm Rüştîye, ikinci bölüm İdadi, üçüncü bölüm Sultanîlere öğretmen yetiştirecektir" şeklinde ifade etmiştir<sup>57</sup>.

Dârümuallimîn-i Sıbyan'ın açılması ile İlk öğretim artık değişik vasıflı kimselerin ders verdiği kurumlar olmaktan kurtarılarak kendi öğretmenlerine kavuşmuş olacaktı. 8 Rebiülâhir 1285 / 29 Temmuz 1868'de Maarif Nazırı Saffet Paşa<sup>58</sup> Şura-yı Devlet'e bir arz tezkeresi yazarak Sıbyan Mektepleri için bir öğretmen okulu kurulmasını teklif etmişti. Uygun görülerek padişaha sunulan teklif burada da kabul edildikten sonra "İlkokullarda yapılan ıslahatların gereği olarak adı geçen okullarda yeni öğretim metodlarına göre eğitim verecek biraz yazı ve dilbilgisi dersleri ile matematik ve fen dersleri öğrenmiş İlkokul (Sıbyan Mektepleri) öğretmenleri yetiştirmek için bir Öğretmen Okulu (Dârümuallimîn-i Sıbyan)'nun kurulması" yönünde 27 Ağustos 1868'de İrade-i Seniyye yayınlanmıştı<sup>59</sup>.

<sup>55</sup> Kodaman, **a.g.e., s. 62.**

<sup>56</sup> Öztürk, **a.g.e., s.1.**

<sup>57</sup> **Düstur**, 1.Tertip, 2.Cilt, s. 201.

<sup>58</sup> Saffet Paşa (1815-17 Kasım1883) : Sürmene eşrafından Voyvoda Mehmed Hulusi Ağa'nın oğludur. Mahalle mektebinde ve Bayezid medreselerinde okuduktan sonra 1831'de Divan kalemine girerek memuriyete başlamıştır. Elçilikler ve müsteşarlıklar da dahil olmak üzere yerine getirdiği başarılı devlet görevlerinin ardından 1868'de Osmanlı Devleti'nin 7. Maarif Nazırı olarak göreve başlamıştır. 1868-1871, 1874-1875, 1875-1876 dönemlerinde olmak üzere 3 dönem Maarif Nazırlığı ve 1878'de 6 aylık Sadrazamlık görevinden başka vefat ettiği 17 Kasım 1883 yılına kadar çeşitli Nazırlık görevlerinde de bulunmuştur. (Süreyya, **a.g.e., C. 5 , s.1432**; Koçer, **Türkîye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, s. 84)

<sup>59</sup> BOA, **İrade, Şurayı Devlet**, 10/484, 8 Ca 1285 (27 Ağustos 1868).

1848’de açılan Dârümuallimîn-i Rüşdî’nin bir çeşit ortaokul sayabileceğimiz Rüşdîyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmış olduğunu kabul edersek, ilkokullara öğretmen yetiştirecek olan İlköğretmen Okullarının başlangıcı olarak da Dârümuallimîn-i Sıbyan’ı sayabiliriz. Bu okul Maarif Nazırı Saffet Paşa zamanında o zaman Şura-yı Devlet Maarif Kısmı Reisi olan Kemal Efendi’nin gayretiyle 15 Kasım 1868 Cumartesi günü şimdi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nin bulunduğu yerde, o tarihte terk edilmiş ve bir süre Rüşdîye okulu binası olarak faydalanılmış olan eski Matbaa-i Amire (Maarif Matbaası)’de öğretime başlamıştı<sup>60</sup>. İlk yıl imtihanla ve her birine ayda otuzar kuruş maaş verilecek burslu 20 öğrenci kabul eden Dârümuallimîn-i Sıbyan’ın kurulması devletin Rüşdîyelerden sonra ilkokullara da önem vermeye başladığını gösterir. Dârümuallimîn-i Sıbyan’ın öğretim süresi iki yıl olup, Arapça, Farsça, Hesap gibi derslerden biraz anlayan kimseler sınavla öğrenci olarak alınmıştı<sup>61</sup>. Öğrencilere Türk Dili ve Dil Bilgisi gibi Gramer, Hesap, Hendese (Geometri) , Mesaha (Genişlik Ölçme) gibi Fen derslerinin yanında Tarih, Coğrafya, Farsça ve Yazı dersleri okutulmuştu. Ayrıca öğretmenlik için gerekli olan Öğretim Metodu (Usûl-ı Tedris) dersi de programda yer almaktaydı. Bu program öğrencilere genel kültür verecek nitelikteydi ve bir sıbyan mektebi öğretmeni için yeterli sayılıyordu. Öğretim Metodu dersi de onlara öğretmenlik formasyonu kazandıracaktı<sup>62</sup>.

Dârümuallimîn-i Sıbyan’ın ilk müdürlüğüne Usûl-ı Cedid adı verilen yeni Öğretim yöntemleri taraftarı, öğretim programlarında yetenekli ve Cevdet Efendi Elifbası yazarı değerli eğitimci Mehmet Cevdet Efendi tayin olunmuştur. Müdür Mehmet Cevdet Efendi bir çeşit metod dersi olan Elifba-yı Tedris Usûlü dersini vermiştir<sup>63</sup>. Öğretim usûlünde bir yenilik olarak Elifba-yı Tedris Usûlü dersinin öğrenciye gösterilmesi, o devir içinde düşünülürse önemli bir çabadır. Cevdet Efendi yeni öğretim yöntemlerinde epeyce başarılar göstermiş olacak ki, eski usûl taraftarlarının kin ve düşmanlığını üzerine çekmiştir. Bu kişiler üst makamlara şikayette bulunarak okulu kapattırmak suretiyle bu konunun da kapanacağını düşünmüşler ve Mehmet Cevdet Efendi’yi bu işin başından uzaklaştırabilmek için Dârümuallimîn-i Sıbyan’ı kapattırmışlardır<sup>64</sup>. Ancak Mehmet Cevdet Efendi durumu kabullenmemiş, bir

<sup>60</sup> Koçer, *Türkîye’de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi*, s.79.

<sup>61</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 146.

<sup>62</sup> Cavit Binbaşıoğlu, *Türkîye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB, İstanbul 1995, s.46

<sup>63</sup> Bilim, *a.g.e.*, s. 70.

<sup>64</sup> Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C 1-2, İstanbul 1997, s. 197; Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 79

arz tezkeresi yazarak Sadaret'e başvurmuş ve mücadelesinin sonunda Dârümuallimîn-i Sıbyan'ı tekrar eğitime açtırmıştı<sup>65</sup>.

İlkokul Öğretmeni yetiştirecek olan bu Dârümuallimîn-i Sıbyan'ın Dârümuallimîn-i Rüşdî adlı Rüşdîye okullarına Öğretmen yetiştirmek için kurulan okuldan daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü birincisinin kurulduğu sırada sayısı onu geçmeyen Rüşdîye okullarına öğretmen yetiştirmek amacı yerine, bu okulda daha geniş alana yayılmış ve sayıları daha fazla olan ilkokulların (sıbyan) öğretmen ihtiyacını karşılama amacı güdülmüştü. Sıbyan okullarının, yeni öğretim metotlarıyla yetiştirilmiş öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 15 Kasım 1868'de eğitime başlayan Dârümuallimîn-i Sıbyan, 1871-1872'de kısa bir süre kapalı kalmasının ardından, 22 Eylül 1872'de tekrar açılmıştır. Ancak bu defa vilayetlerde kurulacak olan Dârümuallimînlere öğretmen yetiştirmek görevi de verilerek mektebe daha çok itina gösterilmeye başlanılmıştır. Bundan birkaç yıl sonradır ki, 1875'de Bosna, Girit ve Konya'da açılanlardan başlayarak 1882-1890 yılları arasında Sivas, Bursa, Amasya, Kastamonu, Kudüs, Trabzon ve Edirne gibi başlıca merkezlerin de birer Dârümuallimîn-i Sıbyan'a kavuştukları ve başka vilayetlerde de bu okulların açılışının ileriki yıllarda devam ettiği görülmektedir. Bu okul, 1869 Maarif Nizamnamesi'nde açılması planlanan Büyük İstanbul Dârümuallimîni (Dârümuallimîn-i Kebir)'nin dışında bırakılmış ise de idari yönden ona bağlanmıştır<sup>66</sup>.

<sup>65</sup> Geniş bilgi için bkz. Ergin, **a.g.e.**, s. 579-580; Binbaşoğlu, **a.g.e.**, s. 46.

<sup>66</sup> Unat, **a.g.e.**, s. 32-33.

### 1. 3. Dârümuallimîn-i Âliye (Dârümuallimîn-i Kebir)

Yukarıda da belirtildiği üzere 1848’de Dârümuallimîn-i Rüşdî ve 1868’de Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmıştı. Eğitim alanında başlatılan bu iyileştirme çalışmalarını düzenlemek için 1869 yılında Saffet Paşa’nın nazırlığı zamanında “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Yasası)” hazırlanmış ve yayınlanmıştı<sup>67</sup>. Bu nizamnamenin 52. maddesi büyük bir Dârümuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu) kurulması ile ilgili olarak şu hususları içermekteydi; “ Mekâtib-i Umumiyenin derecat-ı muhtelifiyesi için mükemmel muallimler yetiştirmek üzere, Dersaadet’te büyük bir Dârümuallimîn te’sis olunup, üç şubeye ve her şube biri edebiyata ve diğeri Ulûm-u fûnuna mahsus olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. Birinci şube Rüşdîye ve ikinci şube idâdiye ve üçüncü şube Sultanîye okullarına yetiştirilecek öğretmenler içindir”<sup>68</sup>. Yine aynı nizamnamenin 52. maddesinden 67. maddesine kadar olan maddeler bu Dârümuallimîn’in dersleri, öğretim süresi, bölümleri, personeli ve işleyişi hakkında açıklamalar içermektedir<sup>69</sup>. Fakat nizamnamenin uygulanmayan maddeleri bir hayli fazladır. İdâdiye şubesi ancak idâdiler açıldıktan iki yıl sonra 1874’te Sıbyan ve Rüşdîye şubelerini de kapsayacak şekilde açılabilmişti. Öğretim müddeti sıbyan şubesinde iki, Rüşdîye ve idâdi şubelerinde ise üç yıldır. Bu arada ders programlarında ve diğer hususlarda da bazı düzenlemeler yapılmıştı. 1881-1882 (1299) yılında Dârümuallimîn-i Sıbyan yeni öğretim metodlarına göre yeterli sayıda öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülameliyat-Meslek kursu halîne dönüştürülmüştü<sup>70</sup>.

1882-1883 (1300) yılında 24 öğrencisi olan bu Darülameliyat’ın, iki öğretmeni vardı. Bunlar Birinci ve İkinci öğretmen olarak görev yapan Abdullah Efendi ile Rik’a Öğretmeni Tevfik Efendi idi<sup>71</sup>. Ancak bu kurs iki yıl sonra ,1883-1884 (1301) yılında tekrar Dârümuallimîn-i Sıbyan’a çevrilmişti<sup>72</sup>.

<sup>67</sup> 1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi’nin tam metni için bkz. **Düstur**, s. 184-219.

<sup>68</sup> Koçer, **Türkîye’de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi**, s. 111.

<sup>69</sup> Reşat Özalp – Erdoğan Ataünal, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı**, MEB, İstanbul 1977, s. 560-561.

<sup>70</sup> Muallim Cevdet; **a.g.m.**, s. 192; Aziz Berker, **a.g.e.**, s. 119-120.

<sup>71</sup> **Salname-i Devlet-i Aliye (Devlet Salnamesi)**, H. 1300 (1882), s. 193.

<sup>72</sup> Berker, **a.g.e.**, s. 119-120.



Hicri 1300 (1882) yılı Devlet Salnamesi'ne göre, eğitim süresi dört yıl olan Dârülmuallimîn'in kadrosu şöyledir<sup>73</sup>:

| Görevi                               | Adı                     |
|--------------------------------------|-------------------------|
| Müdür ve tarih-i Umumi Muallimi      | Murad Bey <sup>74</sup> |
| İlm-i Mevalid Muallimi               | Salih Efendi            |
| Belagat Muallimi                     | Selim Efendi            |
| Resim Muallimi                       | Hakkı Bey               |
| Riyaziye Muallimi                    | Arif Bey                |
| Arapçave Ahlak Muallimi              | Said Efendi             |
| Farsça Muallimi                      | Hüseyin Efendi          |
| Coğrafya                             | Arif Efendi             |
| Usûl-i Defteri                       | Mehmed Efendi           |
| Fransızca                            | Neşet Efendi            |
| Rik'a                                | İbrahim Efendi          |
| Mevcud Talebe adedi; 74              |                         |
| Bu sene şehadetname alanlar adedi;16 |                         |

Hicri 1301 (1882-1883) yılı Devlet Salnamesi'nde eğitim süresi üç yıl olduğu belirtilen Dârülmuallimîn'in kadrosunda bir önceki yıldan farklı olarak Müdür Muavini Servet Efendi, Fransızca muallimi Cafer Efendi ve Coğrafya muallimi Süreyya Efendi'nin isimleri yer almaktadır<sup>75</sup>.

<sup>73</sup> Aynı Salname, s. 191-192

<sup>74</sup> Mizancı Murat; 1854'te Dağıstan'ın Huraki kasabasında doğmuş, sırasıyla Timurhan Şura Rüşdiyesi'ni, İstavropol Gimnazumu'nu ve Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. 1873'te İstanbul'a gelmiş ve Matbuat-ı Dahiliye Kalemî'nde işe başlamıştır. 1876-1877 yıllarında Vakıf ve İttihad gazetelerinde dış politikayla ilgili yazılar yazmış. Açılan bir imtihanı kazanarak Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Hukuk'ta hocalık ardından Dârülmuallimîn'de hocalık ve müdürlük yapmıştır. 1886'da Mizan gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 1891-1895 yılları arasında Duyun-ı Umumiye komiserliği görevinde bulunmuş. Kasım 1896'da İttihat Terakki Cemiyeti'nin başına geçmiştir. Bazen bu Cemiyet içinde bazen karşısında siyasete devam etmiştir. Murad Bey vefat ettiği 15 Nisan 1917 yılında siyasi alandaki inişli çıkışlı dönemleri ve Mizan gazetesiyile Türk fikir hayatının önde gelen şahsiyetleri arasında yerini almıştır (Abdullah Uçman, "Mizancı Murat" mad. **TDVİA**, İstanbul 2005, C.30. s. 214-216); Abdurrahman Şeref Efendi de Darülmuallimin-i Aliye'de tarih muallimliği görevinde bulunmuştur (Abdülkadir Özcan, "Abdurrahman Şeref Efendi" mad., **TDVİA**, İstanbul 1988, C.1, s. 175; Bayram Kodaman – Mehmet Ali Ünal, **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi**, TTK, Ankara 1996, s. XIII)

<sup>75</sup> **Devlet Salnamesi**, H. 1301 (1883), s. 377

İki yıllık olan idâdi şubesinde, başlangıçta Rüşdîye şubesi öğretmenleriyle öğretime devam ettirilmişse de, bu durum pek yeterli görülmemiş, 16 talebesi olan şube 1878’de maarif dairesine nakl olunmuştu. Burada dışarıdan öğretmenler bulunmak suretiyle eğitime devam edilmiştir. Bu şekilde eğitimini sürdüren idâdi şubesi fazla devam etmemiş ve 1879-1880 (1297)’de kapanmıştı<sup>76</sup>. Böylece İstanbul Dârülmuallimînî 1889-1890 (1307) yılına kadar Rüşdîye ve Sıbyan şubeleriyle varlığını sürdürmüştü. Bu tarihe kadar İstanbul ve vilayetlerde idâdi okullarının artışı ve öğretmen bulmanın güçlüğü göz önüne alınarak Dârülmuallimîn’de hem idâdi, hem de Sultanî öğretmenliğine mahreç olmak üzere Âliye şubesi 3 Kasım 1891’de açılmıştı<sup>77</sup>.

1891 yılında hazırlanan Dârülmuallimîn-i Âliye Nizamnamesi’ne göre, Dârülmuallimîn-i Âliye, her birinin öğretim süresi ikişer yıl olan İbtîdaiye, Rüşdîye ve Âliye şubelerinden meydana geliyordu. İbtîdaiye Şubesi’ne girmek için, Sarf ve Nahiv (Gramer), Türkçe düzgün okuma ve İmla’dan yapılacak sınavlarda başarılı olmak, iyi ahlak sahibi olmak, sakat ve malul olmamak, yaşı on sekizden aşağı ve otuzdan yukarı bulunmamak gerekiyordu<sup>78</sup>. Bu okuldan mezun olanlar ileride sınıfa göre açılacak öğretmenliği kabul etmek istemezse, öğrenimi süresince almış olduğu maaşı geri vermeyi taahhüd ederdi ki bu şart Rüşdîye ve Âliye şubeleri için de geçerliydi. Rüşdîye şubesine giriş şartları ise İbtîdaiye Şubesi’nden şهادetname almak, dışarıdan aday olanlar için İbtîdai şهادetnameleri (diploma ve mezuniyet belgesi) varsa onu ibraz etmek, yoksa İbtîdaiye Şubesi mezunları gibi yazılı ve sözlü imtihana girmek idi. Ayrıca iyi ahlaklı olmak ve 20 yaşından büyük olmamak gerekiyordu. “Edebiyat” ve “Fünun” sınıflarına ayrılan Âliye Şubesi’nde; Edebiyat sınıflarına girmek isteyenlerin Belagat-ı Arabîye’den sözlü, Türkçe’den yazılı bir imtihandan geçmeleri, Fünun sınıfına girmek isteyenlerin ise bu sınıfta okutulan Ulûm-u Riyaziye-i Tabiiye ve Hikemiye sınavlarında başarılı olmaları gerekiyordu<sup>79</sup>.

1891 Dârülmuallimîn Nizamnamesi’nin “Dârülmuallimîn’in İbtîdaiye ve Rüşdîye şubelerinden mezun olduktan sonra başka bir mesleğe süluk edenler (yönelenler) yahut sınıfına göre muvazzaf olarak Mekâtib-i Umumiye’de istihdam olunmak üzere teklif

<sup>76</sup> Koçer, *Türkîye de Öğretmen Yetiştirme Problemi*, s. 28.

<sup>77</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 148.

<sup>78</sup> *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Maarif Salnamesi)*, H. 1316 (1898), s. 130-134.

<sup>79</sup> *Aynı Salname*, s. 130-134.

olunan muallimliğı kabulden bila-mucip istinkaf eyleyenler, muallimliğe mahsus hukuk ve imtiyazattan sakıt olacaklar ve müddet-i tahsillerinde maarif veznesinden almış oldukları maaşatı kamilen iade edeceklerdir” şeklindeki on üçüncü maddesi, öğrencilerin mezun olduktan sonra öğretmenlik yapmak istemedikleri takdirde, aldıkları bursları hükümete geri ödemek zorunda bırakılacak anlamı taşıdığından, bu okulu bitiren her mezunun öğretmenlik mesleğine yöneltmek istendiğini göstermektedir<sup>80</sup>.

Dârümuallimîn-i Âliye’nin öğrenci miktarı hepsi devamlı ve burslu olmak üzere 140’tı. Bunlardan 60’ı İbtidaiye, 40’ı Rüşdiyye, 40’ı da Âliye Şubesi’nde okuyacaktı. Bu öğrencilere şubesine göre sırasıyla 50’şer, 75’şer ve 100’er kuruşluk birer “maaş” (burs) verilecek , ders araç gereçleri de okul tarafından temin edilecekti<sup>81</sup>.

Hicri 1316 (1898) tarihli Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye’ye göre, 140 öğrencisi olan İstanbul Dârümuallimi (Erkek Öğretmen Okulu)’nin kadrosu şöyledir<sup>82</sup>.

| Görevi                                                    | Adı                              |
|-----------------------------------------------------------|----------------------------------|
| Müdür                                                     | Osman Hilmi Efendi               |
| Muavin                                                    | Sadık Bey                        |
| Kitabet ve Kavaid-i Osmaniye ve<br>Usûl-i Tedris Muallimi | Selim Sabit Efendi <sup>83</sup> |

<sup>80</sup> Aynı yerde

<sup>81</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 22.

<sup>82</sup> Aynı Salname , s. 634-635.

<sup>83</sup> Selim Sabit Efendi (1829-1910); Tanzimat devri eğitimcisi. Ülkemizde eğitim anlayışının yenilenmesi ve gelişmesi için uğraşanların başında gelmektedir. Vize kasabasında çiftçi Mehmed Ağa’nın oğludur. Medreseden icazet aldıktan sonra, 1851’de Dârümuallimîn’e girmiş ve 1854 veya 1855’de mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından padişah iradesiyle Paris’e gönderilmiştir. Orada Türk öğrencilerinin milli ahlak ve dini inançlarını korumak maksadıyla açılmış bulunan Mekteb-i Osmani’de ve ayrıca Muradyan okulunda Türkçe öğretmenliği yapmıştır. 1861’de İstanbul’a dönmüştür. Süleymaniye semtinde bir ilkokulda öğretmenliğe başlamış ancak orada yeni ve önemli sayılan ders araç gereçlerini kullanmak istediğinden engellenmiş ve okuldan alınıp belediye rüsumat kalemine memur tayin edilmiştir. 1868’de Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Sultanîsi) müdür-i sânilîği (ikinci müdürlüğü) görevine getirilmiş, Darülfünun Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği, Meclis-i Kebir Maarif Üyeliği ve başkanlığı, Teftiş ve Muayene Encümeni başkanlığı yapmıştır. Dârümuallimîn-i Aliye İbtidai şubesinde Usûl-i Tedris, Terbiye-i Beşer, Rüşdiyye Şubesi’nde Kavaid, Kitabet-i Gayr-ı Resmiye, Aliye Şubesi’nde İlm-i Ahval-i Ruh ve Ahlak okutmuştur. Batılı anlamad.a ilk eğitimcilerimizden olan Selim Sabit, eğitimin klasik tarifine sadık kalarak, beden ve ruh terbiyesinden ayrı ayrı bahseder. Sağlık eğitiminden söz açar, okullarda beden eğitimine yer ver verilmesini tavsiye eder, öğretmende çocuğun yatkın olduğu noktalardan harekete geçilmesini, eşyayı ve eşyanın gerçeklerini öğretmek gerektiğini Sokrates’ci metotodun uygulanmasının faydalı olacağını, ferdi öğretime önem verilmesi gerektiğini ileri sürer. Öğretmende, merhametli, şefkatli, sabırlı, geniş yürekli, adaletli olmak, çocuğa karşı kin ve garez beslememek, hatır, gönül ve iltimas kabul etmemek vasıflarını arar. Öğretmenin aile ile işbirliği kurmasını ister. Risale-i Elifbaiyye (1282), Miyarü-l Kelam (1289-1302), Muhtasar Hesab Risalesi (1290), Elifba Risalesi (1290), Elifbay-ı Osmani (1290,1292,1301,1303), Muhtasar Tarih-i Osmani (1291-1295),

|                                             |                            |
|---------------------------------------------|----------------------------|
| Edebiyat-ı Osmaniye Muallimi                | Abdullah Hasib Efendi      |
| İlm-i Eşya Muallimi                         | İsmail Cenani Bey          |
| Resim Muallimi                              | Hakkı Paşa                 |
| Belağat-ı Arabîye                           | Abdurrahman Süreyya Efendi |
| Fransızca Muallimi                          | Ali Seyyid Bey             |
| Coğrafya Muallimi                           | Muhyiddin Bey              |
| Coğrafya Muallimi                           | Hikmet Bey                 |
| Mevalid Muallimi                            | Celal Bey                  |
| Kavaid-i Farîsî ve Ulûm-ı Diniye Muallimi   | Halil Efendi               |
| Akaid Muallimi                              | Süleyman Efendi            |
| Edebiyat-ı Arabîye Muallimi                 | Said Efendi                |
| Kavanin Muallimi                            | Celal Bey                  |
| Fransızca Muallimi                          | Şükrü Bey                  |
| Tarih-i Umumi Muallimi                      | Azmi Bey                   |
| Nebatat ve Hayvanat Muallimi                | Hüseyin Remzi Bey          |
| Servet Muallimi                             | Mecid Bey                  |
| Hikmet Muallimi                             | Bahaddin Efendi            |
| Müsellesat Muallimi                         | Emin Efendi                |
| Coğrafya ve Tarih Muallimi                  | Onur Efendi                |
| Elfiye ve Fıkıh-ı Şerif Muallimi            | Esad Efendi                |
| Tersimat-ı Riyaziye ve                      |                            |
| Kozmoğrafya Muallimi                        | Cemil Bey                  |
| Edebiyat-ı Farîsiye Muallimi                | Hüsnü Efendi               |
| Kimya-yı Uzvi ve Meadini Muallimi           | Mustafa Efendi             |
| Cebir ve Hendese Muallimi                   | Ali Rıza Efendi            |
| Tabakat Muallimi                            | Zühdü Efendi               |
| Tersimat-ı Riyaziye ve Tahlilat-ı Kimyeviye | Halid Efendi               |
| Hesab Muallimi                              | Servet Efendi              |
| Hesab Muallimi                              | Kemal Bey                  |
| Hesab ve Usûl-i Defteri Muallimi            | Besim Bey                  |

---

Muhtasar Coğrafya Risalesi (1293-1301), Muhtasar Hesab (1293), Rehnüma-yı Muallim (1290), Sarf-ı Osmani, Nahv-i Osmani adlı eserleri vardır (Muallim Cevdet, **a.g.m.** s.185-188; Rıza Kardaş, “Selim Sabit Efendi” mad., **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, C. 28, s. 395-396; Öztürk, **a.g.e.**, s. 22; Akyüz, **a.g.e.**, s.186-193).

|                                  |                     |
|----------------------------------|---------------------|
| Ku'an-ı Kerim ve Tecvid Muallimi | İsmail Hakkı Efendi |
| Hendese Muallimi                 | Cevdet Efendi       |
| Hüsnühat                         | Kerimüddin Efendi   |
| Hüsnühat                         | Ahmed Efendi        |

### Mübassırın

|                |                   |
|----------------|-------------------|
| Sermübassır    | Hacı Rüşdî Efendi |
| Mübassır       | Emin Efendi       |
| Talebe Mevcudu | 140               |
| Hademe Adedi   | 3                 |

II.Meşrutiyet'in başına kadar uygulanan Dârülmuallimîn –i Âliye programına göre her şubede okutulması öngörülen dersler şunlardı<sup>84</sup>.

**1 – İbtîdai Şubesi;** Kur'an –ı Kerim ma Tecvid ve Fıkıf, Türkçe Kavaid ve İmla, Usûl-ı Tedris, İnşa, ArapçaSarf ve Nahiv, Kavaid-i Farsça, Fransızca, Hesap, İlm-i Eşya, Osmanlı Coğrafyası, İslam Tarihi, Hüsn-ü Hat, Ziraat.

**2 – Rüşdîye Şubesi;** Ulûm-ı Diniye, Kavaid ve İmla, Usûl-ı Tedris ve Terbiye-i Ahlak-i Etfal, İnşa, Arapçave Mantık, Farsça, Fransızca, Hesap, Usûl-ü Defter, Cebir, Hendese, Hikmet, Mevalîd, Coğrafya, Tarih, Hüsn-ü Hat, Resim, Ziraat.

**3 – Âliye Şubesi; a – Edebiyat Kolu :** Belagat-ı Arabî, Belagat-ı Türkî, Belagat-ı Farsça, Kitabet-i Resmiye, Tarih, Coğrafya, Kavanin.

**b – Fen (Fünun) Kolu:** Hesab-ı Âlî, Cebir-i Adi ve Âlî, Usûl-ı Defteri, Kimya, Tabakat, Kozmoğrafya, Müsellesat, Hikmet-i Tabiiye, Hendese, Tersimat-ı Riyaziye, Nebatat, Hayvanat, Ziraat.

**Âliye Şubesi Ortak Dersleri:** Akaid, Ahlak, Fransızca, İlm-i Servet, Fenn-i Malî, İlm-i Ahval-i Nefs.

<sup>84</sup> Ders programları için bkz. **Maarif Salnamesi**, H. 1317, s. 129-131; H. 1318, s. 133-135; H. 1319, s. 119-122; H. 1321, s. 123-125.

1908'den sonra Dârümuallimîn'den İbtîdaiye kısmı ayrılmış ve bağımsız bir okul haline getirilmişti<sup>85</sup>. Dârümuallimîn-i Âliye öğrencileri ise derslerinin bir kısmını kendi okullarında, bir kısmını da Darülfünun'da oranın öğrencileri ile beraber yapmaya başlamıştı. 1909'da Dârümuallimîn-i Âliye kapatılıp öğrencileri Darülfünun'a gönderilmiş, 1910'da yeniden açılmıştır. Dersleri yine kısmen kendi bünyesinde, kısmen de Darülfünun'da yapılmıştır<sup>86</sup>.

1908'de Dârümuallimîn-i İbtîdaiye'ye 900 öğrenci alınmıştır. Bunların hemen tamamı medreselerden gelmişti. Yerde hasır üzerinde oturulup ders yapılıyor, öğretmenler terlikle sınıfa giriyorlardı. Öğrencilere rahle bile yapılmasına gerek duyulmamıştı. Mart 1909'dan sonra Dârümuallimîn'e müdür olan Satı Bey<sup>87</sup> köklü

<sup>85</sup> Öztürk a.g.e., s. 23.

<sup>86</sup> Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri**, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 320.

<sup>87</sup> Satı Bey (1880-1968); Yemen'de doğmuştur. İlköğrenimini doğduğu yerde yapmıştır. Mülkiyenin idadi kısmında orta öğrenimini tamamlayıp 1900 yılında yüksek kısımdan mezun olmuştur. Aynı yıl içinde Yanya İdadisi Tabiiye Öğretmenliğine tayin edilerek devlet hizmetine girmiştir. 1902'de Yanya Maiyet memurluğuna, 1905'te Kosova, 1907'de Manastır Kaymakamlıklarına getirilmiştir. II.Meşrutiyet'in ilanıyla istifa ederek İstanbul'a gelmiş ve Darülmualimin-i Aliye (Yüksek Öğretmen Okulu) müdürlüğüne ve Terbiye öğretmenliğine tayin edilerek öğretmen mesleğine yeniden dönmek imkanını bulmuştur. 1915 yılında Darül – Mürebbiyat ( Yeni Mektep- Çocuk Yuvası) adlı özel bir anaokulu kurmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ardından 1919'da Suriye Devleti'nin hizmetine girmiştir. 1920'de Kral Faysal hükümetinde Maarif veziri olmuş, Fransızlar'ın Suriye'yi işgaliyle Irak'a geçmiş, orada da Maarif Vezir Muavinliği ve daha sonra (1923) Maarif Nezareti Umum Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 23 Aralık 1968'de Bağdad'ta ölümüne kadar Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da ve Arap Birliği'ne bağlı çeşitli kuruluşlarda görev almıştır. Satı Bey II.Meşrutiyet döneminde bir yandan yeni öğretim metodlarını uygularken , diğer yandan da bu sistemi öğretecek yayınlar yapmıştır. Sahasında en çok iz bırakan ve Türkiye'de pedagoji ve terbiye ilmi alanında ilk kitap olan “Fenn-i Terbiye , Nazariyat ve Tatbikat (1909)” adlı eserinde eğitimin belli başlı üç konusunu, beden, fikir ve ahlak olarak ele almakta ve böylece önemli olan, sağlık koruma, psikoloji ve ahlak ilimleri dayanağında eğitimi temellendirmeye çalışmaktadır, demektedir. “Vatan İçin (Beş Konferans), 1329 (1913)” adlı konferansları, Balkan Savaşı'nda “vatanı sevdirmek için felaket günlerinden daha elverişli zaman olmaz. Çünkü onların büyük uyandırma kuvvetleri vardır” temasını işlemiştir. Bu yazılar, millet tarifi ve milliyetin unsurları etrafında, sosyolojiden felsefi düşünceye kadar yükselerek, yol açıcılık şerefini muhafaza edecektir. “Ümit ve Azim (Sekiz Konferans ) 1329, (1913)” adlı konferanslarında aydınların içinde bulunduğu ümitsizlik halini tahlil ediyor ve “iyileşmenin şartı inancı kaybetmemek ve azim sahibi olmaktır. Savaşta zaferin başlıca şartı, ümit ve azimdir.” diyordu. “Büyük milletlerden Japonlar, Almanlar” 1329 (1913) adlı eserinde, Japonya'da vatanseverliğin nasıl doğduğunu dile getirmiştir. “Layihalarım” 1326 (1912), “İlm-i Aklam” 1327 (1913) gibi daha başka eserler de kaleme almıştır. Arapça bir eseri İngilizce'ye, bir başka eseri de Fransızca'ya çevrilmiştir. Satı Bey'in 12 temmuz 1326'da Darümuallimin'de söylemiş olduğu nutkunun açıklaması ile onun eğitimdeki hizmeti daha iyi anlaşılmaktadır. Satı Bey diyor ki: “Darümuallimin, öğretmen ve eğitimci yetiştirmek amacıyla tesis edilmiştir. Bu sebeple bütün teşkilat ve öğretimini bu amaca yöneltmek gerekir. Öğretmenlik her şeyden önce eğitimcilik demektir. Eğitimcilik ise bir hünerdir, bir sanattır. Bu sanatın özel metodları, kuralları vardır. Öğretmen olmak için yalnız bilgi sahibi olmak yetmez, aynı zamanda bu metod ve kuralları gerçekten bilmiş olmak, eğitimcilik sanat ve mesleği için hazırlanmış bulunmak da gerekir. Onun için Darümuallimin'de genel eğitim ve bilgidan başka, mesleki eğitim ve bilginin de elde edilmesi amacıyla, programlarda fenn-i terbiye(pedagoji) ve usul-ü tedris(öğretim metodu) konularına önemli yer verildi”.(Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi**, s. 74-75; Rıza Kardaş, “Satı Bey” mad., **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, C. 28, s. 173-174 )

yeniliklere girişmiştir. Okulu Fatih'ten Cağaloğlu'na getirmiştir. Öğrencileri sınavdan geçirip 150'sini alıkoymuş, ötekileri çıkarmıştı. Okul dışında bir işi olan öğretmenleri de uzaklaştırmış, ötekilere haftada bir gece okul nöbeti tutturmuştu. Öğretmen atamalarında genç ve yetenekli olanları tercih etmiş ve değerli elemanlardan oluşan bir öğretim kurulu meydana getirmişti<sup>88</sup>. Mubassırlar (öğretmen yardımcıları) öğrenciler ile bizzat ilgilenerek daha olumlu sonuçlar alınmıştı. Öğretmen Okulu'nda ders veren öğretmenleri eğitim ve öğretim hayatının tamamen içine almış; öğrencilerle ilişki kurmaya, onları Uygulama Okullarına gitmeye zorlamıştı<sup>89</sup>.

Satı Bey, Tatbikat Mektebi'ni açmış ve müdürlüğüne İhsan Sungu'yu<sup>90</sup> getirmişti. Müzik, Beden Eğitimi, El İşleri derslerini layık olduğu yere oturtmuş, eğitim ve öğretim metodları eğitimini teorik olmaktan kurtararak uygulamalı bir hale getirmişti. Selim Sırrı Bey aracılığıyla, okula gerçek Beden Eğitimi dersini sokmuştu. Öğretmen adaylarının sosyal ve kültürel seviyelerinin yükseltilmesi amacıyla ilmi geziler düzenlenmesini bir gelenek haline getirmiş, geniş bir kütüphane ve okul müzesi kurmuştu. Bir taraftan fenni temellere uygun bir alfabe öğretimi gerçekleştirirken diğer yandan okulda etkili bir çocuk edebiyatı ortaya koymanın da temellerini atmıştı. Dahası gerek okul öğrencilerinin, gerekse İstanbul'daki diğer eğitimcilerin çeşitli konulardaki bilgilerini arttırmaya yönelik “Dârümuallimîn Konferansları”nı başlatmış, bu konferanslarda eski mezunlarla yeni mezunları tanıştırmış, böylece eğitim sorunlarını tartışma ortamı geliştirmişti. Yayın işlerine de el atarak, Türkiye'nin en eski ve ciddi

<sup>88</sup> Unat, **a.g.e.**, s. 34; Akyüz, **a.g.e.**, s. 242.

<sup>89</sup> Ergün, **a.g.e.**, s. 316.

<sup>90</sup> İhsan Sungu (1883-1946); Yemen'in San'a kentinde doğmuştur. 1904'te Mülkiye Mektebi'ni bitirmiştir. 1907'de atandığı Washington elçiliği 3.katipliğinden 1909'da döndüğünde İstanbul Öğretmen Okulu'na bağlı “Tatbikat Okulu” müdürlüğüne getirilmiştir. Çeşitli öğretmen okullarında öğretmenlik ve müdürlük görevleri, Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği ve başkanlığının ardından 1939 yılında getirildiği Bakanlık Müsteşarlığı görevini vefat ettiği yıl olan 1946'ya kadar sürdürmüştür. Washington elçiliği 3.katipliği görevindeyken yeni bir dünyayı tanımış, demokratik yöntemlerle yönetilen bir toplumu, devleti inceleme fırsatı bulmuş, bir yandan da İngilizce öğrenmiştir. İstanbul'a döndüğünden Hüseyin Cahit Yalçın'la Tevfik Fikret'in birlikte kurduğu Tanin Gazetesinde çalışmıştır. Katıksız bir eğitimci olan İhsan Bey, Akabe kaymakamlığına tayininin kararlaştırıldığı gün, kendisine rastlayan, o sırada müdürlüğünü üstüne aldığı Darümuallimîn'in iyileştirilmesi için dinç ve kuvvetli bir öğretim kadrosunu kurmaya çalışan eski arkadaşı Satı Bey'in önerisini kabul ederek, öğretmenlik mesleğini seçmiştir. İhsan Bey derslerine girdiği öğretmen okulu öğrencileri için hazırladığı ders planları, örnek dersler, uygulamalı dersler ve Tedrisat Mecmuası'nda yayınlanan yazıları öğretim çevrelerinde ilgiyle karşılanmıştı. Öğretmen Okulunun ilk, orta, yüksek sınıflarında tarih ve pedagoji öğretmenliği yaparken bir yandan tarih öğretimine yepyeni bir değer ve anlam kazandırmış, öte yandan da pedagoji alanında ülkeye yeni görüş ve anlayış ufukları açmıştır (Neşet Çağatay, “İhsan Sungu”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri**, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara 1987, s. 436; Binbaşoğlu, **a.g.e.**, s. 147 ).

eğitim dergilerinden biri olan ve bir süre sonra Tedrisat Mecmuası adıyla çıkacak olan Tedrisat-ı İbtîdâîye Mecmuası'nı yayınlamaya başlamıştı<sup>91</sup>.

II.Meşrutiyet'i izleyen yıllarda Dârümuallimîn-i İbtîdâîye'de Satı Bey'in öncülüğünde böylesine önemli ve kapsamlı bir reform süreci başlarken, Dârümuallimîn-i Âliye'de istikrarlı bir düzen kurulamamıştı. Maarif Nezareti 1912 yılında yayınlanan bir İrade-i Seniyye ile Dârümuallimîn-i Âliye'ye aynı adla yüksek okul statüsü vermişti<sup>92</sup>.

1913-1914 öğretim yılında Dârümuallimîn-i Âliye'de 271'i Müslüman, 22'si Ermeni, 1'i de Rum olmak üzere toplam 294 öğrenci bulunuyordu. Aynı yıl mezun olan öğrenci sayısı ise sadece 59 idi. Okulda 55 öğretmen, 12 memur ve 27 hizmetli mevcuttu. Yıllık tahsisatı 1 675 257 kuruştı. 1914-1915 öğretim yılında 1'i Musevi, 39'u Müslüman 40 öğrenci kaydedilmiş. Bununla beraber toplam öğrenci sayısı 256'ya düşmüştü. Keza mezun olanların sayısı da 17 idi. Maaşları 500 kuruş ile 3000 kuruş arasında değişen öğretmenlerin sayısı 25'e inerken, toplam hizmetli sayısı 76'ya ulaşmıştı<sup>93</sup>. 1915/1331 tarihli, Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesi'nde okulun teşkilatı şöyle gösterilmişti ;

Adı ; İstanbul Dârümuallimîn-i Âliye. Yatılı idi. İbtîdâî, İhzârî ve Âlî kısımlarından oluşmuştu. İbtîdâî kısım (4 yıl) ilkokullara öğretmen yetiştiriyordu. İhzârî kısım (2 yıl) ise Dârümuallimîn-i İbtîdâîlere öğretmen ve ilköğretim müfettişi yetiştiriyordu. Âlî kısmının (4 yıl) Edebiyat , Tabiiyat ve Riyazat adıyla üç şubesi vardı, bunlardan çıkanlar orta ve yüksek dereceli okullara öğretmen oluyorlardı<sup>94</sup>.

Dârümuallimîn-i Âliye, Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra 1918-1919 öğretim yılı başlarında, Moda'daki binasından önce Kadıköy Birinci Ortaokul binasına, daha sonra da Cağaloğlu'ndaki eski binasına taşınmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Dârümuallimîn-i Âliye'de çoğu savaştan dönen veya askerlik yapmış olan 40 öğrenci mevcuttur. Öğrencilerin yatakhane olarak kullandıkları salon, İttihat ve Terakki

<sup>91</sup> Ergin, a.g.e., 584- 585; Ergün, a.g.e., s.316.

<sup>92</sup> BOA., İrade-Maarif, Dosya No: 320 (1330 Ş 1); Ergün, a.g.e., s. 320.

<sup>93</sup> Öztürk, a.g.e., s. 26.

<sup>94</sup> Akyüz, a.g.e., s. 255.



Fırkası'nın eski toplantı salonu idi<sup>95</sup>. 1921-1922 öğretim yılı içerisinde ise İstanbul Kız Lisesi binasına taşınmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra bu okul Maarif Vekaleti'ne bağlanmış ve 1923 yılı başında Vekalet, okulun bütçe ve kadrolarını yeniden düzenlemiş ve okul 1924'te Yüksek Muallim Mektebi'ne dönüştürülmesine kadar İhzârî Şubesi olmaksızın 1915 Nizamnamesi'ne göre eğitime devam etmiştir<sup>96</sup>.

---

<sup>95</sup> Mustafa Çıkar, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara 1998, s. 35

<sup>96</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 30.

#### 1. 4. Dârümuallimât

Eğitim alanında yapılan yeniliklerden birisi de şüphesiz Kız Öğretmen Okulu'nun (Dârümuallimât) kurulmasıdır. Tanzimat döneminde açılan çeşitli okullarda eğitim meselesi hemen hemen Avrupa seviyesine yaklaşmıştı. Ancak kurulan okulların hepsi erkeklere yönelikti. Kızların mahalle mektebine gönderilmesiyle yetinilmekteydi. Burada Kur'an- ı Kerim okumayı öğrenirler, namaz surelerini ve duaları ezberlerlerdi. İlk kız ortaokulu 1858 yılında Darüşmuallimin-i Rüşdî'nin kurucusu Kemal Efendi tarafından kurulmuştu<sup>97</sup>. Kız ortaokulları açıldığında kadın öğretmenler bulunamadığı için nakış hariç bütün dersler, erkek öğretmenler tarafından veriliyordu. Tabii bunların yaşlı ve iyi ahlaklı olanları tercih ediliyordu. Kız okullarının açılmasıyla kadın öğretmenlere duyulan ihtiyaç daha fazla hissedilir oldu.

Dârümuallimât için Sultanahmet'te Yerebatan yakınında bir ahşap bina tutularak çalışmalara başlandı (1 Ekim 1869). Binanın korunması için bir kapıcı ve gerekli temizlik işlerini yapmak için de bir hizmetçi, okulda ilk çalışmaya başlayanlardır<sup>98</sup>. Bundan sonra okulda öğrenim yapacak öğrenci kaydı için hazırlıklara geçilmişti. 8 Şubat 1870 Pazartesi günü Maarif Nazırı Saffet Paşa ile Meclis-i Maarif'in İdare Dairesi azasından Mecit ve İlmiye Dairesi azası Mustafa Efendi'den oluşan bir kurul tarafından Emsile, Ameli, Erbaa, Coğrafya, İmla, Sülüs Yazısı, Resim, Nakış, Hiyatat (Terzilik) derslerinden okula giriş imtihanı yapılmış ve imtihana giren 32 kız başarılı olmuştu<sup>99</sup>.

Sınavlardan sonra okul için gerekli masrafın bütçeden temini ile ve okulu öğretime açmak üzere faaliyete geçilmiştir. Maarif Nizamnamesi'nin Kız Öğretmen Okulu ile ilgili maddeleri aynen uygulanamadığından bilhassa harcamalar yönünden bazı değişiklikler olmuştu. 12 Nisan 1870'de okulun açılış sebeplerini ve para bakımından yapılan gerekli değişiklikleri gösteren bir tutanak hazırlanmıştı<sup>100</sup>. Milli Eğitim Yüksek Kurulu (Meclis-i Kebir-i Maarif) tarafından hazırlanan bu tutanakta, 1869 Maarif Nizamnamesi'ne göre kız, ilk ve orta okullarına öğretmen yetiştirmek için

<sup>97</sup> Koçer, *Türkîye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi*, s. 112.

<sup>98</sup> Temelkuran, *a.g.m.*, s.62.

<sup>99</sup> Ergin, *a.g.e.*, s. 669.

<sup>100</sup> BOA, *İrade Dahiliye*, No : 42823

İstanbul'da bir Kız Öğretmen Okulu açmak üzere Ayasofya yakınında Yerebatan taraflarında bir konak kiralandığı belirtilmiştir. Ancak okulda okutulacak dersleri ve el işlerini öğretmek için kadın öğretmen bulunamadığı, bunlar için şimdilik yaşlı ve iyi ahlaklı öğretmenlerin tayin edildiği ifade edilmişti. Bu arada 1869 Maarif Nizamnamesi'nde okutulacağı belirtilmiş olan Müzik dersi diğer derslerin çalışılmasına engel olacağı düşünülerek bir sonraki yıla ertelenmişti<sup>101</sup>.

Kurul tarafından hazırlanan bu tutanakta okulun mali yapısı hakkında da şu bilgilere yer verilmişti; Kız Öğretmen Okulu'nun yıllık maaş tutarı 122 400 kuruştur. Bunun 2 400 kuruşu daha önce irade-i seniyye ile tayin edilen müdüre ödeneceği bildirilen miktardan çıkartıldığında geriye 98,400 kuruş kalmaktadır. Gerçi bu müdür, okulun dış işlerini yürütmeğe yeterli ise de iç işlerinin idaresi için bir müdirenin (hanım müdür) bulunması lazımdır. Bu vazifeye de 650 kuruş maaşlı bir müdirenin tayini uygun görülmüştür. Nizamnamede öğretmen ve ustaların aylıkları 750'şer kuruş olmak üzere sınırlandırılmış ise de faydalı kısıntılara uyularak bu miktar tamamen verilmeyip yapacakları vazifeye göre bazılarına 400 ve bazılarına 700 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. Yalnız iki kadın öğretmene 800'er kuruş maaş ödenmesi uygun görülmüştür. Yaşları 15 ile 35 arasında bulunan 50 öğrenci kaydını yaptırmıştır. Bunlar seçilen bir heyet tarafından imtihan edilerek alınmışlardır. Bu kız öğrenciler Nizamname'de belirtildiği gibi ilk ve ortaokul kısmı olmak üzere iki şubeye paylaştırılmışlardır. Birinci şube öğrencilerine 30, ikinci kısımdakilere 60'şar kuruş aylık ödenecektir. Okulda biri kadın, diğeri erkek iki hizmetçinin çalıştırılması düşünülmektedir. Fakat Nizamname'de belirtilen 150 kuruş aylıkla istenilen niteliklere uygun hizmetçi bulunamayacağından bunlara 200 kuruş aylık verilecektir. Bir de ihtiyaç dolayısıyla 200 kuruş aylıkla kapıcı alınacaktır<sup>102</sup>. Kurul 10 Muharrem 1287 (12 Nisan 1870) tarihinde, birkaç gün içinde bütün eksikliklerin tamamlanarak açılmasına karar verilen Kız Öğretmen Okulu'nun yukarıda belirtildiği şekilde düzenlenen aylıklarının, okulun açılışından itibaren verilmesini isteyerek tutanağı Bakanlığa göndermişti.

<sup>101</sup> Aynı belge

<sup>102</sup> Aynı belge

Bu görevi yerine getiren kurul şu isimlerden oluşmaktaydı; Münif Mehmet Tahir, Mehmed Kasım, Ahmet Tahir, Pesno Efendi, Simon, Selim Sabit, Mehmet Emin, Mustafa, Aristoklis, Nikola Miholofski<sup>103</sup>

Milli Eğitim Yüksek Kurulu (Meclis-i Kebir-i Maarif) bu tutanağa, okuldaki görevlilere ödenmesini istediği paranın miktarını gösterir şu cetveli de eklemiştir<sup>104</sup>.

| Görevi                       | Haftalık Ders Saati | Maaşı        | Adı            |
|------------------------------|---------------------|--------------|----------------|
| Müdür                        | -                   | 2000 kuruş   | Tayin olunacak |
| Müdire                       | -                   | 650 kuruş    | Tayin olunacak |
| Din Bilgisine Giriş Ve Ahlak | 2                   | 400 kuruş    | Musa Efendi    |
| Dil Bilgisi Ve Edebiyat      | 2                   | 800 kuruş    | Tayin olunacak |
| Aritmetik                    | 3                   | 700 kuruş    | İsmail Efendi  |
| Nakış Ve Hayat Bilgisi       | 4                   | 800 kuruş    | Eliza Mayno    |
| Resim                        | 2                   | 800 kuruş    | Valker         |
| Yazı Çeşitleri               | 2                   | 400 kuruş    | Raşit Efendi   |
| Osmanlı Tarihi               | 2                   | 700 kuruş    | Tayin olunacak |
| Coğrafya                     | 2                   | 700 kuruş    | İsmail Efendi  |
| Öğrenciler                   | -                   | 2250 kuruş   | Elli Öğrenci   |
| Kapıcı                       | -                   | 200 kuruş    |                |
| Hademe                       | -                   | 400 kuruş    | İki Kişi       |
| Aylık Yekun                  |                     | 10 200 kuruş |                |
| Yıllık Yekun                 |                     | 122400 kuruş |                |

<sup>103</sup> Aynı belge

<sup>104</sup> Aynı belge

Görüldüğü üzere bu cetvelde okutulan dersler, öğretmen, öğrenci, memur ve diğer görevlilerin maaşları gösterilmektedir. Yalnız burada bir toplama hatası görülmektedir. Aylık toplam 10 200 değil, 10 800 olması gerekmektedir. Dolayısıyla yıllık toplam da 122 400 değil 129 600 kuruş olacaktır. Bu tutanak Sadaret’e gelmiş, Sadaret de gerekli bütçenin hazırlanması için Maliye Nezareti’ne göndermiş ve nihayetinde tutanakta belirtildiği şekilde gerekli bütçe kabul edilerek padişaha sunulmuş ve irade alınmıştır<sup>105</sup>. Bu irade de yukarıda belirtilen hesap hatası da düzeltilmiş ve Dârülmuallimât’ın yıllık masrafı 129 600 kuruş olarak kabul edilmişti. 25 800 kuruş daha sonra tayin olunacak öğretmenlere, okula başlama tarihinden itibaren ödeneceğinden, elde tutulacağı belirtilmişti.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin<sup>106</sup> kurulmasını tasarladığı ve programlarını ana çizgileriyle gösterdiği Sıbyan ve Rüşdiyye şubelerinden oluşacak ve Kız Rüşdîyeleri’yle sıbyan okullarına öğretmen yetiştirecek olan Dârülmuallimât, Nizamname’nin yayımından bir yıl kadar sonra 26 Nisan 1870 yılında açılmıştır<sup>107</sup>. Lütfi tarihinde okulun açılışı “Kız mekteplerine muallimler yetiştirilmek için Der-saade’te Dârülmuallimât nam ile bir medrese küşad olundu” şeklinde ifade edilmiştir<sup>108</sup>.

Açılış töreninde zamanın Maarif Nazırı Saffet Paşa okulun gayesi ve takib edeceği öğrenim sistemini açıklayan bir konuşma yapmıştır<sup>109</sup>. Saffet Paşa bu konuşmaya “doğuştan itibaren her türlü saygıya ve isteklerinin yerine getirilmesine layık olan kadınların eğitim ve öğrenimlerine de dikkat etmek lazımdır” şeklinde başlamıştır. Ardından bir çocuğun eğitiminde annesinin çok önemli olduğunu, dolayısıyla bu eğitimi verebilmesi için kadınların da iyi bir eğitim almaları gerektiğini “erkeklerin bilgili ve kültürlü olmalarının gerekliliği kadar kadınların da güzel kişiliklerini mücevherler gibi çeşitli bilgilerle süslemeleri elzemdir” sözleriyle ifade etmiştir. İlk devirlerden itibaren gerek İslam dünyasında gerek Avrupa’da zeka ve bilgileriyle meşhur olmuş, bir çok kadının olduğunu anlatmıştır. Osmanlı Devleti’nde ise kadınların eğitimi için 8-10 yaşlarına kadar eğitim verilen Sıbyan Mektepleri hariç eğitim ve öğretim

<sup>105</sup> Aynı belge

<sup>106</sup> 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, mad. 68-78 (Düstur, 1. Tertip, 2. Cilt, s.204-206)

<sup>107</sup> Unat a.g.e., s. 31; Sakaoğlu, a.g.e., s. 80.

<sup>108</sup> Ahmet Lütfi Efendi, Lütfi Tarihi, Yayına Hazırlayan, M. Münir Aktepe, TTK, Ankara 1989, C. 12, s. 69.

<sup>109</sup> Takvimi Vekayi, 25 Muharrem 1287 (27 Nisan 1870), Sayı. 1217; Lütfi Efendi, a.g.e. s.108.

yapabilecekleri okulların olmadığını açıklamıştır. İslam dininde kadınların eğitim almamaları yönünde bir telkinin olmadığını aksine, “İlim öğrenmek her Müslüman erkek ve kadına farzdır” diyen hadis-i şerifle kadınların eğitime teşvik edildiğini ifade etmiştir.

Saffet Paşa Dârümuallimât (Kız Öğretmen Okulu) açılmasının gerekliliğini “Osmanlı ülkesinde kız okulları olmadığı için bunlar erkeklerle beraber bulunmaktadır. Bazı mahzurlardan dolayı İstanbul’un çeşitli mevkilerinde yedi tane kız ortaokulu açılmıştır. Öğretmenleri erkek olan, yaşları dokuz ve onu geçmiş kız öğrencilerin örtünmeleri gerektiğinden bu okullarda iki yıldan fazla duramayacakları gibi belirtilen zaman zarfında öğrenimlerini tamamlayamayacakları aşıkardır. Bunların dört yıllık ortaokul tahsilini tamamlamaları öğretmenlerinin kadın olmasına bağlıdır. Onun için ilkokul ve ortaokullara öğretmen yetiştirmek gayesiyle bir Kız Öğretmen Okulu açılması gerekmiştir” sözleriyle açıklamıştır.

Saffet Paşa, 1869 Maarif Nizamnamesi’nde bahsedilen Kız Öğretmen Okulu’nun bu okul olduğunu ve okulu açmaktan mutluluk duyduğunu, Müslüman olmayan kızlar için de bu okuldan öğretmen yetiştirileceğini belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Saffet Paşa’nın bu konuşmasının ardından öğretime başlayan okulun, aşağıda görüldüğü üzere<sup>110</sup> ders programı ve kadrosu henüz tamam değildi. 1870 yılında Dârümuallimât’ın kadrosu ve ders programı şu şekildedir;

| <u>Adı</u>                       | <u>Görevi</u>                              |
|----------------------------------|--------------------------------------------|
| Emin Efendi                      | : Müdür                                    |
| Musa Efendi                      | : Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlak Muallimi |
| İsmail Efendi                    | : Hesap ve Coğrafya Muallimi               |
| Hacı Raşit Efendi                | : Sülûs Muallimi                           |
| Madam Palker                     | : Resim Muallimi                           |
| Hatice Hanım                     | : Nakış Muallimi                           |
| Madam Armik                      | : Diğer Nakış Muallimi                     |
| Aded-i Şâkirdân (Öğrenci Sayısı) | : 45                                       |

<sup>110</sup> Ergin, a.g.e., C.1-2, s. 670-673.

| Derslerin Adı                   | Haftada | Hocaların Adı     |
|---------------------------------|---------|-------------------|
| Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlak | 2       | Musa Efendi       |
| Kavaid-i Lisan ve İnşa          | 2       | -                 |
| Hesap                           | 3       | İsmail Efendi     |
| Nakış ve Ameliyat-ı Hayatiye    | 4       | Eliza Mayno       |
| Resim                           | -       | Zalker            |
| Hatt-ı Sülûs ve Nesih           | -       | Hacı Raşit Efendi |
| Tarih-i Osmani                  | -       | -                 |
| Coğrafya                        | -       | İsmail Efendi     |

Okulun bütün sınıflarının tamamlanması ancak 1873 ders yılında olmuştur. İlk olarak 20 öğrenci diploma almıştır. Bu ilk mezunlar şunlardır<sup>111</sup>; Hafize Fethiye Hanım, Hafize Revide Hanım, Hafize Hatice Hanım, Fatma Nigar Hanım, Münibe Hanım, Hatice Hanım, Ferdane Hanım, Büyük Zehra Hanım, Cemile Hanım, Zehra Hanım, Hattate Emine Hanım, Küçük Fatma Hanım, Hüsniye Hanım, Ayşe Hanım, Emine Hanım, Fatma Hanım, Nebiye Hanım, İffet Hanım, Nazike Hanım, Misal Hanım. Bunlardan tesbit edebildiklerimiz daha sonraki yıllarda şu görevlere getirilmiştir<sup>112</sup>:

|                     |                                      |
|---------------------|--------------------------------------|
| Fahriye Hanım       | : Sultanahmet Kız Rüşdîyesi, Birinci |
| Hafize Revide Hanım | : Riyaziye Muallimesi                |
| Fatma Nigar Hanım   | : Eski Âlî Paşa Rüşdîyesi, Birinci   |
| Zehra Hanım         | : Rik'a Muallimesi                   |

Bunlar Türk eğitim tarihinin ilk kadın öğretmenleridir. Daha sonra Dârülmuallimât'tan 1874'te 17, 1875'de 20, 1876'da 8, 1877'de 9 ve 1878'te 5 öğrenci mezun olmuştur<sup>113</sup>.

Sultan II. Abdülhamid devri (1876-1909) Dârülmuallimât için bazı istikrarsızlıklara rağmen, gerek nicelik, gerek nitelik bakımından sürekli bir gelişme dönemi olmuştur. 1878 yılında okulun ilk müdürü Emin Efendi görevden alınmış,

<sup>111</sup> Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 640; H. 1317, s.706; H. 1318, s. 771.

<sup>112</sup> Temelkuran, a. g. e., s. 66.

<sup>113</sup> Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 240-241.

yerine vekaleten İsmail Efendi atanmıştır<sup>114</sup>. Bir yıl sonra okulun programına piyano dersi eklenmiştir<sup>115</sup>.

1878-1879 öğretim yılında, 1877-1878 Türk-Rus Savaşı ve onunla birlikte Rus işgâlîne uğrayan Osmanlı topraklarından İstanbul'a gelen yoğun göç dalgaları yüzünden okulda sağlıklı bir eğitim yapılamamış ve bu nedenle mezun da verilememiştir<sup>116</sup>.

1880'li yıllardan itibaren Dârülmua'llimât'da kadın idareci ve eğitimcilerin ağırlığı artmaya başlamıştır. 1881-1882 öğretim yılında ilk defa bir kadın, Fatma Zehra Hanım okul yönetiminin başına getirilmişti<sup>117</sup>. 1882-1883 öğretim yılında sıbyan şubesindeki 4 öğretmen ve Rüşdîye şubesindeki 7 öğretmenden 4'ü kadın öğretmen olarak görev yapmaktaydı. Bu öğretmenler aşağıda görüleceği gibi (Nakiye Hanım- Osmanlı Tarihi Öğretmeni) sadece mesleki derslere değil, teorik derslere de girmeyi başarmışlardı.

Dârülmua'llimât'ın 1882-1883 ve 1883-1884 öğretim yılları öğretmen kadrosu şöyledir<sup>118</sup>:

| <b><u>Adı</u></b>  | <b><u>Görevi</u></b>                       |
|--------------------|--------------------------------------------|
| Davut Şükrü Efendi | Müdür                                      |
| Refika Hanım       | Müdire (Müdür Yardımcısı), Müzik Öğretmeni |

#### **Rüşdîye Şubesi**

|                        |                                                                  |
|------------------------|------------------------------------------------------------------|
| İsmail Hakkı Efendi    | Arabî, Farîsî, Hesap, Coğrafya, Lisan-ı Osmani ve İmla Öğretmeni |
| Kâzım Efendi           | Ulûm-ı Diniye Öğretmeni                                          |
| Nakiye Hanım           | Osmanlı Tarihi Öğretmeni                                         |
| Ali Efendi             | Sülûs Öğretmeni                                                  |
| Mösyö Kız (1883'de)    | Resim Öğretmeni                                                  |
| Refika Hanım (1884'de) | Resim Öğretmeni                                                  |

<sup>114</sup> Devlet Salnamesi, H. 1295, s. 255.

<sup>115</sup> Devlet Salnamesi, H. 1296, s. 74.

<sup>116</sup> Ergin, a.g.e., C.II, s. 675.

<sup>117</sup> Devlet Salnamesi, H. 1299, s.260.

<sup>118</sup> Devlet Salnamesi, H. 1300, s. 192-193; Sene 1301, s. 378-379.



|              |                          |
|--------------|--------------------------|
| Hatice Hanım | Nakış ve Dikiş Öğretmeni |
| Besime Hanım | Rik'a Öğretmeni          |

### Sıbyan Şubesi

|                        |                          |
|------------------------|--------------------------|
| Muhibbe Hanım          | Birinci Öğretmen         |
| İfakat Hanım (1883'de) | İkinci Öğretmen          |
| Fakiha Hanım (1884'de) | İkinci Öğretmen          |
| Sadiye Hanım           | Üçüncü Öğretmen          |
| Fatma Öğretmen         | Nakış ve Dikiş Öğretmeni |

Bu arada Dârümuallimât' da 1300 (1882-1883) yılında Rüşdiye Şubesi'nde 26, Sıbyan Şubesi'nde 103 olmak üzere toplam 129 öğrenci, 1301 (1883-1884)'de ise Rüşdiye Şubesi'nde 42, Sıbyan Şubesi'nde 101 olmak üzere toplam 143 öğrenci eğitim görmekteydi<sup>119</sup>.

Özellikle 1900'lü yılların başına doğru Dârümuallimât mezunlarının kendi okullarında öğretmen olarak görevlendirilmesi ile kadın öğretmenler okulda mutlak bir çoğunluğa sahip olmuştu. 1310 yılı Dârümuallimât mezunlarından Sadiye Hanım, Feride Hanım ve Fatma Hanım, 1311 yılı mezunlarından Hayriye Hanım, Feride Hanım ve Naciye Hanım, 1312 yılı mezunlarından Hatice Hanım bu okulda göreve başlamışlardı<sup>120</sup>. Nitekim 1897-1898'de okuldaki müdür dahil okuldaki 6 erkek öğretmene karşılık daimî ve seyyar olmak üzere toplam 18 kadın öğretmen bulunuyordu<sup>121</sup>. Buna açık bir örnek 1316-1317 (1898-1899) Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi'lerde görülen Dârümuallimât'ın öğretmen kadrosudur. Burada görüleceği üzere öğretmenler çoğunlukla kadınlardan oluşmaktadır<sup>122</sup>.

#### Adı

#### Görevi

<sup>119</sup> Devlet Salnamesi, H. 1300, s. 192-193; H. 1301, s. 378-379.

<sup>120</sup> Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 244.

<sup>121</sup> Öztürk, a.g.e., s. 14.

<sup>122</sup> Maarif Salnamesi, H. 1319, s. 130.

|                      |                                                      |
|----------------------|------------------------------------------------------|
| Hacı Numan Efendi    | Müdür                                                |
| Abdüllatif Bey       | Hendese ve Hesap Öğretmeni                           |
| Halil Efendi         | Arapça Öğretmeni                                     |
| Said Efendi          | Farîsî ve Kavaid-i Kitâbet Öğretmeni                 |
| Mustafa Efendi       | Şube Ulûm-ı Diniye Öğretmeni                         |
| Galip Efendi         | Kur'an-ı Kerim Öğretmeni                             |
| Ziya Efendi          | Rik'a ve Sülûs Öğretmeni                             |
| Sıddıka Hanım        | Ulûm-ı Mütenevvia ve El Hünnerleri Birinci Öğretmeni |
| Latife Hanım         | Müdür Yardımcısı ve Destgah vs.                      |
| Hatice Hanım         | Nakış Ustası                                         |
| Raşide Hanım         | Şube Kavâidi ve Ulûm-ı Saire Öğretmeni               |
| Hafza Hanife Hanım   | İdare-i Beytiye vs. Öğretmeni                        |
| Maide Hanım          | Şube Kıraat Öğretmeni                                |
| Samiye Hanım         | Tarih Öğretmeni                                      |
| Sadiye Hanım         | Öğretmen                                             |
| Hatice Hanım         | Ulûm-ı Diniye vs. Öğretmeni                          |
| Hayriye Hanım        | Öğretmen                                             |
| Feride Hanım         | Öğretmen                                             |
| Naciye Hanım         | Nakış vs. Öğretmeni                                  |
| Makbule Hanım        | Şube Öğretmeni                                       |
| Muhlise Hanım        | Muavine (Yardımcı Öğretmen)                          |
| Fatma Hanım          | Nakış Hüsn-ü Hat Muavinesi (Yardımcı Öğretmen)       |
| Leman Hanım          | Muavine (Yardımcı Öğretmen)                          |
| Madam Halikça        | Piyano Ustası                                        |
| Madam İzel Aleksandr | Nakış Ustası                                         |
| Madam Garmiryan      | Resim Ustası                                         |

Dârümuallimât 1911 yılına kadar gündüzlü olarak eğitim yapmıştı. 1873'te ilk mezunlarını veren Dârümuallimât 39 yılda 737 mezun vermişti. Bu arada 1911'de Fatih semtinde Çarşamba'daki Salih Paşa Konağı'nda Kız Sanat Okulu'nda Yatılı Kız

Öğretmen Okulu'nun 1. sınıfı açılmıştı. 1912'de ise okul iki sınıf olarak Çapa'da Derviş Paşa Konağı'na taşınarak eğitimine devam etmiştir<sup>123</sup>.

Maarif Nezareti'nce Yatılı Kız Öğretmen Okulu'nun idaresi ile ilgili yedi maddelik bir kararname düzenlemişti. Buna göre okulun bir müdürü, bir de müdiresi olacaktı. Müdür okulun dış işleriyle ve satın almalarıyla ilgilenecekti. Müdür okulun dışındaki bir binada oturacak, eğitim ve öğretim işlerine karışmayacaktı. Eğitim ve öğretim işlerinden müdire sorumlu idi. Okul müdiresi emrindeki yeterli elemanlarla okulun disiplinini sağlamakla da görevli idi. Okula öğretmen, idareci ve hademelerden başka kişi giremeyecekti. Öğretmenler de müdürle beraber dışarıdaki bir dairede oturacaklar, okul binasına sadece ders vermek için girebilecekler, binanın kapısından girince ve dersten çıkıncaya kadar kendilerine bir mubassır (yardımcı öğretmen) eşlik edecekti. Müfettişlerin okula girmesi serbestti, ancak dersane, teneffüşane, yemekhane ve mutfak gibi yerlerin dışındaki teftişler için Nezaret ayrıca müfettişler görevlendirecekti<sup>124</sup>.

1913'e kadar Dârülmuallimât'ta hep kız okullarına öğretmen yetiştirmek için öğretim yapılıyordu. Bu okulda büyük reformların yapıldığı 1913 yılında ise idâdi ve Sultanîlere bayan öğretmen yetiştirecek "Dârülmuallimât-ı Âliye" kısmı açılmıştı. Yine bu okulda ilk ve orta seviyedeki kız okullarına Beden Eğitimi öğretmeni yetiştirmek üzere İnâs, Sultanî ve Dârülmuallimât çıkışlılardan 30 kişiye uzmanlık eğitimi verilmişti<sup>125</sup>.

1914-1915 öğretim yılında Ana okullarına öğretmen yetiştirmek için İstanbul Dârülmuallimât-ı Âliye'nin bir kısmında "Ana Muallim Meltebi" de açılmış, 1918-1919 öğretim yılında fazla Anaokulu öğretmeni yetiştirdiği gerekçesiyle kapatılmıştı<sup>126</sup>.

Bütün bu faaliyetleriyle Kız Öğretmen Okulu (İstanbul Dârülmuallimât-ı Âliye), her derecedeki okullar için kız öğretmenin yetiştirildiği bir siteyi andırmaktaydı. 1914 yılında Dârülmuallimât'ta 186'sı yatılı olmak üzere 253 öğrenci ve 33 öğretmen vardı.

<sup>123</sup> Aliye Omay, "İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu", *Türk Yurdu*, Eylül 1987 S. 8, s. 57; Sakaoğlu, *a.g.e.*, s.80.

<sup>124</sup> *Maarif Salnamesi*, H. 1317, s. 321-342.

<sup>125</sup> Ergin, *a.g.e.*, C.1-2, s. 679; Öztürk, *a.g.e.*, s. 26; Ergün, *a.g.e.*, s. 323.

<sup>126</sup> Öztürk, *a.g.e.*, s. 61.

Dârülmuaallimât-ı Âliye’de 1913 yılında 58, 1914 yılında da 40 öğrenci vardı. 1914 yılında açılan “Ana Muallime Mektebi”ne ise 23 öğrenci alınmıştı<sup>127</sup>.

---

<sup>127</sup> Ergin, **a.g.e.**, C.1-2, s. 679; Ergün, **a.g.e.**, s. 323.

### 1.5. Taşra Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtı

İstanbul Dârümuallimîn-i Sıbyan'ın üç kıtaya hakim Osmanlı Devleti'ndeki yaklaşık 12.000 sıbyan mektebinin öğretmen ihtiyacını karşılaması düşünülemezdi<sup>128</sup>. Dârümuallimînler II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a özgü okullar olmaktan çıkarılarak Osmanlı memleketinin diğer coğrafyasına da yayılmışlardı. 1875'te Girit'te, Bosna ve Konya'da, 1878 yılında İzmir'de, ilk Dârümuallimînler açılmıştı<sup>129</sup>. Öğretime ilk başladığında 30 öğrencisi olan Konya'daki Dârümuallimîn, Nizamiye Medresesi civarında açılmıştır. Eğitimi iki sınıf üzerine planlanmış ve ilk müdürü Nevşehirli Hüseyin Avni olmak üzere açılışında bir müdür ve bir öğretmen görev yapmıştır. İstanbul'dakinde okutulan Türk Dili, Geometri, Yazı ve Resim derslerinin yanında, daha çok dini konular içeren Tecvid, Birgivi Risalesi, Dürr-i Yekta, İlm-i Ahlak, Tuhfe-i Vehbi (Vehbi'nin Armağanı) ve Gülistan gibi dersler okutulmuştu<sup>130</sup>. İzmir'deki Dârümuallimîn, Pazaryeri Üsküdar Medresesi'nde Aydın Vilayeti Valisi Hamdi Paşa tarafından açılmış ve bu medrese binasının bir kısmında Dârümuallimîn, bir kısmında medrese eğitimi yapılmıştı<sup>131</sup>. 1880 yılında da Priştine'de bir Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmıştı<sup>132</sup>.

Bundan sonra vilayetlerde öğretmen okulu açma faaliyetleri hızlanmış, bu konuda Maarif Meclisleri önemli rol oynamıştı. Öyle ki vilayetlerinde de bir Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmasını isteyen bu meclisler, okul için bina veya arsayı temin ettikten sonra tahsisat ve öğretmen göndermesi için Maarif Nezareti'ne başvurmaya başlamışlardı. Oysa Nezaret birdenbire çoğalan bu talepleri karşılayabilecek bir durumda değildi. Bu sebeple Maarif Nazırı Mustafa Nuri Paşa, bu taleplere cevap verebilmek için konuyu Maarif Meclisi'ne götürerek hükümetten yeni tahsisat istemek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Kasım 1882'de toplanan Maarif Meclisi, Maarif Müdürü bulunan on vilayette birer Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmasını ve bu iş için 12.000 kuruş tahsisat ayrılmasını kararlaştırmıştı. Meclis-i Vükela tarafından onaylanan bu karar Ocak 1883'te Sultan

<sup>128</sup> Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VII (3.Baskı), Ankara 1983, s. 194-195.

<sup>129</sup> Sadiye Tutsak, **İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)**, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, s. 191.

<sup>130</sup> Mehmet Önder, **Konya Maarif Tarihi**, Ülkü Basımevi, Konya 1952, s. 67.

<sup>131</sup> **Salname- Vilayet-i Aydın**, H. 1326, s. 160.

<sup>132</sup> **BOA, İrade Dahiliye**, No: 64621.

II.Abdülhamid'in bir irade-i seniyyesiyle yürürlüğe girmişti<sup>133</sup>. Bu tarihlerde Maarif Nezareti tarafından vilayetlere atanmaya başlanılan Maarif Müdürlerine, gidecekleri vilayet merkezlerinde ilk önce birer Dârümuallimîn-i Sıbyan açarak, “usûl-i cedide üzere” eğitim ve öğretim yapabilecek öğretmenler yetiştirip, Sıbyan Mekteplerini ıslah etme görevi verilmiş idi<sup>134</sup>.

1285 (1303)'de Edirne, Selanik, Kosova, Manastır, Aydın, Bursa, Halep, Elazığ Erzurum, Sivas, Amasya, Musûl, Van ve Bolu'da Dârümuallimînler açılmıştı<sup>135</sup>. 1900 yılı başlarında Vilayetlerdeki Dârümuallimînler ile ilgili Hicri 1321(1903) tarihli Maarif Nezareti Salnamesi'nde ve İlgili vilayet salnamelerinde şu bilgiler yer almaktadır;

**\*Edirne Dârümuallimîni<sup>136</sup>**

Muallim; Hafız Ahmed Efendi

Bevvab; Edhem Ağa

Talebe Adedi; 68

Tarih-i Küşadı; 1300

**\*Adana Dârümuallimîni<sup>137</sup>**

Muallim; Hüsnü Saib Efendi

Hademe Adedi; 1

Talebe Adedi; 10

**\*Ankara Dârümuallimîn-i İbtîdaiye Şubesi<sup>138</sup>**

Muallim; Abdurrahman Efendi

Hademe; Ahmed Ağa

Talebe Adedi; 17

**\*İzmir Dârümuallimîn-i İbtîdaiye Şubesi<sup>139</sup>**

Muallim; Yusuf Ziya Efendi

Hademe Adedi; 1

Hüsnü Hat Muallimi; Hacı Şükrü Efendi

Talebe Adedi; 28

Fahri Hesab Muallimi; Halid Bey

Fahri Tarih Muallimi; Ali Haydar Efendi

Fahri Coğrafya Muallimi; Emrah Efendi

<sup>133</sup> BOA, **İrade Meclis-i Maarif**, No: 3350; Öztürk, **a.g.e.**, s. 311; Kodaman, **a.g.e.**, s. 151-152.

<sup>134</sup> BOA, **İrade Dahiliye**, No: 6462.

<sup>135</sup> Muallim Cevdet; **a.g.m.**, s. 192.

<sup>136</sup> **Salname-i Vilayet-i Edirne**, H. 1319 (1901), s.671 ; **Maarif Salnamesi**, H. 1321 (1903), s. 285-298

<sup>137</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1321 (1903), s. 324.

<sup>138</sup> **Salname-i Vilayet-i Ankara**, H. 1320 (1902), s. 82; **Maarif Salnamesi**, H. 1321 (1903), s. 345.

<sup>139</sup> **Salname-i Vilayet-i Aydın**, H. 1321 (1903), s. 83; **Maarif Salnamesi**, H. 1321 (1903), s. 356.

\*Bağdad Dârümuallimîn-i İbtîdaiye Şubesi<sup>140</sup>

|                                               |                  |
|-----------------------------------------------|------------------|
| Muallim-i Evvel; Abdullah Efendi              | Hademe Adedi; 2  |
| Muallim-i Sâni; Mahmud Said Efendi            | Talebe Adedi; 25 |
| Hüsnü Hat ve Türkçe Muallimi; Cemil Efendi    |                  |
| Ma Tecvid Kur'an-ı Kerim Muallimi; Ali Efendi |                  |

\*Bursa Dârümuallimîn-i İbtîdaiye Şubesi<sup>141</sup>

|                             |                 |
|-----------------------------|-----------------|
| Muallim; Arif Hikmet Efendi | Hademe Adedi; 1 |
| Talebe Adedi; 45            |                 |

\*Diyarbakir Dârümuallimîn-i İbtîdaiye Şubesi<sup>142</sup>

|                             |                 |
|-----------------------------|-----------------|
| Muallim; Abdülvahhab Efendi | Hademe Adedi; 1 |
| Talebe Adedi; 10            |                 |

\*Sivas Dârümuallimîni<sup>143</sup>

|                       |                     |
|-----------------------|---------------------|
| Müdür; Adil Bey       | Bevvab; Hüseyin Ağa |
| Muallim; Rasih Efendi | Talebe Adedi; 21    |

\*Konya Dârümuallimîni<sup>144</sup>

|                                  |                  |
|----------------------------------|------------------|
| Muallim-i Evvel; Hüseyin Efendi  | Hademe Adedi; 1  |
| Muallim Muavini; Süleyman Efendi | Talebe Adedi; 80 |

\*Trabzon Dârümuallimîni<sup>145</sup>

|                          |                 |
|--------------------------|-----------------|
| Muallim; Abdullah Efendi | Hademe Adedi; 1 |
| Talebe Adedi; 25         |                 |

<sup>140</sup> Salname-i Vilayet-i Bağdat, H. 1319 (1901) s. 120; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 408.

<sup>141</sup> Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr, H. 1321(1903), s. 87; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 474

<sup>142</sup> Salname-i Vilayet-i Diyarbakir, H. 1321 (1903), s. 242; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 503

<sup>143</sup> Salname-i Vilayet-i Sivas, H. 1321 (1903), s. 59; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 545

<sup>144</sup> Salname-i Vilayet-i Konya, H. 1322 (1904), s. 42; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 576

<sup>145</sup> Salname-i Vilayet-i Trabzon, H. 1320 (1902), s. 130; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s.600

\*Kastamonu Dârülmuaallimîn-i İbtîdaiye Şubesi <sup>146</sup>

Muallim; Raşid Efendi Bevvab; Mustafa Efendi  
Talebe Adedi; 7

\*Kosova Dârülmuaallimîni <sup>147</sup>

Müdür Muallim-i Evvel; İsmail Efendi Hademe Adedi; 1  
Muallim-i Sâni; Yusuf Efendi Talebe Adedi; 42  
Hat Muallimi; Sadık Efendi

\*Manastır Dârülmuaallimîni <sup>148</sup>

Muallim; Mustafa Efendi Hademe; Yusuf Ağa  
Talebe Adedi; 19

\*Debre Dârülmuaallimîni <sup>149</sup>

Muallim; Ali Rıza Efendi Hademe Adedi; 1  
Talebe Adedi; 4

\*Musûl Dârülmuaallimîni <sup>150</sup>

Muallim-i Evvel; Abdulfettah Efendi Hademe; Mahmud Ağa  
Hüsn-ü Hat Muallim Vekili; Hamid Efendi Talebe Adedi; 11

\*Trablusgarb Dârülmuaallimîni <sup>151</sup>

Muallim; Osman Nuri Efendi Hademe Adedi; 1  
Talebe Adedi; 20 Tarih-i Küşadî; 1317  
Mektebin Bulunduğu Mevki; Ahmed Paşa Medresesi

\*Yanya Dârülmuaallimîni <sup>152</sup>

Muallim; Abdurrahman Efendi Hademe Adedi; 1  
Talebe Adedi; 21

<sup>146</sup> Salname-i Vilayet-i Kastamonu, H. 1321 (1903), s. 164; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 612

<sup>147</sup> Salname-i Vilayet-i Kosova, H. 1318(1901), s. 282; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 628.

<sup>148</sup> Salname-i Vilayet-i Manastır, H. 1314(1897), s. 75; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 664.

<sup>149</sup> Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 664.

<sup>150</sup> Salname-i Vilayet-i Musul, H. 1325(1907), s.158; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 600.

<sup>151</sup> Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 693-697.

<sup>152</sup> Salname-i Vilayet-i Yanya, H. 1319(1901), s.108; Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 700.



\*San'a Dârümuallimîni<sup>153</sup> (Yemen)

|                                                 |                  |
|-------------------------------------------------|------------------|
| Müdür; Abdurrahman Efendi                       | Hademe Adedi; 1  |
| Arapça Muallimi; Seyyid Abdülgadir Efendi       | Talebe Adedi; 15 |
| Ma Tecvid Kur'an-ı Kerim Muallimi; ..... Efendi |                  |
| Hesab ve Türkçe Muallimi; Hafız Ahmed Efendi    |                  |

\* Tuz Dârümuallimîni<sup>154</sup> (Yemen)

|                                       |                      |
|---------------------------------------|----------------------|
| Muallim-i evvel; Hüseyin Şükrü Efendi | Hademe Adedi; 1      |
| Muallimi-i Sâni; Hulusi Efendi        | Talebe Adedi; 20     |
| Muallim-i Salis; Hilmi Efendi         | Mübassır; Seyyid Ali |
| Tarih-i Küşad; 1 Kanunisânî 316       |                      |

Diğer yandan Hicri 1326 (1908) tarihli Devlet Salnamesi'nde bulunan Maarif-i Umumiye Nezareti istatistiklerinde Öğretmen Okulları ile ilgili şu veriler bulunmaktadır<sup>155</sup>.

| Okulun Adı ve Yeri                           | Salnamedeki Sayfası |
|----------------------------------------------|---------------------|
| Edirne Dârümuallimîn-i İbtîdai               | 336                 |
| Erzurum Dârümuallimîn-i İbtîdai              | 338                 |
| Adana Dârümuallimîn-i İbtîdai                | 344                 |
| Ankara Dârümuallimîn-i İbtîdai               | 346                 |
| Bitlis Dârümuallimîni                        | 350                 |
| Bağdat Dârümuallimîn-i İbtîdai               | 354                 |
| Cezayir-i Bahr-i Sefid- Rodos Dârümuallimîni | 358                 |
| Hüdavendigâr - Bursa Dârümuallimîn-i Rüşdî   | 364                 |
| Diyarbakır Dârümuallimîni                    | 366                 |
| Trabzon Dârümuallimîn-i İbtîdai              | 376                 |
| Kastamonu Dârümuallimîni                     | 378                 |
| Konya Dârümuallimîn-i İbtîdai                | 380                 |
| Niğde Dârümuallimîn-i İbtîdai                | 380                 |
| Isparta Dârümuallimîn-i İbtîdai              | 380                 |

<sup>153</sup> Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 709.

<sup>154</sup> Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 709, 713.

<sup>155</sup> Devlet Salnamesi, H. 1326, Maarif Umumiye Nezareti'nin 1323-1324 (1905-1906) Yılı İstatistikleri.

|                                                |     |
|------------------------------------------------|-----|
| Antalya Dârümuallimîn-i İbtîdai                | 380 |
| Kosova Dârümuallimîn-i İbtîdai                 | 382 |
| İştîp Dârümuallimîn-i İbtîdai                  | 382 |
| Prizren Dârümuallimîn-i İbtîdai                | 382 |
| Mamûretülaziz – Harput Dârümuallimîn-i İbtîdai | 384 |
| Manastır Dârümuallimîn-i İbtîdai               | 386 |
| Musul Dârümuallimîn-i İbtîdai                  | 388 |
| Van Dârümuallimîni                             | 390 |
| Hakkari Dârümuallimîni                         | 390 |
| Yanya Dârümuallimîn-i İbtîdai                  | 392 |
| Yemen- San’a Dârümuallimîni                    | 394 |

İstanbul Dârümuallimîni’nde olduğu gibi taşra dârümuallimînlerinde de öğrencilere maaş/burs vermek, yeterli ve nitelikli öğrenci bulabilmek için başvuru en önemli teşvik yollarından biriydi. Çünkü maaş verilmediği zaman vilayet merkezlerine uzak kasaba, köy ve hatta şehirlerde yaşayan kabiliyetli gençler, maddi imkanları olmadığı için bu okullara gelemiyor, öğrenci bulamayan bu okullarda Sıbyan mekteplerinden öğrenci kabul etmeye mecbur kalıyordu. Gayet tabii olarak bu tür uygulamalar da taşradaki öğretmen okullarında eğitim ve öğretimin nitelik bakımından iflasına sebep oluyordu<sup>156</sup>.

Vilayetlerde kurulan ve kurulacak Dârümuallimîn (Öğretmen Okulları)’lerin kuruluş ve işleyişleri 1316 Maarif Nezareti Salnamesi’nde yayınlanmış olan “**Bazı Vilatyatta Bâ İrade-i Seniyye Küşad Olunmuş Olan Dârümuallimîn-i Sıbyan Şubelerine Mahsus Talimat**”ta açıklanmaktadır<sup>157</sup>. Buna göre Dârümuallimînlerin öğretim süresi iki yıldır. Bu okullara alınacak öğrenciler 20 yaşından küçük olmayacak ve iyi ahlak sahibi olacak. Aynı zamanda bu öğrencilerin Türkçe okuyup yazmaları da gerekmektedir. Bu şartları taşımayanlar okula alınamayacakları belirtilmektedir. Bu Dârümuallimîn’lerde şu ders programı uygulanacaktır;

<sup>156</sup> Akyüz, a.g.e., s. 229.

<sup>157</sup> Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 353-357.

| Dersler                   | Birinci Sınıf                 | İkinci Sınıf                        |
|---------------------------|-------------------------------|-------------------------------------|
| Kur'an -ı Kerim ve Tecvid | 2                             | 2                                   |
| Arabî                     | 2                             | 2                                   |
| Kavaid-i Türkî ve İmla    | 2 ( Kavaid tatbikatı ve İmla) | 3 ( İbare tahlili ve İmla'ya devam) |
| Hesab                     | 2 (A'mâl-i Erba'a)            | 2 (A'mâl-i Erba'a ve Mesele Halli ) |
| Tarih                     | 2 ( Enbiya ve Hûlefa Tarihi)  | 2 (Osmanlı Tarihi, İcmalen)         |
| Coğrafya                  | 2 (Tarifat, Riyazi, Coğrafya) | 2 (Osmanlı Coğrafyası)              |
| Hat                       | 2 ( Rik'a)                    | 1 ( Rik'a )                         |

Vilayetlerde açılan bu okulların gelişmesinin önündeki engellerden biri de köy imamları olmuştur. Sıbyan okullarının öğretmenleri bu okullardan karşılanacağından imamları bu okullardan çıkarmak pek kolay olmamıştır.

1905-1906 eğitim öğretim yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde Edirne, Erzurum, İzmir, Rodos, Hakkari, Adana, Ankara, Diyarbakır, Kudüs, Şam, Selanik, Bağdat, Bursa, Zor, Yemen, Musûl, Harput, Konya, Kastamonu, Van, Yanya, Manastır, Prizren, Sivas, Trabzon, Niğde, Isparta, Antalya, Üsküp, İştîp, Beyrut ve Bingazi de olmak üzere toplam 32 tane Dârümuallimîn açılmıştı<sup>158</sup>. Bu vilayetlerdeki Dârümuallimînler ile İstanbul'dakiler arasında Cumhuriyet devrine kadar gerek teşkilat, gerek bina, gerek öğretmen hususlarında büyük farklılıklar bulunduğunu ve bunların daima İstanbul Dârümuallimîn'ine göre çok zayıf kaldıklarını söylemek mümkündür<sup>159</sup>.

Dârümuallimâtlara gelince bunların açılışının 1910'lardan sonra olduğu görülmektedir. Bu Dârümuallimâtlar'dan tespit edebildiklerimizden birkaç tanesi hakkında bilgi vermek gerekirse: İzmir'de Vilayet Maarif Meclisi kız öğretmen yetiştirmek amacıyla bir Dârümuallimât'ın açılmasını 1909 yılında kabul etmişti.

<sup>158</sup> Akyüz, a.g.e., s. 228.

<sup>159</sup> Koçer, *Türkîye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, s. 148.

Ancak bu okulun yerinin belirlenip, inşaatının tamamlanması 1915 yılını bulmuş ve okul bu tarihte açılabilmiştir. Okul ilk müdürü Salih Bey'in nezaretinde 45 öğrenci ile eğitime başlamıştı. İlk ders yılında üçü daimi ikisi de geçici olmak üzere beş öğretmen göreve başlamıştı. 1916 yılı Ekim ayında ise ciddi bir gelişme görülen Dârülmuallimât'ın kadrosu ve personelin maaşları şu şekildeydi<sup>160</sup>;

| <u>Memuriyetler</u>                                   | <u>Adı</u>          | <u>Ücret (Kuruş)</u> |
|-------------------------------------------------------|---------------------|----------------------|
| Müdire                                                | Sabiha Hanım        | 1.400                |
| Muavine                                               | Ayşe İsmet Hanım    | 750                  |
| Fenn-i Terbiye ve İlm-i Ahval-i Ruh Muallimi          | Enver Bey           | 800                  |
| Ahlak, Malumat-ı Diniye, Kitabet ve Edebiyat Muallimi | Talat Bey           | 700                  |
| Tarih ve Coğrafya Muallimi                            | Necati Bey          | 700                  |
| Hesap, Coğrafya ve Usûl-i Defteri Muallimi            | Kazım Bey           | 800                  |
| Kur'an-ı Kerim ve Ulûm-ı Diniye Muallimi              | Sadi Bey            | 800                  |
| Lisan-ı Ecnebiye Muallimi                             | Sırrı Efendi        | 300                  |
| Hatt Muallimi                                         | Adil Efendi         | 200                  |
| Terbiye-i Bedeniye Muallimesi                         | Mankilyan Hanım     | 300                  |
| Resim ve Programı Muallimesi                          | Polen Pavlone       | 200                  |
| Musiki Muallimi                                       | Tevfik Bey          | 300                  |
| Dikiş ve Nakış Muallimesi                             | Müdire Sabiha Hanım | 300                  |
| Hendese Muallim Muavini                               | Akif Bey            | 600                  |
| Malumat-ı Tabiiye Muallimi                            | Mahir Bey           | 600                  |
| Tabahat-ı Sabahat (Yemek Pişirme) Muallimi            | -                   | 300                  |
| İktisab ve İdare-i Beytiye Muallimi                   | -                   | 300                  |
| Sanayi-i Ziraiye ve Bahçıvan Muallim Muavini          | Nadir Bey           | 400                  |
| Çamaşır Yıkama ve Ütü Muallimi                        | -                   | 300                  |

Sabiha Hanım'dan sonra okulun müdürü olan Makbule Hanım 23 Ekim 1919'da Ankara Dârülmuallimât müdürlüğüne tayin edilmiş ve yerine Zehra Arif Hanım göreve getirilmiştir. Yunan işgalinden sonra Dârülmuallimât Mektebi 1921-1922 ders yılı başında kapatılmıştır<sup>161</sup>.

<sup>160</sup> Tutsak, a.g.e., s. 197-198.

<sup>161</sup> Tutsak, a.g.e., s. 198.

Konya’da 1915 Eylül ayında Türbe civarında Hacı Fasih Zade Memduh’un evinde, bir sınıflı Konya Dârümuallimât’ı açılmış, ilkokul mezunlarından öğrenci alınmıştır. Okulun ilk müdürlüğüne Saliha Hanım getirilmiştir. 1923 yılında öğretmen kadrosu, dokuz erkek, on dört kadın öğretmenden oluşan bu Dârümuallimât, Cumhuriyet Devri’nde de eğitime devam etmiştir<sup>162</sup>.

Kastamonu’da Dârümuallimât 1915 sonlarında Uzun Sokak’ta Mehmet Efendi’nin evinde açılmış. 1922 yılı başında Dârümuallimîn’den boşalan binaya taşınmıştı. 1922-1923 öğretim yılında okulun personel durumu şöyle idi<sup>163</sup>.

| <u>Adı</u>        | <u>Görevi</u>                |
|-------------------|------------------------------|
| Hoca Salih Efendi | Müdür Vekili                 |
| Müşfik Hanım      | Riyaziye Muallimesi          |
| Bedia Hanım       | Türkçe Muallimesi            |
| Sariye Hanım      | Fenn-i Terbiye Muallimesi    |
| Huriye hanım      | Kur’an-ı Kerim Muallimesi    |
| Seher Hanım       | Dikiş Muallimesi             |
| Şadiye Hanım      | Nakış Muallimesi             |
| Madam Puper       | Fransızca Muallimesi         |
| Pakize Hanım      | Tarih ve Coğrafya Muallimesi |
| Fehmi Efendi      | Muhasebe Memuru              |
| Nazire Hanım      | Ambar Memuru                 |
| Hatice            | Aşçı Başı                    |
| Şerife            | Hademe                       |
| Hatice            | Hademe                       |
| Huriye            | Hademe                       |
| Süleyman Ağa      | Kapıcı                       |

Kastamonu Dârümuallimât’ı 1923 yılı Eylül ayında, Öğretim hayatında sekiz yıl hizmet verdikten sonra 50’ye yakın öğrencisi varken kapatılmış ve 29 öğrencisi Bursa Dârümuallimâtı’na nakledilmiştir<sup>164</sup>.

<sup>162</sup> Önder, a.g.e., s. 70.

<sup>163</sup> İbrahim Arslanoğlu, **Kastamonu Öğretmen Okulları**, MEB, İstanbul 1998, s. 47-48.

<sup>164</sup> Arslanoğlu, a.g.e., s. 54

II. Meşrutiyet Dönemi'nde gerek öğretmenlik mesleği gerekse öğretmen yetiştirme bakımından kaydedilen en önemli gelişmelerden biri de 1913 yılında, Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin gayretleri sonucunda<sup>165</sup> “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı”nin yayınlanmasıdır<sup>166</sup>. Bu kanun, İptidaîlere öğretmen olabilmek için, bir Dârülmuallimîn-i İptidaî'den mezun olma şartını getirerek, öğretmenliğe hukukî bir statü kazandırmıştır. Ayrıca her vilayette birer Dârülmuallimîn-i İptidaî açılmasını ve daha önemlisi, kız İptidaîleri için gerekli görülen mahallerde birer Dârülmuallimât-ı İptidaî açılmasını da öngörmekteydi<sup>167</sup>.

1914'te yürürlüğe giren “İdare-i Hususiye-i Vilâyet Kanunu'nda, taşradaki Öğretmen Okulları'nın kaderinde, etkileri Cumhuriyet Dönemi'nde de sürececek olan, bir rol oynamıştı. Çünkü bu kanun, vilayetlerde bulunan Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimâtların yönetim ve masraflarını mahalli idarelere bırakıyordu. Bu ise, bazı vilayetlerde Meclis-i Umumilerin bu okulların programlarına müdahale etmelerine zemin hazırlamıştı<sup>168</sup>. Bir olumsuz durum da savaş yıllarında mevcut öğrencilerin askere gitmek zorunda kalmasıdır. Bu durum okulların öğrencisiz kalmasına sebep olmuştur. Bunun yanında mali bakımdan da krize giren mahalli idareler, tasarruf maksadıyla ilk önce vilayetlerindeki Öğretmen Okulları'nı kapatmaya başlamışlardır.

Bu okulların ülkenin öğretmen ihtiyacını hem nitelik, hem de nicelik yönünden karşıladığını düşünmek mümkün değildir. Ancak yıkılmaya yüz tutmuş devletin, o günkü şartlar içerisinde bulunduğu gerek siyasi, gerek ekonomik durumu göz önüne alındığında, bir ülkenin kalkınmasında en önemli etkenlerden biri olan eğitim alanında yapılan bu çalışmaların pek de göz ardı edilebilecek bir durum olmadığı ileri sürülebilir.

## 1.6. Öğretmenliğin Bir Meslek Haline Gelmesi

Yeni eğitim öğretim yöntemlerine göre açılmaya başlanan okullara yine aynı şekilde yeni öğretim yöntemleriyle yetiştirilecek öğretmen temini için Öğretmen Okulları'nın açıldığı yukarıda belirtilmişti. Yetiştirilecek bu öğretmenlerin bir meslek

<sup>165</sup> Koçer, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi*, s. 55.

<sup>166</sup> Kanunun tam metni için bkz. *Düstur*, İkinci Tertip, Beşinci Cilt, s. 804-823.

<sup>167</sup> *Aynı Kanun*, mad., 42,46,48.

<sup>168</sup> Öztürk, *a.g.e.*, s. 33.

erbabı şeklinde görülmesi (öğretmenliğin meslekleşmesi) için de yine bu dönemde önemli bir talimat çıkarılmıştır. “Muallimlikte Meslek-i İhtisas Tesisine Dair Talimat” adlı bu düzenlemenin temel hükümleri şunlardır<sup>169</sup>:

- Öğretmenlik mesleğine giriş için iyi ahlak ve güzel davranışlara sahip olunacak. Öğretmenler kendilerine verilecek dersleri müfredatlarına uygun olarak gereği şekilde yerine getirecek.
- Öğretmenler öğretim görevinden başka bir görev ya da memuriyetle uğraşmayacak.
- Öğretmenlere birden çok türde ders verilecek ise bu dersler arasında uygululuğun olmasına dikkat edilecek. Aralarında ilişki bulunan dersler şunlardır.

- 1 – Ulûm –ı Diniye, Arabî, Ahlak
- 2 – Farîsî
- 3 – Türkçe, Kıraat, Kavaid-i Lisânîye, İmla
- 4 – İnşa, Kitabet, Edebiyat
- 5 – Coğrafyayı Umumi, Coğrafyayı Osmani, Tarih –i Osmani, Tarih –i İslam
- 6 – Hesab, Hendese, Cebir, Müsellesat, Kozmoğrafya
- 7 – İlmi Mevalid, Mihanik, Fizik, Kimya, Dürus –u Eşya ve Hıfzısıhha
- 8 – Resim, Resmin Envai
- 9 – Hüsnü Hat, Hutut-u Mütelevvia
- 10 – İlm-i Hukuk, Usûl-ı Kavanin, İlm-i Servet, Usûl-ı Defteri, Fenn-i Mali
- 11 – Fransızca, Gerekirse Öteki Diller

- Öğretmenler daimî ve seyyar öğretmen olarak ikiye ayrılacak. Seyyar öğretmenler sadece ders zamanlarında okula gelecek, derslerini işledikten sonra okuldan ayrılabilirler. Daimi öğretmenler ise ders saatleri haricinde de sürekli okulda bulunup ders anlatmanın yanında öğrencilerin ahlaki terbiyeleri ve okulun idaresi ile de ilgileneceklerdir.

<sup>169</sup> Maarif Salnamesi, H. 1318, s.517-520

- Öğretmenlik atamalarında öncelik hakkı Dârülmua'llimîn mezunlarının olacaktır.



## İKİNCİ BÖLÜM

### TALİMÂT VE NİZAMNAMELERE GÖRE ÖĞRETMEN OKULLARININ İŞLEYİŞİ

Osmanlı Devleti'nde 1848 yılında ilki kurulan Öğretmen Okullarının işleyişinin düzenlenmesi aralıklarla hazırlanan çeşitli adlar altındaki Talimât ve Nizamnamelerle sağlanılmaya çalışılmıştır. Öğretmen Okullarının işleyişi Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtidaiye Talimâtname'si'nde<sup>170</sup>, Hicri 1316, 1317, 1318, 1319 ve 1321 tarihli Maarif Nezareti Salnameleri'nde ve Düstur'da bulunan ilgili Talimâtname ve Nizamnamelerde ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

#### 2.1. Genel Konular

Öğretmen Okulları'ndaki işleyişi incelediğimizde, günün şartlarına göre buralarda ciddi bir düzenlemenin yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Okullarda, zamanla geliştirilerek hazırlanan Talimâtname ve nizamnamelerle, her türlü ayrıntının ele alındığını, işlerin bir düzen dahilinde yapılacağı belirtilmiştir.

Öğretmen Okulları'nın düzenli bir kitaplığı, okul müzesi, fizik ve kimya dersleri için gerektiği kadar her çeşit öğretim araçları da eksiksiz bulundurulacaktı<sup>171</sup>.

Okulun kapısı her gün sabah yedide açılacak, akşamları kışın yedide, yazın sekizde kapatılacak ve nöbetçi öğretmenin izni olmadan teftiş yetkisi olanlardan başka hiç kimse içeri alınmayacaktır. Öğretmen Okulları'nda Cuma günleri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in doğum günü, padişahın doğum günü ve tahta çıktığı gün, Kadir gecesinden itibaren Ramazan Bayramı, Arefe gününden itibaren Kurban Bayramı tatildir<sup>172</sup>.

<sup>170</sup> Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtidaiye Talimâtname'si (DDİT), Matbaa-i Amire, İstanbul 1332.

<sup>171</sup> Düstur, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 204 ( 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, mad. 67)

<sup>172</sup> DDİT, mad. 142, s. 30

Öğretmen Okulları'nda tutulması ve bulunması mecburi olan defterler, cetveller ve çeşitli evraklar şunlardır<sup>173</sup>.

- 1 – Aday defteri
- 2 – Künye ve sicil defteri
- 3 – Sınıf defteri
- 4 – Memur ve öğretmen sicil defteri
- 5 – Hastahane defteri
- 6 – Sağlık defteri
- 7 – Yoklama defteri
- 8 – Demirbaş eşya defteri
- 9 – Kütüphane defteri
- 10 – Teftiş defteri
- 11 – Hesab defterleri (Ambar ve depo defteri, öğrenciler için ders araç gereçleri defteri, çeşitli defterler)
- 12 – Gelen giden evrak defteri

## 2 .2. Okulların Bölümleri, Eğitim Süreleri ve Öğrenci Sayıları

Osmanlı Devleti'nde açılmış olan Erkek (Dârümuallimîn) ve Kız (Dârümuallimât) Öğretmen Okulları'nın eğitim süreleri, bölümleri ve öğrenci sayıları çeşitli zamanlarda yayınlanmış olan bu okullarla ilgili Talimâtname ve Nizamnamelere göre şöyledir:

1851 (1267)'de Ahmet Cevdet Efendi'nin hazırladığı Dârümuallimîn Nizamnamesi'ne göre<sup>174</sup>, 1848'de açılmış olan Dârümuallimîn-i Rüşdî'nin eğitim süresi üç yıl olacaktır. Ancak 1851 yılından önce kayıtlı olan öğrencilerin okulda geçirdikleri süre bir yıl sayılacak ve onlar iki yıl daha okuyacaklardır. Okulun, mezun olduktan sonra görev yapmakla yükümlü, maaşlı, öğrenci sayısı 20 olacaktır.

<sup>173</sup> DDİT, mad. 143, s. 30.

<sup>174</sup> Yahya Akyüz, a.g.m., s. 12

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne (Genel Eğitim Yasası) (md.52-26)<sup>175</sup> göre İstanbul'da erkek öğretmen yetiştirmek amacıyla açılacak olan ve Büyük Dârülmuallimîn (Büyük Öğretmen Okulu) adı verilen okul üç bölüme ayrılacaktır. Birinci bölüm eğitim süreleri üçer yıl olan, birincisi Müslüman, ikincisi Müslüman olmayanların Rüşdiyye Okulları'na öğretmen yetiştirecek iki kısma ayrılmış, 40 öğrencilik Rüşdiyye'dir. İkinci bölüm eğitim süresi iki yıl, öğrenci sayısı 30 olan İdadîye'dir. Edebiyat ve Fen olmak üzere iki kısımdır. İdadîlere öğretmen yetiştirecektir. Üçüncü bölüm eğitim süresi üç yıl olan yine Edebiyat ve Fen kısmından oluşan Sultanîlere öğretmen yetiştirecek 30 öğrencilik Sultanîye bölümüdür.

Aynı nizamnameye (md.68-70)<sup>176</sup> göre kız öğretmen yetiştirmek için açılacak olan Dârülmuallimât (Kız Öğretmen Okulu) da toplam 50 öğrencinin olacağı iki bölümden oluşacaktır. Birincisi, süreleri ikişer yıl olan, biri Müslüman, diğeri Müslüman olmayanların Sıbyan Okulları'na öğretmen yetiştirecek Sıbyan bölümü, ikincisi eğitim süreleri üçer yıl olan ve diğer bölümdeki gibi biri Müslüman, diğeri Müslüman olmayanların Rüşdiyye Okulları'na öğretmen yetiştirecek iki kısımlık Rüşdiyye bölümüdür.

27 Ekim 1891 (H.23 Rebiülevvel 1309-R.15 Teşrinievvel 1307) tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin İkinci Faslı'nın Dârülmuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamname'ye (md.1 ve 9)<sup>177</sup> göre bir müdürün idaresinde, 60 öğrencilik İbtidaiye, 40 öğrencilik Rüşdiyye ve 40 öğrencilik Âliye adlı üç bölümden oluşan Dârülmuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu)'in her bölümünün eğitim süresi ikişer yıl olacaktır. Sadece Âliye bölümü Edebiyat ve Fen olmak üzere iki kısımdan oluşacaktır.

29 Temmuz 1895 (6 Safer 1313-17 Temmuz 1311) tarihli Dârülmuallimât İle İhtiyad Kısımına Mahsus Talimât'a (md.3)<sup>178</sup> göre İptidaiye ve Rüşdiyye Okulları'na kız öğretmen yetiştirecek olan Dârülmuallimât (Kız Öğretmen Okulu)'in eğitim süresi üç yıldır ve altı yıllık eğitim süresi olan bir de İhtiyad kısmı vardır.

<sup>175</sup> **Düstur**, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 201-202.

<sup>176</sup> **Düstur**, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 204-205.

<sup>177</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1316, s. 130.

<sup>178</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1317, s. 321.

5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331) tarihli Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesi'ne(mad.1-6)<sup>179</sup> göre gündüzlü ve yatılı eğitim verebilecek Büyük Kız ve Erkek Öğretmen Okulları (Dârümuallimîn-i Âliye ile Dârümuallimât-ı Aliye)'nın eğitim süreleri ve bölümleri şöyledir:

İstanbul'da bulunan Dârümuallimîn-i Âliye ile Dârümuallimât-ı Aliye İptidaî, İhzârî ve Âlî olmak üzere üç bölümden, Vilayetlerdeki ise sadece İptidaî bölümünden oluşacaktır.

İstanbul Dârümuallimîn-i Âliye'nin İptidaî bölümünün eğitim süresi 4 yıl, Dârümuallimât-ı Âliye'nin İptidaî bölümünün eğitim süresi 5 yıl, iki okulun da İhzârî bölümünün eğitim süresi ise 2 yıldır. Bu bölümlerden mezun olan öğrenciler müfettiş veya İptidaî okullarında öğretmen olurlar. Âlî bölümlerinin eğitim süresi Dârümuallimîn-i Âliye'de 4, Dârümuallimât-ı Âliye'de 3 yıldır. Bu bölümler Edebiyat ve Tabiiyat ve Riyazat (Matematik) adıyla üç şubeye ayrılmıştır. Dârümuallimîn'in son sınıf öğrencileri uygulama eğitimine tâbidirler, öğrenciler mezun olduktan sonra çeşitli okullarda ve Dârümuallimîn-i Âliye'nin Âlî bölümünde öğretmenliğe başlarlar.

Her Dârümuallimîn ve Dârümuallimât'ın İptidaî kısımlarına ek birer Tatbikat Mektebi, Dârümuallimîn-i Âliye'ye bağlı uygulamalı ve teorik olarak eğitim verecek bir yıllık Terbiye-i Bedeniye Mektebi ve Dârümuallimât-ı Âliye'ye bağlı Ana Okullarına öğretmen yetiştirecek eğitim süresi bir yıllık Ana Muallime Mektebi vardır.

Vilayetlerdeki Dârümuallimîn-i İptidaîlerin eğitim süresi 4, Dârümuallimât-ı İptidaîlerin eğitim süresi ise 5 yıl olacaktır.

Bütün Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlarda eğitim Eylül başında başlar ve Mayıs sonuna kadar devam eder (mad.32)<sup>180</sup>.

Bütün geceli ve gündüzlü, Dârümuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu)'lerden ve Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nden, diploma alan erkek öğrenciler on yıl, Dârümuallimât (Kız Öğretmen Okulu)'lardan diploma alan kız öğrenciler sekiz yıl zorunlu olarak

<sup>179</sup> **Düstur**, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 649-650.

<sup>180</sup> **Düstur**, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 657.

öğretmenlik hizmetine tâbidirler (mad.34)<sup>181</sup>. Öğrenciler bu okullara kayıt olurken mezun olduktan sonra yukarıda belirtilen süre kadar zorunlu hizmet yapacaklarına dair bir taahhüdname<sup>182</sup> imzalarlar. Bu zorunlu hizmet süresi önceki yıllarda yayınlanmış olan nizamnâmelerde beş yıl olarak geçmektedir.

5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331) tarihli Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesi'nin uygulamasını kolaylaştırmak için 6 Kasım 1916 (H.10 Muharrem 1335-R.25 Teşrinievvel)'da düzenlenip 30 Ocak 1917 (H.6 Rebiülâhir 1335-17 Kanunisâni 1332)'de yayınlanan Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidaiye Talimâtnamesi'ne (mad.124-126)<sup>183</sup> göre Öğretmen Okulları'nda derslerin süresi birer saattir. Öğle arasından önce dört ders yapılacak, öğleden sonra ise El İşleri, Beden Eğitimi ve Müzik dersleri işlenecektir. Ders saatlerinin planlanmasını, mevsime ve yere göre, okul müdürlükleri yapacak ve maarif müdürlüğüne onaylattıktan sonra uygulayacaklardır.

<sup>181</sup> **Düstur**, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 658.

<sup>182</sup> Bu taahhüdname 1917 (1332)'de yayınlanmış olan Dârümuallimîn ve Dârümuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi'nin son sayfasında kız ve erkekler için ayrı ayrı bulunmaktadır.

<sup>183</sup> **DDİT**, s. 26.

### 2. 3. Geziler

Öğretmen Okulları'nın öğrencileri okul müdürünün belirlediği zamanlarda eğitim-öğretimi aksatmadan çevredeki köy, kasaba ve çeşitli yerlere eğitici gezilere gidebileceklerdir. Ancak gezi planı önceden hazırlanıp Maarif Müdürlüğü'ne onaylatılacaktır. İlmi gezilere öğretmenler, raporlu olmadıkları sürece, zorunlu ve değişmeli olarak katılacaktır. Bu geziler esnasında öğrenciler gezi düzenlenen yerin (fiziki ve coğrafi durumu, nüfusu, aile hayatı, yaşam tarzı, sağlık durumları, eğitim durumları, tarım ve hayvancılığı, geçim kaynakları vb.) her yönüyle ilgili ayrıntılı araştırma yapacaklardır. Öğretmenler öğrencilerin topladıkları bilgiler doğrultusunda mahallin durumuna göre halka ve öğrencilere açıklamalarda bulunacaktır. Geziler esnasında öğrenciler kahve, gazino ve benzeri yerlere girmeyeceklerdir. Gezilerden sonra her öğrenci, ayrıntılı bir hatıra yazacak ve sekiz gün içinde geziyi idare eden öğretmene verecektir. Öğretmen de gerekli eleştiri ve düzeltmeleri yaptıktan sonra öğrenciye iade edecektir. Tatillerde öğrenciler, memleketleri ile ilgili raporlar yazmaları için teşvik edilecek, ilmi değeri olanlar ödüllendirilecektir<sup>184</sup>.

### 2. 4. Yiyecek ve İçecekler

Yatılı Öğretmen Okulları'nda öğle ve akşam yemeklerinden başka sabah ve ikindi kahvaltıları da verilecektir. Yemeklere haftada iki defa tatlı, mevsime göre de meyve ve yoğurt eklenecektir. Sabah kahvaltısında ekmek ile çorba, reçel, süt veya çay, ikindi kahvaltısında da birer ekmek ile peynir, tereyağı, zeytin ve kuru meyvelerden biri olacaktır. Ramazan'da akşam yemeğinde iftarlıktan başka çorba, yaz kış et ve sebze verilecektir. Sebze yerine ara sıra pilav, makarna veya diğer hamur işleri ve haftada bir kere börek ve iki kere tatlı yaptırılacaktır. Sahur yemeğinde ise bir et , bir pilav ve bir de hoşaf olacaktır. Okuldaki daimi öğretmenler dahil olmak üzere tüm personel öğle yemeklerinde bulunacaktır. Öğrencilerden hasta olanlara doktorun belirlediği şekilde yemek verilecektir<sup>185</sup>.

<sup>184</sup> DDİT, mad. 79-85, s. 17-18-19.

<sup>185</sup> DDİT, mad. 127-134, s. 26-27-28.

## 2. 5. Giyecekler

Öğrenciler okul idaresinin belirlediği şekilde giyinecek ve yakalarına isimleriyle okul numaraları yazılacaktır. Yatılı öğrencilerin elbiseleri, okulda yıkattırılacaktır. İsteyen öğrenciler elbiselerini dışarıda da yıkattırabilecektir. Öğrencilerin her çeşit giyeceği, yüz ve yemek havlusu, çarşafı, yemek takımları çeşidine ve mevsimine göre mübayaa komisyonu tarafından temin edilecektir<sup>186</sup>.

## 2. 6. Okulların Yönetimi

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı ülkesinde her kademedeki okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere kurulmaya başlanılan Öğretmen Okulları'nda okulun idaresinden, öğrencilerin terbiye ve eğitimlerinden, okulun her türlü düzen, iş ve işlemlerinden birinci derecede sorumlu yönetici olarak müdür görev yapmaktadır. Müdürün görev ve sorumlulukları ilgili talimatnâmelerde şu şekilde belirtilmiştir<sup>187</sup>.

Müdür derslerde, boş zamanlarda ve her türlü etkinlik zamanlarında hazır bulunarak öğrencilerin ve öğretmenlerin kurallara uygun bir şekilde hareket etmelerini sağlar. Geceli Öğretmen Okulları'nda müdür haftada rastgele seçtiği bir gece okulda nöbetçi kalır.

Görevlerine gelen veya gelmeyen öğretmenlerin ve diğer personelin takibatını yapar ve devamsızlık yapanların, derslerini aksatanların yönetmeliklere uygun olarak gerekirse maaşlarından kesinti yapar. Devam-devamsızlık cetvellerini üç ayda bir Maarif Müdürlüğü'ne gönderir. Vazifelerinde kusurlu olanlara gerekli disiplin işlemlerini uygular. Maaş tahakkuk bordrolarını ve her türlü harcamaları düzenler. Eğitim-Öğretim yılı sonlarında tüm personelin ayrı ayrı sicillerini düzenleyerek Maarif Müdürlüğü'ne gönderir.

<sup>186</sup> DDİT, mad. 135-140, s. 29

<sup>187</sup> DDİT, mad. 1-10, s. 3-4-5

Okulun ders programlarını, nöbet çizelgelerini, her türlü istatistiklerini düzenler ve işlerliğini sağlar. Eğitim-Öğretim dönemi sonlarında eğitim programlarının işlerliği ile ilgili öğretmenlerden alınan raporları Maarif Müdürlüğü'ne gönderir. Okulun her türlü eğitim-öğretim araç ve gerecini temin eder ve derslerin, öğrencileri teşvik edici şekilde işlenmesini sağlar. Öğrencilerin vatanperver, iyi ahlak sahibi, milli ve manevi değerlerine saygılı kişiler olarak yetiştirilmesine özen gösterir. Öğretmenler kurulunu gerekli zamanlarda toplar ve yönetir.

Dârümuallimât'larda müdür ile beraber bir de müdire görev yapmaktadır. Müdire ünvanlı bayan müdür, bir noktada müdür yardımcısı hükmünde olup, okulun birinci derecede yöneticisi müdürdür. Bu iki kişiden her ikisi de aynı anda okul dışında bulunamaz. Müdire okul dışı ile ilgili herhangi bir işle ilgilenemez, tamamen okulun içi ile ilgili işlerle ilgilenir ve her hangi bir faaliyet durumunda da müdürün onayına başvurur<sup>188</sup>.

Müdür okulda sattırılacak her türlü yiyecek ve içeceğin insan sağlığına zarar verici olmamasına, taze ve uygun fiyatta olmasına itina gösterir<sup>189</sup>.

Dârümuallimîn'lerde müdür ile beraber bulunan Müdür Yardımcısı da okul yönetiminde, müdürden sonra ve onun vereceği görevler doğrultusunda sorumluluk sahibidir. Geceli Öğretmen Okulları'nda Müdür Yardımcısı haftada iki gece okulda nöbetçi kalır<sup>190</sup>.

<sup>188</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1317, s. 322-323 (Dârümuallimat İle İhtiyad Kısımına Mahsus Talimat mad. 6 -11).

<sup>189</sup> **Aynı Salname** s. 341 (Dârümuallimat İle İhtiyad Kısımına Mahsus Talimat, mad. 81).

<sup>190</sup> **DDİT**, mad. 11-12, s. 5-6.



## 2. 7. Öğretmenler

Öğretmen Okulları'nda görev yapacak olan Öğretmenlerin görev ve sorumlulukları, düzenlenen Nizamname ve Talimâtnamelerde açıkça ifade edilmiştir<sup>191</sup>. Buna göre;

Dârümuallimîn ve Dârümuallimât öğretmenleri ders programlarına uygun olarak öğretim ile beraber öğrencilerin iyi ahlak sahibi bireyler olarak yetişmelerinden sorumludurlar. Bu okullarda sürekli olarak okulda bulunan muallimin-i daimi ve sadece ders zamanlarında okulda bulunan muallimîn-i seyyare adlı iki çeşit öğretmen bulunmaktadır. Geceli Öğretmen Okulları'nda Daimî Muallim okulun ve öğrencilerin her türlü iş ve işlemleriyle ilgilenmek, haftada 24 saat nöbet tutmak ve iki gece de okulda kalmak zorundadır. Bu nöbetlerde okulun her türlü düzeninden öğretmen sorumludur. Gece okulda kalan üç nöbetçi öğretmenden ikisi öğrencilerin derslerine çalışmalarını sağlar, üçüncüsü de daha çok okulun düzeni ve asayişle ilgilenir.

Öğrencilerin yemekhanelere, yatakhanelere ve dersanelere giriş ve çıkışlarını nöbetçi öğretmenler kontrol ederler.

Öğretmenler derslerine on dakikadan fazla gecikirlerse veya ders bitmeden çıkarlarsa derse girmemiş sayılırlar. Öğretmenler müfredatlarını tamamladıkça değerlendirme sınavı yapmak durumundadır. Dersleri yazdırarak işleyemezler, anlatmak zorundadırlar, sadece ders saatleri haricinde hazırladığı ders notlarını öğrencilere verebilirler. Derslerine özürsüz olarak devamsızlık yapamazlar, aksi durumlarda yönetmelik uyarınca ceza silsilesi ile karşı karşıya kalırlar ve bu işlem kusurların tekrarına bağlı olarak öğretmenin meslekten men edilmesine kadar varır.

Muallim-i seyyare (sadece ders saatlerinde okulda bulunan öğretmenler) haricindeki öğretmenler Bakanlığın müsaadesi olmadan kesinlikle başka bir iş

<sup>191</sup> **DDİT**, mad. 33-45, s. 10-11; Düstur, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s.652-653 (Dârümuallimin ve Dârümuallimat Nizamnamesi, mad.18-19-20); **Aynı Salname**, s.323-324-325 (Dârümuallimat İle İhtiyat Kısımına Mahsus Talimat, mad.13-21)

yapamazlar . Başka işle ilgilenen öğretmenler müdür tarafından uyarılır ve on beş gün süre sonunda aynı durum devam ederse öğretmen istifa etmiş sayılır ve işine son verilir.

Tüm öğretmenler 20 Ağustos'ta göreve başlarlar, hastalık vb. durumlarda belirtilen tarihte göreve başlayamayan öğretmenler mazeretlerini belgelendirmek zorundadır. Eylül ayına kadar mazeretsiz görevine başlamayan öğretmenler istifa etmiş sayılırlar. Öğretmenler ders ve sınav zamanlarında görev yerleri dışına çıkamazlar. Öğretmenler anlatacakları dersi önceden bildirip ders için eğer gerekli araç gereç varsa temin edilmesini sağlarlar, dersin işlenişini sınıf defterlerine yazarlar, verdikleri notları hem sınıf defterine, hem de kendi özel defterlerine işlerler. Uygulamalı derslerde uygulama yapılmak zorunluluğu vardır, gerekiyorsa taş ocaklarına, imalathanelere, tarihi ve kültürel yerlere, köylere geziler düzenlenir ve gezi sonlarında öğrencilere raporlar hazırlattırılır<sup>192</sup>.

Kız Öğretmen Okulu'na kadınlardan istenilen nitelikte öğretmen yetiştirilinceye kadar yaşlı ve olgun olmak şartıyla erkek öğretmen tayin edilebilir<sup>193</sup>.

Kız Öğretmen Okulları'nda kadın ve erkek öğretmenler ayrı ayrı odalarda dururlar ve daimi kadın öğretmenlerden hariç hiçbir öğretmen ders saatinden önce dershaneye giremez ve ders bitmeden önce dershaneden çıkamaz. Öğretmenlerin hiç biri öğrencilerle ders haricinde bir şey konuşamaz, laubali harekette bulunamaz, onların karşısında herhangi bir şey yiyip içemez, öğrencilere hizmet ettiremez<sup>194</sup>.

Öğretmenler raporlu ve izinli olmadıkları sürece okul idaresi tarafından düzenlenecek gezilere katılacak, geziler esnasında yapılan incelemeler doğrultusunda ahaliye ve öğrencilere eğitici bilgiler verecektir<sup>195</sup>.

<sup>192</sup> **DDİT**, mad. 33-45, s. 10-12

<sup>193</sup> **Düstur**, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 204 ( 1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi, mad. 71 ).

<sup>194</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1317, s. 322-325 (Dârülmuaallimat İle İhtiyad Kısımına Mahsus Talimat, mad. 13 ve 21).

<sup>195</sup> **DDİT**, mad. 81, s. 18.

## 2. 8. Meclisler Ve Komisyonlar

**2.8.1. Meclis-i Muallim:** Öğretmen okullarında müdürün başkanlığında, tüm öğretmenlerin katıldığı, eğitim-öğretim yılı başında ve ayrıca ayda bir kere toplanması gereken öğretmenler kuruludur. Müdür olmadığı zaman kurula müdür yardımcısı başkanlık eder. Bu kurul her öğretmenin aylık olarak işlediği ve işleyeceği programı, öğrencilere yaptırılacak çalışmaları, ödevleri düzenler. Gerekli olduğunda kurul okul doktorunun verdiği bilgiler doğrultusunda okul sağlığı ile ilgili kararlar alır. Kurulun aldığı kararlarda okulun Talimâtına uygun olmayan durumlar varsa müdür durumu Maarif Nezareti'ne bildirir ve gelen cevaba göre hareket edilir<sup>196</sup>.

**2.8.2. Meclis-i İnzibat:** Müdür yardımcısı başkanlığında ahlak dersi (fenn-i terbiye) öğretmeni ve iki daimi öğretmenden oluşturulan disiplin kuruludur. Eğer müdür veya müdür yardımcısı ahlak dersi öğretmeni ise daimî öğretmen üye sayısı üç olur. Kurulun üyeleri eğitim-öğretim yılı başında daimî öğretmenler tarafından öğretmenler kurulunda gizli oyla ve çoğunluk esasına göre seçilir. Kurulun görev süresi bir yıldır ve kurul üyeliğinden öğretmenlerin istifası kabul edilmez.

Kurul müdür tarafından havale edilen öğrenci davranışlarına aid konuları inceler, görüşür ve oylama ile karar verir. Oylamada, oylar eşit çıkarsa öğrenci lehine karar verilir. Bütün üyeler oy kullanmak zorundadır<sup>197</sup>.

Kız ve Erkek Öğretmen Okulları'ndaki disiplin işlemlerini takip etmekle görevli bu kurul öğrencilerin hatalı davranışlarına karşı nasihat ve ikna yöntemlerinin yanında şu cezaları da uygulamakla yükümlüdür<sup>198</sup>.

**Tenbih:** Yanlış davranışından dolayı öğrenciyi sözlü olarak ikaz etmek, uyarmaktır. Bu ceza;

- Uygunsuz davranışlarda bulunan,

<sup>196</sup> DDİT, mad. 46-49, s. 12-13.

<sup>197</sup> DDİT, mad.: 50-54, s. 13-14.

<sup>198</sup> Düstur, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 451-452. (Dârümuallimin ve Dârümuallimat Nizamnamesi, mad.21-22-23); Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 327-330 (Dârümuallimat İle İhtiyad Kısımına Mahsus Talimat, mad. .27-39); DDİT, mad. 86-94, s.19-20.

- Derslerine yeterince çalışmayan, ödevlerini yapmayan,
- Ayda bir gün mazeretsiz olarak okula devamsızlık yapan,
- Geç gelmeyi alışkanlık haline getiren,

öğrencilere verilir. Bu ceza müdür veya müdür yardımcısı tarafından öğrenciye tebliğ edilir.

**Tescil :** Öğrencinin yanlış davranışının siciline işlenmesidir. Bu ceza;

- Geceli Öğretmen Okulları'nda akşam giriş saatinden sonra okula gelen,
- Arkadaşlarına kaba ve saygısız davranan,
- Uygunsuz sözler sarfeden,
- Okulun ve derslerin düzenini bozan,
- Okula uygun olmayan kitap ve resim getiren,
- Gereksiz olarak okulda olduğu halde derslere katılmayan,
- Okulun araç ve gerecine bilerek zarar veren,
- Öğretmenlere ve diğer görevlilere hürmette kusur eden,
- Derslerine çalışmamakta ve ödevlerini yapmamakta ısrar eden,

öğrencilere verilir. Ceza müdür tarafından öğrenciye tebliğ edilerek dosyasına işlenir.

**Tekdir :** Öğrenciyi azarlamaktır. Bu ceza ;

- Öğretmenlerinin ve diğer okul personelinin sözünü dinlemeyen,
- Okul dışında uygun olmayan, yasaklanmış yerlere giden,
- Okuldan kaçan,
- Kesici alet ve silah bulunduran,
- Ahlaka aykırı eserler okuyan ve bulunduran öğrenciye verilir.

Tekdir cezası İnzibat Meclisi huzurunda öğrenciye tebliğ edilerek dosyasına işlenir.

**Tevkif :** Öğrenciye, yemek teneffüsüne çıkarmayarak, tahsis edilen sınıfta bir öğretmen yardımcısının kontrolünde yazı yazdırmaktır. Tevkif cezası tenbih ve tekdir cezaları alan öğrencide düzelme görülmezse uygulanır ve öğrencinin siciline işlenir.

**İhbar ve şikayet:** Yukarıdaki cezalarla bozuk davranışlarını düzeltmeyen, derslerine çalışmamaya devam eden öğrencilerin durumlarının velilerine yazılı ve sözlü olarak bildirilmesidir.

**Muvakkaten İhraç:** Bir haftayı geçmemek üzere öğrenciyi okuldan uzaklaştırarak ailesinin yanına göndermektir.

Bu ceza,

- Okuldan kaçan,
- Öğretmenlerine, okulun diğer görevlilerine itaatsizliği alışkanlık haline getiren,
- Okulun düzenini bozucu toplu hareketlere katılan,
- Uyuşturucu kullanan öğrencilere verilir.

Bu cezanın verildiği öğrencinin velisine hemen haber verilir ve ceza uygulanır. Bir ay zarfında bir iki defa ailesine şikayet edilen öğrencilere de Muvakkaten İhraç cezası verilir.

**Kat'ıyyen İhraç:** Öğrencinin okul ile ilişkisinin tamamen kesilmesidir.

- İki defa aynı sınıfı tekrarlayan,
- Bir yılda iki defa Muvakkaten İhraç cezasını alan,
- Okulun düzenine karşı yapılan toplu hareketleri düzenleyen,
- Okul içinde ve dışında ahlaksızca hal ve hareketlerde bulunan,
- Okul içinde ve dışında hırsızlık ve yaralama olaylarına karışan öğrenciye verilir.

Bu kurulun verdiği cezaları müdür uygular . Müdür bu cezaları affedemez, sadece cezalarda hafifletme hakkına sahiptir.

Disiplin Kurulu'nun (İnzibat Meclisi) aldığı bütün disiplin kararları uygulanmak zorundadır. Sadece okuldan kesin atılma (Kat'ıyyen İhraç) kararı Maarif Müdürlüğü'nün onayı ile uygulanır. Maarif Müdürlüğü kararı onaylamazsa, sebebiyle

beraber kurula geri gönderir. Kurul kararda ısrar ederse bu defa Maarif Müdürlüğü konuyu görüşülmek üzere Maarif Nezareti'ne gönderir<sup>199</sup>.

Kat'iyyen İhraç (Kesin İhraç) ve Muvakkaten İhraç (Geçici İhraç) cezaları haricindeki cezalar aşağıda gösterilen ödüller alındığında affedilebilmektedir<sup>200</sup>;

| <u>Ceza</u>      | <u>Affedilmesi İçin İçin Gereken Ödül</u>   |
|------------------|---------------------------------------------|
| İhtar ve tenbih  | Bir Aferin                                  |
| Tekdir           | İki Aferin                                  |
| Tevkif           | Bir Tahsin veya Dört Aferin                 |
| Alenen tekdir    | Bir Tahsin ve Bir Aferin veya Beş Aferin    |
| İhbar ve şikayet | Bir İmtiyaz ve İki Tahsin veya Sekiz Aferin |

Cezaların kaldırılabilceği ödülleri alan öğrencilerin ceza tutanakları öğrencinin önünde yırtılacaktır. Her Perşembe akşamı müdür, müdire veya müdür yardımcısı sınıfları dolaşp ödül veya ceza alan öğrencilerin isimlerini okuyarak belgelerini dağıtacaktır<sup>201</sup>.

Öğrencilere verilecek ödüllerin adları ve hangi durumlarda verileceği ise şu şekilde düzenlenmiştir<sup>202</sup>;

**Aferin :** Bir çeşit ödül belgesidir. Derslerinde başarılı, görevlerini tam olarak yerine getiren, iyi ahlak sahibi öğrencilere verilir. Aferin Belgesi verilen öğrencilerin isimleri belgeyi alma sebebiyle beraber sınıf ders defterlerine yazılır.

**Tahsin :** Dört Aferin karşılığı ve Aferin'den biraz daha farklı bir çeşit ödül belgesidir. Derslerinde çok başarılı, kendisinin ve okulun araç ve gereçlerini temiz ve düzenli tutan, görevlerini tam yerine getiren, davranışlarıyla örnek olan öğrencilere müdürün onayı alındıktan sonra verilir. Sınıf ders defterine yazılır.

<sup>199</sup> DDİT, mad. 54, s. 14.

<sup>200</sup> Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 330.

<sup>201</sup> Aynı yer.

<sup>202</sup> Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 331-332 (Dârülmuaallimat İle İhtiyad Kısımına Mahsus Talimat, mad. 40-47)

**İmtiyaz:** Sekiz Aferin'e veya iki Tahsin'e bedel ve metin ve renkçe diğerlerinden daha değişik bir ödül belgesidir. Bu belge müdirenin, müdür yardımcısının, öğretmenlerin, öğretmen yardımcılarının memnuniyetlerini belirttikleri öğrencilere müdür tarafından verilir. Bir öğrenciye bir ayda verilen Aferin belgesinin sayısı on beşten, Tahsin belgesinin sayısı ikiden ve İmtiyaz belgesinin sayısı birden fazla olamaz. Ders defterlerine yazılan ödül belgeleri en kısa zamanda hak eden kişiye verilir. Ödül belgeleri yukarıda da izah edildiği gibi sadece Perşembe günleri akşam üzeri dağıtılabilir. Başka zaman ödül verilemez.

**Levha-i iftihar:** Çerçevesi, camlı, büyük ve altınlı bir levhadır. Bu levhaya bir ay içinde on beş Aferin, iki Tahsin ve bir İmtiyaz belgesi alan öğrencilerin isimleri yazılıp, okulun en çok göz önünde olan bir yerine asılır. Bir sene içinde iki defa Levha-i İftihar'a isimleri yazılanlara ve ayrıca kendi adlarına elli Aferin toplayıp okul müdürlüğüne teslim edenlere mükafat olmak üzere, okulun bütçesinden uygun ve öğrencinin yararlanabileceği birer kitap alınıp hediye edilir.

**2.8.3. Mübaya'at Komisyonu:** Eğitim müdürünün ve eğitim müdürü olmayan yerlerde bu görevi yerine getiren kişinin başkanlığında okul müdürü, müdür yardımcısı, eğitim müdürü tarafından seçilmiş iki öğretmen, okul doktoru ve okul muhasebe memurundan oluşan Satın Alma Komisyonu'dur. Bu komisyon yılda çeşitli zamanlarda üç defa depo ve erzak ambarını inceler. Yapılan inceleme tutanak altına alınır. Depo ve ambardaki mallarla, tutulan defterler arasında tutarsızlık veya herhangi bir şüpheli durum olursa görevli memur görevden alınıp soruşturma açılır<sup>203</sup>.

## 2. 9. Yardımcı Personel

Öğretmen Okulları'nda müdür, müdür muavini ve öğretmenlerden başka çeşitli kademelerde okulun işleyişine yardımcı olan bir çok personel vardır. Bunların adları görevleri şunlardır:

**2.9.1. Muavine ve Mubassıra :** Muavine ve Mubassıralar dersler ve öğrencilerle ilgili konularda öğretmene yardımcı olan, en az Rüşdiye mezunu ve iyi

<sup>203</sup> DDİT, mad. 55-58, s. 14-15

ahlak sahibi kadrolu gözetmen ve öğretmen yardımcılarıdır. Bunlar öğrenciler okula gelmeye başladığı andan itibaren görevli oldukları sınıflarda hazır bulunarak öğretmen gelene kadar sınıfta beklerler. Öğrenci yoklamasını yaparak gelmeyenleri deftere işlerler, öğrenci kılık kıyafetini, ödev kontrolünü yaparlar. Ödevlerinde eksiği olanlar veya derslerine çalışmayanlar varsa gerekli uyarıyı ve açıklamayı yapıp sınıfı derse hazır hale getirirler. Teneffüslerde ve boş zamanlarda öğrencilerin yanlarından ayrılmayarak onların davranışlarını izler. Öğrencilerin sınıflara girip çıkmaları sırasında ikişerli olarak düzenli girip çıkmalarını sağlar. Öğrencilerin olumsuz davranış sergilemelerini, kötü söz söylemelerini engellerler. Bu görevliler ders sırasında dönüşümlü olarak sınıfların dışında, koridorlarda ve aralıklarda dolaşarak sınıf dışına çıkan öğrencileri kontrol altında tutarlar. Bir dersin öğretmeni gelmediği zaman müdür, müdür yardımcısı veya bu görevliler dersi işler ve defterini “dersin falan öğretmeni derse gelmemiştir ve ders tarafımdan işlenmiştir” şeklinde yazarak imzalarlar<sup>204</sup>.

**2.9.2. Muhasebe Memuru :** Hesab ve Tahrirat Katibi adı da verilen ve kefil göstermek suretiyle işe başlatılan Muhasebe Memuru okulun her türlü hesap işlerini, yazışmaları, çalışanların bordrolarını ve bunlara ait defterleri gerektiğinde geceleri de mesai yaparak düzenler<sup>205</sup>.

**2.9.3. Bevvab:** Bevvab, kapıda giriş çıkışları ve güvenliği sağlayan kapı görevlisine verilen addır. Bu görevli gündüzleri kesinlikle kapıdan ayrılmaz ve müdürün izni olmadan, okulda görevli her türlü personel ve öğrenci haricinde kimseyi okula almaz, okuldan çıkacak hiçbir öğrenciye de yine müdürün izni olmadan müsaade etmez. Bevvablar geceleri okulda kalır ve okulu mütemadiyen dolaşır, gece misafir olarak okulda kimsenin kalmasına müsaade etmez. Sabah ve akşamları hademenin temizliğine de yardım eder. Okulun temiz olmasına, okul eşya, araç ve gerecinin düzenli olmasına ve korunmasına titizlikle dikkat eder<sup>206</sup>.

**2.9.4. Ambar ve Depo Memuru :** Satın alınan ve teslim aldığı her türlü elbise, çamaşır, yatak ve havlu takımlarını, yemekhane ve mutfak malzemelerini, yiyecek,

<sup>204</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1317, s. 325-326 (Dârümuallimat İle İhtiyad Kısımına Mahsus Talimat, mad. 22-26)

<sup>205</sup> **DDİT**, mad. 13-14, s. 7.

<sup>206</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1317, s. 341 (Dârümuallimat İle İhtiyad Kısımına Mahsus Talimat, mad. 77-80).



içecekler dahil her türlü araç gereci ilgili defterlere günü gününe gerekirse geceleri mesai yaparak yazmak, senetlerini imzalamak, bunları uygun şekilde muhafaza etmek ve gerektiğinde senet karşılığı teslim etmekle görevlidir. Ambar ve Depo Memuru her gün tabelaya uygun olarak yemek için çıkarılacak olan erzakı müdür muavini, muhasebe memuru ve nöbetçi öğretmenin huzurunda aşçıbaşına yazarak teslim eder. Ambar ve depoda kullanımında sakınca görülen herhangi bir malın olması durumunda bu mal ile ilgili Muhasebe Memuru ile Ambar ve Depo Memuru ortak bir tutanak hazırlar ve müdüre sunar . Müdür de ilgili evrakı Mbayaa Komisyonu’na tasdik ettirdikten sonra mal memurlarına gönderir. Mal memurları da adı geçen malı aldıktan sonra ilgili deftere işlenmek üzere Ambar ve Depo Memuruna gerekli makbuzu verir<sup>207</sup>.

**2.9.5. Tabib:** Okulun bütün sağlık işlerinden sorumlu doktordur. Her sabah hasta öğrencilerin muayenelerini yapıp gereken tedaviyi uygular, hafif hasta olanların okul hastanesine yatırılmasını, durumu daha ağır olanların ise velilerine ya da belediye hastanesine gönderilmesini sağlar ve yapılanı günlük muayene defterine işler. Bulaşıcı bir hastalığa yakalanan olursa, okulda tecrit odası var ise oraya, yoksa belediye hastanesine gönderir ve velisine teslim edilirse malumat alır. Okulda salgın bir hastalık olursa sıhhiye müfettişliğine haber verir. Okul hastanesinde ve eczanesinde gerekli ilaç ve malzemenin bulundurulmasını sağlar. Okuldaki yiyecek ve içeceklerin sağlığa uygunluğunu ve okulun bütün bölümlerinin temizliğini denetler. Uygun olmayan durumları sözlü ve yazılı olarak tedbir alınması için okul müdürüne bildirir. Okulun doktoru aynı zamanda Satın Alma Komisyonu’nun üyesidir. Haftalık yemek listesini inceler ve gerekli gördüğünde değişiklik yapılmasını sağlar. Bütün ğrencilerin bedeni gelişimlerini takip eder ve gelişmelerini dosyalarına işler<sup>208</sup>.

Her Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât da bir Muhasebe Memuru bir Ktip bir Mbayaa Memuru, bir Depo Memuru ve bir de Ambar Memuru olmak üzere beş memur ve gerektiği kadar da müstahdem vardır. Ancak Dârülmuallimât’a alınacak katip ve depo görevlisinin kadın olması gerekmektedir. Gündüzlü Dârülmuallimîn ve Drlmuallimtlarda muhasebe, ambar ve mübayaa memuru bulunmaz<sup>209</sup>.

<sup>207</sup> DDT, mad. 27-32, s. 8-9.

<sup>208</sup> DDT, mad. 16-26, s. 7-8.

<sup>209</sup> Dstr, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 652 (Dârülmuallimîn ve Drlmuallimat Nizamnamesi, mad. 18)

## 2. 10. Öğrenciler

Dârümuallimîn'lere (Erkek Öğretmen Okulu) ve Dârümuallimât'lara (Kız Öğretmen Okulu) öğrenci kabulünde, bu öğrencilerin eğitiminde, Nizamnamelerde ve Talimâtnamelerde görüldüğü üzere ciddi bir düzenleme görülmektedir.

### 2.10.1. Okullara Öğrenci Kabul Şartları, Öğrencilerin Yaşları ve Maaşları

1851 (1267 )'de Ahmet Cevdet Efendi'nin hazırladığı İlk Dârümuallimîn Nizamnamesi'ne<sup>210</sup> göre Dârümuallimîn'e öğrenciler sınavla alınacaktır. Sınavda bu öğrencilerin Arapça bir metni çözüp manasını anlayabilecek ve bunu Türkçe olarak güzel bir anlatımla sunabilecek güce sahip olması, Farsça ve Riyaziyat (Matematik) öğrenimine yetenekli olması, kötü hal ve hareketlerinin bulunmaması hususları ölçü kabul edilecektir. Dârümuallimîn'in kişi başı 80 kuruş maaş alacak 20 öğrencisi olacaktır.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre (mad.59,60,73,78)<sup>211</sup> Dârümuallimîn'e alınacak öğrenciler, Rüştîye, İdadî, Sultanî diploması veya Mülazemet Rüusu denilen Adaylık Belgesi'ne sahip ise sınavsız alınacaklar. Yoksa bunlar bir komisyon (Mümeyyiz Heyeti) tarafından sınava tabi tutulacak ve aldıkları sınav sonuçlarına göre şubelere yerleştirilecektir. Dârümuallimîn'in Rüştîye bölümünde bulunan öğrencilere 80'er, İdadîye bölümü öğrencilerine 100'er ve Sultanîye bölümünde bulunanlara 120'şer kuruş aylık verilecektir. Dârümuallimât'a girmek isteyen kadınlardan Sıbyan Okulu veya Rüştîye diploması bulunanlar sınavsız, diploması bulunmayanlar, bir komisyon (Mümeyyiz Heyeti) önünde sınav yapılarak başarı derecelerine göre iki bölümden birine kabul edilirler.

Dârümuallimîn'de zorunlu hizmete tabi öğrenci sayısı 40'ı Rüştîye, 30'u İdadî ve 30'u Sultanî olmak toplam 100 kişi olacak ve sadece bunlara aylık verilecek, diğer öğrencilere aylık verilmeyecektir. Bu kadrolarda boşalma olduğunda aylıksız en kıdemli öğrencilerden başlanarak aylık ödemesi bağlanacak. Rüştîye bölümünü okuyup tamamlayanlar Rüştîyelerde öğretmenlik yapma hakkını elde ettikleri gibi bunlardan

<sup>210</sup> Akyüz, **a.g.m.**, s. 10.

<sup>211</sup> **Düştur**, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 203-205-206.

isteyenler İdadî şubesine devam edebilirler. İdadî bölümünü okuyup tamamlayanlar da Sultanî bölümüne devam edebildikleri gibi, isterlerse İdadîlere öğretmen olabilirler<sup>212</sup>.

Dârülmuallimât Sıbyan bölümüne devam ederek bitirme imtihanlarında başarı gösterenler, Kız Sıbyan Okulu Öğretmeni olurlar. Bunlardan isteyenler Rüştîye şubesine geçebilirler. Kız okullarında en az beş yıl öğretmenlik yapmadan vazifelerini terk eden ve kuvvetli bir özür göstermeyenlerden Dârülmuallimât'taki kendilerine verilen maaşları geri alınır. Ve okullara tercihen tayin olunmak haklarından mahrum edilirler. Dârülmuallimât'ın zorunlu hizmete tabi öğrenci sayısı 50 olacaktır. Maaş kadrosunda boşluk bulunduğu takdirde en kıdemli öğrenci bu kadroya geçirilecektir<sup>213</sup>.

27 Ekim 1891 (H.23 Rebiülevvel 1309-R.15 Teşrinievvel 1307) tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin İkinci Faslı'nın Dârülmuallimîn Hakkındaki Mevadını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamname'ye (mad. 2, 4, 6 ve 9)<sup>214</sup> göre İbtidaiye bölümüne alınacak öğrenciler Türkçe Dilbilgisi ve Türkçe okuma-yazmadan sınav yapılarak alınacaktır. Rüştîye bölümüne alınacak öğrencilerin Dârülmuallimîn-i İptidaiye mezunu olmaları yoksa yapılacak sınavda bu derecede başarı göstermeleri gerekir. Aliye bölümü Edebiyat sınıfına alınacak öğrencilerin yapılacak sınavda sözlü olarak anlatılacak bir konu hakkında makale yazabilmeleri, Fen sınıfına alınacakların İdadîye, Rüştîye veya Sultanî'den mezuniyetlerinin üstünden bir yıldan fazla zaman geçmemesi gerekmektedir. İbtidaiye şubesine alınacak öğrenciler 18'den büyük 30'dan küçük, Rüştîye şubesine alınacak öğrenciler 20 yaşından büyük olacaktır. Rüştîye bölümü öğrencilerine 50'er, İdadîye bölümü öğrencilerine 75'er, Aliye bölümü öğrencilerine 100'er kuruş maaş verilecektir.

Dârülmuallimât'ın İhtiyad kısmına Rüştîye diplomasına sahip öğrenciler sınavsız, diplomaları yoksa sınavla alınacaktır<sup>215</sup>.

5 Temmuz 1915 (H.22 Şaban 1333-R.22 Haziran 1331) tarihli Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Nizamnamesi'ne (mad. 9-16)<sup>216</sup> göre, Dârülmuallimîn-i Âliye'nin

<sup>212</sup> **Düstur**, 1.Tertip, İkinci Cilt, s. 202-203.

<sup>213</sup> **Düstur**, 1.Tertip, İkinci. cilt, s. 205.

<sup>214</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1316, s. 130-131-132.

<sup>215</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1317, s. 321.

<sup>216</sup> **Düstur**, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 649-652.

başlangıç (İptidaî) kısmına, 16'dan küçük 18'den büyük, Dârümuallimât'ın başlangıç (İptidaî) kısmına 13'ten küçük 17'den büyük, Dârümuallimîn-i Âliye'nin hazırlık (İhzârî) kısmına 25'ten büyük, Dârümuallimât-ı Âliye'nin hazırlık (İhzârî) kısmına 23'ten büyük, Dârümuallimîn'in yüksek (Âli) kısmına 28'den büyük, Dârümuallimât'ın yüksek (Âli) kısmına 25'ten büyük yaşta öğrenci alınmayacaktır. Bu okullara alınacak öğrencilerin herhangi bir hastalığının, fiziksel özrünün bulunmaması ve Osmanlı Devleti vatandaşı olması gerekir. İptidaî okullarından mezun olanlar okulun İptidaî bölümüne sınavsız, mezun olmayanlar yapılacak sınavda bu derecede bilgi sahibi olmaları şartıyla alınacaktır. İhzârî bölümüne alınacaklar 4 yıllık Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İptidaî mezunu olanlar 2 yıl görev yapmış olmaları şartıyla sınavsız, bu şartları taşımayan öğrenciler ise sınavla alınacaktır. Âli bölümüne ise İhzârî ve Sultanî mezunları sınavsız alınacaktır. Dışarıdan girecekler ise yapılacak sınavda bu seviyede bilgi sahibi olduklarını ispat ederlerse kabul edilecektir.

Vilayetlerde açılacak Dârümuallimîn- Sıbyan şubelerine alınacak öğrenciler iyi ahlaklı olmakla beraber, 20 yaşından küçük olmayacak ve Türkçe serbest okuyup yazmasını bileceklerdir<sup>217</sup>.

Ana Muallime Mektebi'ne, Dârümuallimât'ın başlangıç kısmının ikinci sınıfında okuyanlar sınavsız, dışarıdan isteyenler sınavla alınacaktır. Alınacak öğrenciler 17'den küçük ve 24'ten büyük olmayacaktır<sup>218</sup>.

Terbiye-i Bedeniye Mektebi'ne bütün Dârümuallimînlerden veya aynı derecedeki okullardan mezun ve yaşları 18'den büyük olmayanlar kabul edilecektir<sup>219</sup>.

Osmanlı Devleti'nde açılmış olan Öğretmen Okulları'nın tespit edebildiğimiz kadarıyla elimizdeki son Talimâtnamesi olan ve bu okulların işleyişinin ayrıntılı şekilde anlatıldığı Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidaiye Talimâtnamesi'ne<sup>220</sup> göre bütün Öğretmen Okulları'nın öğrenci kayıtları Ağustos ayının son haftasında yapılır. Kayıt süresi bitiminden Eylül ayının sonuna kadar mazereti olup kayıt

<sup>217</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1316, s. 356 (mad. 4).

<sup>218</sup> **Düstur**, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 652.

<sup>219</sup> **Aynı yer**

<sup>220</sup> **DDİT**, mad. 95-99, s. 20.

yaptıramayanların kayıtları Maarif Nezareti'nin izniyle yapılır. Eylül sonundan itibaren hiçbir suretle öğrenci kaydı yapılamaz. Dârümuallimîn'e veya Dârümuallimât'a alınacak öğrenciler, Rüştîye, İdadî veya Sultanî diploması veya Mülazemet Rûusu denilen Adaylık Belgesi'ne sahip ise sınavsız alınacaklar. Yoksa bunlar bir komisyon (Mümeyyiz Heyeti) tarafından sınava tabi tutulacak ve aldıkları sınav sonuçlarına göre şubelere yerleştirilecektir. Ayrıca kayıt esnasında ilmuhaber, nüfus tezkeresi, aşı kağıdı ve sağlık raporu istenmektedir

### 2.10.2. Öğrenci Disiplini

Öğretmen Okulları'nın öğrencilerinin davranışları ile ilgili kurallarının oldukça katı ve sıkı bir disiplin içinde hazırlanmış olduğu, öğrenciden okul idaresine, öğretmenlere ve diğer çalışanlara karşı ciddi bir saygı ve itaatin istendiği görülmektedir.

Öğrenci derslere zamanında girip çıkacak, idareye, öğretmenlere ve diğer okul personeline karşı saygıda kusur etmeyecektir. Öğrenciler belirlenen kılık kıyafet kurallarına uymak zorundadır. Okul ve okul dışında da genel ahlak kurallarına uygun hareket edeceklerdir. Teneffüslerde öğrenciler tehlikeli oyunlar olmamak şartıyla zihinlerini dinlendirici oyunlar ve zeka oyunları oynayabilecektir. Derslerde kesinlikle gürültü edilmeyecektir. Dersin huzurunu bozan davranışlar sergilenmeyecektir. Öğrenci kesinlikle öğretmenin sözünü kesemez, öğretmen söz hakkı verirse konuşacaktır<sup>221</sup>.

Her öğrenciye ait bir kişisel dosyası tutulacaktır. Bu dosyada öğrenciye ait resmi evraklar, öğrencinin ailesi ile yapılan yazışmalar, öğretmen raporları, sağlık raporları, karne türü yıl sonu evrakları bulunacaktır<sup>222</sup>. Öğrenciler zarar verdikleri okul eşyasını müdürün tercihiyle göre ya tamir ettirir ya da yerine yenisini alır<sup>223</sup>.

Öğretmen Okulları'nda öğrenci disiplini ile iş ve işlemlerin Meclis-i İnzibat adı verilen bir disiplin kurulu tarafından takip edildiği ve uygulamaları yukarıda ilgili bölümde ayrıntılı olarak anlatılmıştır<sup>224</sup>.

<sup>221</sup> DDİT, mad. 69-73s. 17-18.

<sup>222</sup> DDİT, mad. 74, s. 19.

<sup>223</sup> DDİT, mad. 77, s. 19.

<sup>224</sup> Bkz. Meclis-i İnzibat.

### 2.10.3. Devam- Devamsızlık

Hiçbir öğrenci geçerli mazereti olmaksızın veya velisi tarafından izin alınmaksızın devamsızlık yapmayacaktır. Devamsızlık yaptığı takdirde velisi gerekçesini okul idaresine bildirecektir. Gerekçesiz uzun süreli devamsızlık durumunda Meclis-i İnzibat kararıyla öğrenci okuldan atılacaktır. Öğrenciler veya velileri izinleri, müdürden, müdür okulda yoksa müdür yardımcısından, o da yoksa nöbetçi öğretmenden alacaktır<sup>225</sup>.

### 2.10.4. Sınavlar ve Mezuniyet

Öğretmen Okulları'nda dört çeşit sınav uygulanmaktadır<sup>226</sup>.

**Duhûl İmtihani:** Okullara öğrenci kabul edilirken gerekli olan kişilere uygulanır. Ağustos ayında müdürün başkanlığında daimi öğretmenler tarafından yapılacaktır. Sorular ilgili dersin öğretmeniyle müdür tarafından kararlaştırılacaktır.

**Tahrirî İmtihan:** Genellikle Ocak ayında uygulanan yazılı sınavlardır

**Şifahî İmtihan:** Ders yılı sonunda yapılan sözlü sınavlardır.

**İkmal İmtihani:** Sadece son sınıflarda yalnız bir dersden beşten aşağı not almış olan öğrenci bütün sınavlar bittikten bir hafta sonra, bir defaya mahsus tekrar sınava alınır. İkmal imtihanı son sınıflar haricinde yoktur.

Vilayetlerdeki Dârümuallimîn-i Sıbyan Okulları'nda sınavlar Recep ayının 15'inde başlayıp Şaban ayının ortasında sona erdirilecek ve Şevval ayının 10'una kadar da okul tatil edilecektir<sup>227</sup>.

Sınavları öğretmen tek başına yapamaz. Dersin öğretmeni, okuldan başka bir öğretmen (mümeyyiz) ve dışardan iki bilirkişiden oluşan bir heyet tarafından sınavları yapar. Mümeyyizler sınava gelmeye mecburdur. Bu görevliler sınava gelmezse bunlara derse girmeyen öğretmenlere uygulanan usûle göre muamele yapılacaktır. Öğretmen tek

<sup>225</sup> DDİT, mad. 65-68, s. 16.

<sup>226</sup> Düstur, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 652; DDİT, mad. 96, 102, 103, s. 22

<sup>227</sup> Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 357.

başına sınav yapamayacaktır. Yazılı sınavlarda cevaplar okul idaresi tarafından mühürlenmiş kağıtlara yazılacaktır. Öğrenci sınav kağıdının baş tarafına adını, numarasını ve sınavın tarihini yazacaktır. Sınavlarda hile yapanlar sıfır almış sayılacak ve disipline verilecektir. Sınavlarda kesirli not verilmeyecektir. Yazılı ve sözlü sınavların sonuçları bütün sınavlar bittikten sonra duyurulacaktır. Davranış notlarının sınıf geçmeye etkisi yoktur, ancak atamalarda dikkate alınacaktır<sup>228</sup>.

Sınavlarda alınan notlar şu şekilde isimlendirilecektir<sup>229</sup>;

|      |             |
|------|-------------|
| 10-9 | Aliyyül âlâ |
| 8    | Âlâ         |
| 7    | Garib-i âlâ |
| 6    | Vasat       |
| 5    | Garib vasat |
| 4-3  | Zayıf       |
| 2-1  | Pek zayıf   |

Hastalık ve benzeri okul idaresi tarafından kabul edilecek bir mazeret ile sözlü sınava giremeyen öğrenciler, sene başında dersler başlamadan önce okul müdürü başkanlığında bir heyet tarafından sınava alınacaktır. Yine aynı şekilde mazeretli olarak yazılı sınava giremeyenlerin sınavları da dersler başladıktan bir hafta sonra yazılı sınavların yapılış usûlüne göre yapılacaktır. Aynı sınıfı iki defa okuyanlar sınıfı geçemezse okuldan atılacaktır. Son sınıfta sözlü sınavlarda başarılı olanlara mezuniyet belgesi verilecektir. Öğretim süresinin üçte biri derslere girmeyen öğrenciler, hiçbir şekilde sözlü sınavlara kabul edilmeyecek ve sınıfta bırakılacaktır<sup>230</sup>.

Her yıl sınavlar tamamlandıktan sonra okul müdürü, bütün öğrencilerin sınav sonuçlarını ve başarı sıralarını gösteren cetveli üç nüsha halinde hazırlayarak mühürledikten sonra Maarif Müdürlüğü'ne teslim edecektir. Maarif Müdürü de bunları inceledikten sonra birini kendilerinde saklayacak, birini okula geri gönderecek, üçüncüsünü de Maarif Nezareti'ne gönderecektir<sup>231</sup>.

<sup>228</sup> DDİT, mad. 101-108, s. 22-23.

<sup>229</sup> DDİT, mad. 109, s. 23.

<sup>230</sup> DDİT, mad. 111-116, s. 24.

<sup>231</sup> DDİT, mad. 117, s. 25.

Diplomalar iki çeşit numara ile numaralandırılacaktır. Numaralardan biri sıraya göre, diğeri ise başarı derecesine göre verilecektir. Diploma ve tasdiknamelerde kesinlikle silinti ve karalama olmayacaktır. Diplomalara, ait olduğu kişinin öğrenciliği sırasındaki fotoğrafı yapıştırılacak, üzeri yarısı diplomaya gelecek şekilde mühürlenecektir. Diplomalar maarif ve okul müdürü ve müdür yardımcısı tarafından hazırlanıp mühürlenecek, vali veya mutasarrıf tarafından tasdik edilecektir. Diploma yerine tasdikname verilemeyecektir. Diplomalar son sınavlardan itibaren on gün içinde hazırlanacak ve öğrencilere dağıtılacaktır. Nezaretin izniyle okul değiştirecek öğrenciye nakil ilmuhaberi verilecektir. Bu ilmuhabere, her senenin yıl sonu ortalamaları, okulu değiştirdiği yıla ait ders notları ve eğer sınıf tekrarı yapmışsa sebebi yazılacaktır. Okuldan atılan öğrenciye de atılma sebebinin yazılı olduğu bir ilmuhaber verilecektir<sup>232</sup>.

Bu okulların bitirme sınavlarında başarılı olanlar yukarıda da ifade edildiği üzere, mezun oldukları bölüme uygun olarak atandıkları okullarda geçerli bir mazeretleri olmadığı sürece en az beş yıl öğretmenlik yapmak zorundadırlar. Bu süre dolmadan görevlerinden ayrılanlar, öğrencilikleri sırasında aldıkları aylıkları geri ödeyecek ve tekrar tayin isteme hakları ellerinden alınacaktır. Okulun öğretim süresini tamamlamadan bitirme sınavına girip öğretmenliğe başlamak isteyenlerin istekleri de kabul edilecektir<sup>233</sup>. Bu zorunlu hizmet süresi yukarıda da izah edildiği üzere 1915 ve 1916 yıllarındaki Talimât ve Nizamnamelerde okullara göre değiştirilerek arttırılmıştır<sup>234</sup>. Bunların yanı sıra Erkek Öğretmen Okulu'nun Sultanîye bölümünün ikinci yılı sonunda bitirme sınavı diploması alan kişi, İdadîye Okulları'nda Başöğretmen (Muallim-i Evvel) ve Sultanîye Okulları'nda İkinci Öğretmen (Muallim-i Sani) olmaya hak kazanacaktır. Sultanîye bölümünde veya diğer yüksek okullarda öğrenimlerini bitirenlere, bağlı oldukları okullarda yetki (müntehilik) sınavını hem sözlü ve hem de yazılı olarak verdikten sonra Meclis-i Kebir-i Maarif'ten yetki diploması (ruus) verilir. Bunun için beş Osmanlı lirası harç alınır<sup>235</sup>.

<sup>232</sup> DDİT, mad. 118-123, s. 25-26.

<sup>233</sup> Düstur, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 203-204.

<sup>234</sup> Bkz. Düstur, İkinci Tertip, Yedinci Cilt, s. 658-659; DDİT, s. 32

<sup>235</sup> Düstur, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 221.



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### ÖĞRETMEN OKULLARININ DERS PROGRAMLARI

Osmanlı devleti'nde öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmış olan Öğretmen Okulları'nın ders programlarını Tanzimat, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri olmak üzere üç aşamada inceleyebiliriz.

#### 3.1. Tanzimat Dönemi

Ahmet Cevdet Efendi'nin 1851 (1267 )'de hazırladığı Dârülmuallimîn Nizamnamesi'nde 1848'de açılmış olan Dârülmuallimîn-i Rüşdî'de okutulacak dersler “Müddet-i muayenede Dârülmuallim talebesi Usûl-i İfade ve Talim'i ve Lisan-i Farîsî'yi öğrenip Riyazat'tan dahi Fenn-i Hesab'ı ve lazım olacak mertebe Hendese ve Mesaha ve Heyet ve Coğrafya'yı istihzar edeceklerdir”<sup>236</sup> şeklinde ifade edilmiştir. Yani burada okutulacak dersler, Ders Verme ve Öğretim Yöntemi, Farsça, Matematik bilimlerinden de Aritmetik (Fenn-i Hesap terimini Aritmetik, yani Matematik bilimlerinin başlangıcı niteliğinde sayılarla ilgili bilim olarak düşünmek gerekir) ve gerektiği kadar Geometri, Alan Ölçümü, Astronomi ve Coğrafya olarak belirtilmiştir.

Maarif Nizamnamesi'ne göre eğitim-öğretime başlayan Büyük Erkek Öğretmen Okulu üç bölüme ve her bölüm , biri edebiyat diğeri fen olmak üzere iki sınıfa ayrılacaktır. Birinci bölüm rüştiye, ikinci bölüm idadiye, üçüncü bölüm de Sultanîlere öğretmen yetiştirecektir. Rüştiye bölümü ikiye ayrılmış olup, birincisi Müslümanların ikincisi de Müslüman olmayanların rüştiye okulları için öğretmen yetiştirecektir<sup>237</sup>.

**Rüştiye** bölümünün öğretim süresi üç yıldır. Bu bölümde sınıflara göre aşağıda gösterilen dersler okutulacaktır<sup>238</sup>.

<sup>236</sup> Akyüz, a.g.m. s, 12.

<sup>237</sup> **Düstur**, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 201

<sup>238</sup> Aynı yer.

### **Fen Sınıfı**

- Tersim-i hutût ( Çizgi çizilmesi, resim)
- Aritmetik
- Usûl-ı Defteri (Defter tutma, muhasebe)
- Geometri
- Cebir

### **Edebiyat Sınıfı**

Türkçe-Yazı (Türkçe kitabet ve İnşâ)

- Tertib-i cedid üzere tedrise iktidar kesbedilecek derecede Arabî ve Farîsî (Yeni usûllere göre öğretim metoduna sahip olacak derecede Arapça ve Farsça)
- Her cemaatin kendi dili
- Genel Tarih

(Her milletin kendi dili ile öğretimi yapılacaktır)

**İdadi** bölümünün öğretim süresi iki yıldır. Bu bölümdeki sınıflara aşağıda gösterilen dersler okutulacaktır<sup>239</sup>.

### **Fen Sınıfı**

İlm-i mevâlid (Tabiat bilimi)

- Hendese-i Resmiye ve Menâzır (Çizgisel Geometri ve Perspektif)
- Cebir
- Fizik
- Kimya

<sup>239</sup> **Düstur**, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 202.

- Resim

### **Edebiyat Sınıfı**

- Arapça ve Farsça'dan tercüme Türkçe şiir ve yazı
- Fransızca
- Osmanlı kanunları
- Mantık
- İlm-i servet-i milel (Ekonomi, iktisat)

**Sultanî** bölümünün öğretim süresi üç yıldır. Bu bölümde sınıflara göre aşağıda gösterilen dersler okutulacaktır<sup>240</sup>:

### **Fen Sınıfı**

- Müsellesat-ı müsteviye ve küreviye (Düzlem ve Küresel Trigonometri)
- Cebirin geometriye uygulanması
- Kutu-u Mahrutiyyat (Koni kesitleri)
- Cerr-i eskal (Mekanik)
- İlm-i heyet (Astronomi)
- Kimyanın sanayi ve tarıma uygulanması
- Fen dersleri
- Jeoloji
- Arazi planlaması
- Resim

### **Edebiyat Sınıfı**

- Türkçe yazı- şiir
- Arapça ve Farsça
- Mania (Anlamlar)
- Türkçe'den Fransızca'ya ve Fransızca'dan Türkçe'ye tercümeler
- Milletler hukuku

<sup>240</sup> **Düstur**, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 202.

1869 Maarif Nizamnamesi'nde kurulacak olan Dârülmuallimât (Kız Öğretmen Okulu)'ın biri Sıbyan, diğeri Rüşdiyye okullarına öğretmen yetiştirecek iki bölümünün olacağı, bu bölümlerde biri Müslüman, diğeri Müslüman olmayanların rüştiye okullarına yetiştirilecek öğretmenlere mahsus olmak üzere ikişer şubeye ayrılacağı belirtilmiştir<sup>241</sup>.

Sıbyan bölümünün öğretim süresi iki yıldır. Bu bölümde okutulacak dersler şunlardır<sup>242</sup>.

- Mebâdî-i Ulûm-u Diniye (Din Dersleri Başlangıcı)
- Türkçe Gramer
- Usûl-ı Tedris (Öğretim Yöntemleri)
- Lisan (her cemaatin kendi dili)
- Ahlak üzerine yazılmış küçük kitaplar
- Aritmetik ve Usûl-ı Defteri (Defter tutma, muhasebe)
- Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası
- Faydalı Bilgiler \* Müzik \* Dikiş ve Nakış

(Bu dersler her cemaatin kendi dilinde okutulacaktır. Müslüman olmayan çocukların din dersleri ruhani reislerin tayin edecekleri kişiler tarafından öğretilecektir.)

Rüştiye bölümünün öğretim süresi üç yıldır. Bu bölümde okutulacak dersler şunlardır<sup>243</sup>.

- Mebâdî-i Ulûm-u Diniye (Din Dersleri başlangıcı)
- Türkçe Gramer
- Arapça ve Farsça
- Lisan (her cemaatin kendi dili)
- Ahlak
- Tedbiri menzil (Ev İdaresi)
- Ev idaresi ile ilgili çeşitli işlemler
- Tarih ve Coğrafya

<sup>241</sup> **Düstur**, Birinci Tertip, İkinci Cilt, s. 204.

<sup>242</sup> Aynı yer.

<sup>243</sup> Aynı yer.

- Matematik ve Tabii İlimler Başlangıcı
- Resim
- Müzik

(Bu dersler her cemaatin kendi lisanı ile öğretilecektir. Müslüman olmayan çocukların din dersleri din dersleri ruhani reislerin tayin edecekleri kişiler tarafından öğretilecektir.)

1874-1875 öğretim yılında İstanbul Dârülmualimînî (Büyük İstanbul Öğretmen Okulu)'nin bölümlerine göre dersleri aşağıda gösterilmiştir<sup>244</sup>:

| <b>Dârülmualimîn-i Sıbyan</b><br>Eğitim süresi iki yıldır | <b>Dârülmualimîn-i Rüşdî</b><br>Eğitim süresi üç yıldır | <b>Dârülmualimîn-i İdadi</b><br>Eğitim süresi üç yıldır |
|-----------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|
| Usûl-ı Tedrisiye                                          | Maa Tercüme, Arabî                                      | Hesab                                                   |
| Lisan-ı Türkî ve İmlâ                                     | Farîsî                                                  | Muamelat ve Usûl-ı Defteri                              |
| Tenasübe Kadar Hesab                                      | Hesab                                                   | Cebir                                                   |
| Muhtasar Tarih-i Osmani                                   | Cebir                                                   | Mantık                                                  |
| Muhtasar Coğrafya                                         | Hendese                                                 | Lisan-ı Ecnebi                                          |
| Mebâdî-i Hendese ve Mesaha                                | Tarih                                                   | Tarih-i Umûmi ve Osmani                                 |
| Farîsî                                                    | Coğrafya                                                | Hüsn-i Hat                                              |
|                                                           | İmlâ                                                    | Resim                                                   |
|                                                           | İnşâ                                                    | İnşâ-i Türkî                                            |
|                                                           | Rik'a                                                   | İlm-i Belagât                                           |
|                                                           | Resim                                                   | Hendese                                                 |
|                                                           |                                                         | Müsellesat-ı Müsteviye                                  |
|                                                           |                                                         | Kozmoğrafya                                             |
|                                                           |                                                         | Mebâdî-i Ulûm-ı Tabiiye                                 |
|                                                           |                                                         | Hıfz-ı Sıhha                                            |

1291 (1874-1875) yılında toplam 43 öğrencisi olan Dârülmualimât'ın sınıflara göre dersleri aşağıdaki şekildedir<sup>245</sup>:

<sup>244</sup> Cevad, **a.g.e.**, s. 134-135; Akyüz, **a.g.e.**, s. 166.

<sup>245</sup> Cevad, **a.g.e.**, s. 156-157.

| <b>Sınıf-1 Evvel Dersleri</b> | <b>Sınıf-1 Sani Dersleri</b> | <b>Sınıf-1 Salis Dersleri</b> |
|-------------------------------|------------------------------|-------------------------------|
| Ulûm-1 Diniye                 | Ulûm-1 Diniye                | Arabî                         |
| Arabî                         | Arabî                        | Farîsî                        |
| Farîsî                        | Farîsî                       | Lisan-1 Türkî ve İnşâ         |
| Kıraat-1 Türkîye              | Lisan-1 Türkî ve İmlâ        | Hesab                         |
| Hesab                         | Hesab                        | Coğrafya                      |
| Coğrafya                      | Coğrafya                     | Tarih                         |
| Nakış ve Hiyatiye             | Nakış ve Hiyatiye            | Nakış ve Makine               |
| Sülûs                         | Sülûs                        | Sülûs                         |
| Resim                         | Rik'a                        | Rik'a                         |
|                               | Resim                        | Resim                         |

Dârümuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu)'in ilk yıllarında Öğretim Yöntemi, Türkçe Dil Bilgisi, Arapça, Farsça ve Matematik derslerini içeren bir program uygulanmıştır.

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nde Dârümuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu)'in programında Matematik, Fen ve Sosyal derslerine derinlemesine ve ileri seviyede yer verilmiş. Aynı zamanda bu programda Din Dersi, Türkçe, Dil Bilgisi, Arapça, Farsça ve Fransızca derslerinin de okutulacağı belirtilmiştir. Ancak okulun 1874'teki ders programına baktığımızda Matematik dersleri Nizamname'ye yakın verilmişse de Fen derslerinde aynı durum söz konusu olamamıştır. Daha çok Türkçe, Dil Bilgisi, Yazı, Arapça, Farsça, Tarih ve Coğrafya gibi Sözel ve Sosyal derslere ağırlık verilmiştir. Öğretim Yöntemleri de Sıbyan bölümünde okutulmuştur.

Dârümuallimât (Kız Öğretmen Okulu)'ta, 1869 Nizamnamesi'nde Din dersi Türkçe, Matematik, Fen, Arapça, Farsça, Öğretim Yöntemleri, Resim, Müzik, Ahlak, Ev İşleri derslerinin okutulacağı belirtilmişti. Ancak okulun 1874-1875 ders yılındaki

programında bu derslere az çok yer verilmiş olsa da Öğretim Yöntemleri dersi görülmemiştir. Bu durum öğretmen yetiştiren bir okul için çok önemli bir eksikliklerdir.

#### 4.2. I. Meşrutiyet Dönemi

1293-1294 (1877) Dârülmualimîn-i İdadi'nin sınıflara göre dersleri şu şekildedir<sup>246</sup>:

| 1.Sınıf                | 2.Sınıf           | 3.Sınıf                               | 4.Sınıf           | 5.Sınıf                 |
|------------------------|-------------------|---------------------------------------|-------------------|-------------------------|
| Hesab                  | Cebir             | Müsellesat                            | Mevâlid-i Selase  | Mevâlid-i Selase        |
| Coğrafyayı Umûmi       | Hendese           | Hendese-i Mücesseme (Uzay Geometrisi) | Hendese-i Resmiye | Tarama ve Cebir-i İskal |
| Kitabet                | Coğrafya-i Osmani | Resim                                 | Kozmoğrafya       | Manzara ve Gölge        |
| Muhtasar Tarih-i Umûmi | Resim             | Fransızca                             | Resim             | Resim                   |
| Kavâid-i Osmani        | Fransızca         | Kitabet                               | Fransızca         | Fransızca               |
| Kavâid-i Farîsî        |                   |                                       | Hikmet            | Kimya                   |
|                        |                   |                                       | Kimya             |                         |
|                        |                   |                                       | Manzara ve Gölge  |                         |

Bu tarihte okulun Kavâid ve Belagât öğretmeni Selim Sabit Efendi, Cebri Ali ve Hendese Öğretmeni Canib Efendi, Resim Öğretmeni Mösyö Kis, Fransızca Öğretmeni Neşet Bey ve Tarih Öğretmeni Abdurrahman Şeref Bey idi

<sup>246</sup> Muallim Cevdet; **a.g.m.**, s. 188-189.

1877 yılında Hilmi Efendi'nin Müdür olduğu Dârümuallimîn-i Rüşdî'de senelere göre şu dersler okutulmuştur<sup>247</sup>:

| Birinci Sınıf | İkinci Sınıf    | Üçüncü Sınıf    |
|---------------|-----------------|-----------------|
| Arabî         | Arabî           | Arabî           |
| Farîsî        | Farîsî          | Farîsî          |
| Hesab         | Coğrafya        | Coğrafya        |
| Coğrafya      | Cebir           | Hendese         |
| Tarih         | Tarih           | Tarih           |
| İnşâ          | Hikmet ve Kimya | Usûl-ı Defteri  |
| Rik'a         | İnşâ            | Hikmet ve Kimya |
| Resim         | Rik'a           | İnşâ            |
|               | Resim           | Rik'a           |
|               |                 | Resim           |

1297 (1880) yılında Dârümuallimîn'in Mekâtib-i Âliye Şubesi'nde şu derslerin okutulmuş olduğu görülmektedir<sup>248</sup>.

Cebr-i A'la (Yüksek Cebir), Hendese-i Mücesseme (Uzay Geometrisi), Müsellesat-ı Müsteviye (Düzlem Trigonometri), İlm-i Hey'et (Kozmoğrafya), Hikmet-i Tabii'ye (Fizik Bilgisi), Kimya, Fransızca, Belagât, Mantık, Arabî, Farîsî, Resim, İlm-i Hayvanat, Nebatat, Şiir ve İnşâ.

1316 (1898) Nezaret-i Maarif-i Umûmiye Salnamesi'ne göre İstanbul Dârümuallimâtı'nın sınıflara göre haftalık ders programı şöyledir<sup>249</sup>:

<sup>247</sup> Muallim Cevdet, **a.g.m.**, s. 189-190; Akyüz, **a.g.e.**, s. 168.

<sup>248</sup> Cevad, **a.g.e.**, s.196-197

<sup>249</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1316, s. 453.



| Mevad-ı Tedrisiye                     | Her Sınıfta Bir Hafta Zarfında Okunacak Derslerin Adedi |              |              |
|---------------------------------------|---------------------------------------------------------|--------------|--------------|
|                                       | Birinci Sınıf                                           | İkinci Sınıf | Üçüncü Sınıf |
| Tecvid ve Kur'an-ı Kerim'de Tatbikatı | 2                                                       | 1            | 1            |
| Ulûm-ı Diniye                         | 2                                                       | 2            | 2            |
| Arabî                                 | 2                                                       | 2            | 2            |
| Farîsî                                | 1                                                       | 1            | 1            |
| Kavâid-i Osmaniye ve Müntehab         | 1                                                       | 1            | 1            |
| Kitabet ve Tatbikat-ı Kavâid          | 1                                                       | 1            | 2            |
| Hüsn-ü Hat                            | 1                                                       | 1            | 1            |
| Usûl-ı Tedris                         | 2                                                       | 1            | 1            |
| Ahlak                                 | 0                                                       | 2            | 1            |
| İlm-i Eşya                            | 1                                                       | 1            | 1            |
| Mevâlid ve Ulûm-ı Tabiiye             | 0                                                       | 1            | 1            |
| Hıfz-ı Sıhha                          | 0                                                       | 1            | 1            |
| İdare-i Beytiye                       | 1                                                       | 2            | 2            |
| Hesab                                 | 2                                                       | 1            | 1            |
| Hendese                               | 1                                                       | 1            | 1            |
| Resim                                 | 1                                                       | 1            | 1            |
| Coğrafya                              | 2                                                       | 1            | 1            |
| Tarih                                 | 1                                                       | 1            | 1            |
| Musiki                                | 1                                                       | 1            | 1            |
| El Hünelerleri                        | 4                                                       | 3            | 3            |
| <b>Yekûn</b>                          | <b>26</b>                                               | <b>26</b>    | <b>26</b>    |

1316 (1898) Maaarif-i Umûmiye Nezareti Salnamesi'nde yer alan 27 Ekim 1891 (H.23 Rebiülevvel 1309-R.15 Teşrinievvel 1307) tarihli Maarif-İ Umûmiye Nizamnamesinin İkinci Faslı'nın Dârümuallimât Hakkındaki Mevadını Tâdilen Kaleme Alınan Nizamname'ye göre, İbtidaiye, Rüşdiye ve Aliye adlı üç bölümden oluşan Dârümuallimîn'in her bölümünün sınıflara göre haftalık ders programları şöyledir<sup>250</sup>. Aynı ders programları 1900 yılında da uygulanmıştır<sup>251</sup>.

<sup>250</sup> **Maarif Salnamesi**, H. 1316, s. 127-128-129.

<sup>251</sup> Hasan Ali Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994, s. 210; Binbaşioğlu, **a.g.e.**, s. 471-472

## İptîdaiye Bölümü

| Derslerin Adları                          | Birinci Sınıf | İkinci Sınıf |
|-------------------------------------------|---------------|--------------|
| Kur'an-ı Kerim, maa Tecvid, Fıkıh-ı Şerif | 4             | 3            |
| Türkçe Kavâid ve İmlâ                     | 3             | -            |
| Usûl-ı Tedris                             | -             | 1            |
| İnşâ                                      | -             | 2            |
| Arapça Sarf ve Nahiv                      | 2             | 2            |
| Kavâid-i Farîsî ve Gülistan               | 2             | 2            |
| Fransızca                                 | -             | 1            |
| Hesap                                     | 2             | 2            |
| İlm-i Eşya                                | 1             | 1            |
| Coğrafya-i Osmani ve Umûmi                | 2             | 2            |
| Tarih-i İslam                             | 2             | 1            |
| Hüsn-ü Hat                                | 1             | 1            |
| <b>Toplam</b>                             | <b>19</b>     | <b>18</b>    |

### Rüşdiyye Bölümü

| Derslerin Adları | Birinci Sınıf | İkinci Sınıf |
|------------------|---------------|--------------|
| Kavâid ve İmlâ   | 1             | -            |
| Usûl-ı Tedris    | 1             | 2            |
| İnşâ             | 1             | 1            |
| Arabî            | 3             | 3            |
| Farîsî           | 1             | 1            |
| Fransızca        | 2             | 2            |
| Hesap            | 2             | 2            |
| Usûl-ı Defteri   | 1             | 1            |
| Cebir            | 1             | 1            |
| Hendese          | 1             | 1            |
| Hikmet           | 1             | 2            |
| Mevâlid          | 1             | 1            |
| Coğrafya         | 2             | 1            |
| Tarih            | 2             | 2            |
| Hüsn-i Hat       | 1             | 1            |
| Resim            | 1             | 1            |
| Ulûm-ı Diniye    | -             | 2            |
| <b>Toplam</b>    | <b>22</b>     | <b>24</b>    |

### Âliye Bölümü

| Derslerin Adları            | Birinci Sınıf       | İkinci Sınıf | Üçüncü Sınıf         |
|-----------------------------|---------------------|--------------|----------------------|
| Ulûm-ı Diniye, Şerh-i Akaid | 1                   | 1            | 2                    |
| Edebiyat-ı Osmaniye         | 1                   | 1            | 1                    |
| Kitabet-i Resmiye           | -                   | 1            | 1                    |
| Usûl-ı Tedris               | -                   | -            | 1                    |
| Edebiyat-ı Arabîye          | 1                   | 1            | 1                    |
| Edebiyat-ı Farîsîye         | 1                   | 1            | 1                    |
| Fransızca                   | 4                   | 4            | 3                    |
| Hesap                       | 2                   | -            | -                    |
| Usûl-ı Defteri              | 1                   | 1            | -                    |
| Cebr-i Âdî                  | 2                   | 1            | 1                    |
| Hendese                     | 1                   | 2            | 1                    |
| Müsellesat                  | 1                   | 1            | -                    |
| Tersimât-ı Riyâziye         | -                   | -            | 2                    |
| Kozmoğrafya                 | -                   | 1            | 1                    |
| Makine                      | -                   | 1            | 1                    |
| Hikmet-i Tabîiye            | 2                   | 2            | 1                    |
| Mevâlid-i Selâse            | 2                   | 1            | 2                    |
| Coğrafya-i Umûmi ve Umrani  | 1                   | 1            | 1                    |
| Tarih-i Umûmi ve Osmani     | 1                   | 1            | 1                    |
| Kimya                       | Kimya-ı Gayr-i Uzvi | Kimya-ı Uzvi | Tahlilat-ı Kimyeviye |
|                             | 2                   | 2            | 1                    |
| Kavanin                     | 1                   | 1            | 1                    |
| İlm-i Servet                | -                   | 1            | 1                    |
| <b>Toplam</b>               | <b>24</b>           | <b>25</b>    | <b>24</b>            |

1316 (1898) yılı Nezaret-i Maarif-i Umumiye Salnamesi'ne göre, vilayetlerde kurulacak olan Dârülmualimîn-i Sıbyan okullarında şu ders programı uygulanacaktır<sup>252</sup>.

| <b>Birinci Sene</b>        |                                 |                                                                                                                         |
|----------------------------|---------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Haftalık Ders Saati</b> | <b>Dersin Adı</b>               | <b>Dersin İçeriği</b>                                                                                                   |
| 3                          | <b>Ma-Tecvid Kur'an-ı Kerim</b> | Kur'an-ı Kerim tecvidli olarak okunacaktır.                                                                             |
| 2                          | <b>Arabî</b>                    | Arapça kelimelerin isim ve fiil çeşitleri öğretilecektir.                                                               |
| 2                          | <b>Kavâid-i Türkîye ve İmlâ</b> | Her derste kısa bir Osmanlıca metin yazdırılacak ve öğrencilerin defterleri kontrol edilerek hatalar düzeltilenecektir. |
| 2                          | <b>Farîsî</b>                   | Küçük Rahnüma-i Farîsî                                                                                                  |
| 2                          | <b>Hesab</b>                    | Öğrencilere sorular yaptırılarak , dört işlem anlatılacaktır.                                                           |
| 2                          | <b>Tarih</b>                    | Peygamberimiz (s.a.v)'in hayatı ve dört halife devri anlatılacaktır.                                                    |
| 2                          | <b>Coğrafya</b>                 | Coğrafi konumlar ve hesaplaması anlatılacaktır.                                                                         |
| 2                          | <b>Hat</b>                      | Rik'a yazısı işlenecektir.                                                                                              |
| <b>İkinci Sene</b>         |                                 |                                                                                                                         |
| 2                          | <b>Ma-Tecvid Kur'an-ı Kerim</b> | Kur'an-ı Kerim tecvidli olarak okunacaktır.                                                                             |
| 2                          | <b>Arabî</b>                    | Arapça kelimelerin yeri ve usûlü anlatılacak, yani cümle tahlili yapılacaktır.                                          |
| 1                          | <b>Farîsî</b>                   | Küçük Rahnamay Farîsî kitabına devam edilecektir.                                                                       |
| 3                          | <b>Kavâid-i Türkîye</b>         | Osmanlıca metin dikteye devam edilecek ve öğrencilerin defterleri kontrol edilerek hatalar düzeltilenecektir.           |
| 2                          | <b>Hesab</b>                    | Dört işlemle beraber sayı saydırılacak ve sorular defterlere çözdürülecektir.                                           |
| 2                          | <b>Tarih</b>                    | Osmanlı Tarihi işlenecektir.                                                                                            |
| 2                          | <b>Coğrafya</b>                 | Osmanlı Coğrafyası işlenecektir.                                                                                        |
| 1                          | <b>Hat</b>                      | Rik'a yazısına devam edilecektir.                                                                                       |

<sup>252</sup> Maarif Salnamesi, H. 316, s. 353 – 354.

1322 (1904) yılında Rüşdî Dârülmuallemîn’de sınıflara göre aşağıdaki haftalık ders programı uygulanmıştır<sup>253</sup>:

| Dersler                | 1.Sınıf   | 2.Sınıf   | 3.Sınıf   |
|------------------------|-----------|-----------|-----------|
| Kur’an-ı Kerim         | 1         | -         | -         |
| Ulûm-ı Diniye          | 2         | 1         | 1         |
| Arabî                  | 3         | 2         | 1         |
| Farîsî                 | 1         | 2         | 1         |
| Lisan-ı Osmani         | 3         | 3         | 2         |
| Hesap                  | 3         | 2         | -         |
| Tarih-i İslam          | 1         | -         | -         |
| Coğrafya               | 2         | 1         | 1         |
| Fransızca              | 2         | 2         | 2         |
| Hüsn-i Hat             | 1         | 1         | -         |
| Tarih-i Osmani         | -         | 1         | -         |
| Hendese                | -         | 2         | 1         |
| Resim                  | -         | 1         | 1         |
| Cebir                  | -         | -         | 2         |
| Ahlak ve Usûl-ı Tedris | -         | -         | 2         |
| Ulûm- ı Hikemiye       | -         | -         | 2         |
| Kavanin                | -         | -         | 1         |
| Ziraat                 | -         | -         | 1         |
| Usûl-ı Defteri         | -         | -         | 1         |
| <b>Toplam</b>          | <b>19</b> | <b>19</b> | <b>19</b> |

<sup>253</sup> Maarif Salnamesi, H.1321 (1903), s. 123; Yücel, a.g.e., s. 213; Binbaşoğlu, a.g.e., s. 474

1322 (1904) yılında Dârülmuallemîn'in Âliye Kısmı Fen Şubesi'nde şu haftalık ders programı uygulanmıştır<sup>254</sup>:

| <b>Dersler</b>      | <b>1.Sınıf</b> | <b>2.Sınıf</b> |
|---------------------|----------------|----------------|
| Hesab-ı Nazari      | 2              | -              |
| Cebir ve Müsellesat | 3              | 1              |
| Cebr-i Âlâ          | -              | 1              |
| Hendese             | 2              | 2              |
| Kimya               | 2              | 2              |
| Fizik               | 2              | 2              |
| Hayvanat ve Nebatat | 2              | -              |
| Ziraat              | 1              | 1              |
| Usûl-ı Defteri      | 1              | -              |
| Fransızca           | 4              | 4              |
| Tabakatülarz        | -              | 1              |
| Makine              | -              | 1              |
| Kozmoğrafya         | -              | 2              |
| Ahlak               | -              | 1              |
| Usûl-ı Tedris       | -              | 1              |
| <b>Toplam</b>       | <b>19</b>      | <b>19</b>      |

<sup>254</sup> Maarif Salnamesi, H. 1321 (1903), s. 124; Yücel, a.g.e., s. 216.

H.1321 Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye göre 1903 yılı Rüşdî Dârülmualimât'da sınıflara göre aşağıdaki haftalık ders programı uygulanmıştır<sup>255</sup>:

| Dersler                       | 1.Sınıf   | 2.Sınıf   | 3.Sınıf   |
|-------------------------------|-----------|-----------|-----------|
| Kur'an-ı Kerim ve Tecvid      | 2         | 1         | 1         |
| Ulûm-ı Diniye                 | 3         | 3         | 3         |
| Arabî                         | 2         | 2         | 2         |
| Farîsî                        | 1         | 1         | 1         |
| Kavâid-i Osmaniye ve Müntehab | 1         | 1         | 1         |
| Kitabet ve Tatbikatı Kavâid   | 1         | 1         | 2         |
| Hüsn-ü Hat                    | 1         | 1         | 1         |
| Usûlü Tedris                  | 1         | 1         | 1         |
| Ahlak                         | 1         | 2         | 1         |
| İlm-i Eşya                    | 1         | 1         | 1         |
| İdare-i Beytiye               | 1         | 2         | 2         |
| Hesab                         | 2         | 1         | 1         |
| Hendese                       | 1         | 1         | 1         |
| Resim                         | 1         | 1         | 1         |
| Coğrafya                      | 2         | 1         | 1         |
| Tarih                         | 1         | 1         | 1         |
| Musiki                        | 1         | 1         | 1         |
| El Hünnerleri                 | 3         | 3         | 1         |
| Hıfz-ı Sıhha                  | -         | 1         | 3         |
| <b>Toplam</b>                 | <b>26</b> | <b>26</b> | <b>26</b> |

<sup>255</sup> Maarif Salnamesi, H.1321 (1903-1904), s. 131; Yücel, a.g.e., s. 213; Binbaşoğlu, a.g.e., s. 474



I. Meşrutiyet Devri'nde, özellikle devrin sonlarında, Dârülmualimîn (Erkek Öğretmen Okulu)'de Din derslerinin programda ağırlığı görülmüştür. Matematik, Sosyal ve Fen dersleri dönemin şartlarına göre yeterli derecede verilmiş. Arapça, Farsça, Fransızca, Türkçe, Dil Bilgisi ve Yazı derslerine önceki dönemde olduğu gibi devam edilmiş. Öğretim Yöntemleri (Usûl-ı Tedris) dersi ise 1880 yılında Dârülmualimîn'in Rüşdî bölümüne de konulmuştur. Böylece öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmış olan bu okulların tüm bölümlerinde, kuruluş felsefesine uygun olarak, az da olsa Öğretim Yöntemleri dersi (Usûl-ı Tedris) yer almıştır. Ziraat, Jeoloji, Kozmoğrafya, Mecelle ve Kanun-i Ticaret gibi dersler de bu devirde programa dahil edilmiştir.

Bu devirde Dârülmualimât (Kız Öğretmen Okulu)'ın ders programlarında da Din dersleri ağırlığı görülmektedir. Öğretim Yöntemleri (Usûl-ı Tedris) dersi ise 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'ndeki programda yer almasına rağmen ancak bu devirde (1297 yılında) okutulabilmiştir. Bunun yanı sıra bu devirde okulda Fen, Matematik, Türkçe, Arapça, Farsça, Dil Bilgisi, Sağlık, Yazı dersleri yanında Resim, Müzik ve El Hünnerleri gibi dersler verilmiştir<sup>256</sup>.

---

<sup>256</sup> Öztürk, a.g.e., s. 15

### 3.3. II. Meşrutiyet Dönemi

1328 (1910) yılında iki yıllık Dârülmuaallimîn-i İptîdâî’de sınıflara göre aşağıdaki haftalık ders programı uygulanmıştır<sup>257</sup>:

| Dersler                                 | 1. Sınıf  | 2.Sınıf   |
|-----------------------------------------|-----------|-----------|
| Kur’an-ı Kerim ve Ulûm-ı Diniye         | 3         | 3         |
| İlm-i Ahlak                             | 1         | 1         |
| İmlâ ve Kıraat                          | 3         | 2         |
| Türkçe                                  | 2         | 2         |
| Sarf-ı Arabî                            | 1         | 1         |
| Farîsî                                  | 1         | 1         |
| Tarih-i İslam ve Osmani                 | 1         | 1         |
| Coğrafya-i Umûmi ve Osmani              | 1         | 1         |
| Usûl-ı Talim ve Terbiye ve Hıfz-ı Sıhha | 1         | 2         |
| Hesap                                   | 3         | 3         |
| Ziraat                                  | 1         | 1         |
| Hüsn-ü Hat                              | 1         | 1         |
| <b>Toplam</b>                           | <b>19</b> | <b>19</b> |

<sup>257</sup> Yücel, a.g.e., s. 218; Ergün, a.g.e., s. 317.

1331 (1913) yılında dört yıllık Dârümuallimîn-i İptîdaî'nin sınıflara göre ders programı şöyledir<sup>258</sup>.

| Dersler                                | 1.Sınıf   | 2.Sınıf   | 3.Sınıf   | 4.Sınıf   |
|----------------------------------------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| Kur'an-ı Kerim ve Malûmât-ı Diniye     | 2         | 2         | 2         | 2         |
| Talim ve Terbiye-i Etfal Tatbikatı     | -         | 1         | 2         | 12        |
| Sarf ve Nahiv, Tahlil ve İmlâ          | 5         | 3         | 2         | -         |
| Lisan-ı Osmanî ( Kitabet)              | 2         | 3         | 2         | 2         |
| Kıraat ve Ezber                        | 3         | 2         | 2         | 3         |
| Fransızca                              | 1         | 1         | 1         | -         |
| Hesap ve Cebir                         | 3         | 3         | 3         | 2         |
| Usûl-ı Defteri                         | -         | -         | 2         | -         |
| Hendese ve Fenn-i Mesaha               | -         | 2         | 2         | 1         |
| Coğrafya                               | 2         | 2         | 1         | 1         |
| Kozmoğrafya                            | -         | -         | -         | 1         |
| Tarih                                  | 2         | 2         | 2         | 2         |
| Hikmet                                 | -         | 2         | 1         | 1         |
| Kimya                                  | -         | -         | 2         | -         |
| Malûmât-ı Tabiiye                      | 3         | 3         | -         | -         |
| Malûmât-ı Sıhhiye                      | -         | -         | -         | 2         |
| Nazari ve Ameli Ziraat, İktisat Tarihi | 2         | 3         | 3         | 3         |
| Malûmât-ı Medeniye ve Hukûkiye         | 1         | 1         | 1         | -         |
| Eşya Dersleri                          | 1         | -         | -         | -         |
| Hüsn-ü Hat                             | 1         | 1         | 1         | -         |
| Musiki                                 | 2         | 1         | 1         | -         |
| Resim                                  | 2         | 2         | 2         | 1         |
| El İşleri                              | 2         | 2         | 2         | 2         |
| Terbiye-i Bedeniye                     | 2         | 2         | 2         | 2         |
| <b>Toplam</b>                          | <b>36</b> | <b>35</b> | <b>36</b> | <b>36</b> |

<sup>258</sup> Ergün, a.g.e., s. 317

5 Temmuz 1915 ( 22 Şaban 1333 ) tarihinde hazırlanan Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesi'ne göre Öğretmen Okulları'nda bölümlerine göre şu dersler okutulacaktır<sup>259</sup>.

Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İptîdâîye (Başlangıç)'de okutturulacak dersler şunlardır (mad. 24):

- Kur'an-ı Kerim ve Ma'lûmât-ı Diniye (Din Bilgisi) ve Siyer,
- Fenn-i Terbiye (Ahlak Dersi) ve Usûl-ı Tedris (Öğretim Metodu) ve İlm-i Ahval-i Ruh (Psikoloji),
- Türkçe: Sarf ve Nahiv (Gramer) ve Tahlil ve İmlâ(Dikte) ve Kitabet ve Edebiyat ve Kıraat (Okuma) ve İnşâ (Yazı) ve Ezber,
- El sine-i Ecnebiye (Yabancı Diller),
- Tarih: Osmâni ve umumi,
- Coğrafya: Osmâni ve umumi,
- Kozmoğrafya ( Yıldızların yerlerinden ve hareketlerinden bahseden bilim),
- Riyaziyat (Matematik) : Hesap, Resm-i hatti ve Hendese (Şekil Bilgisi, Geometri) ve Mesaha (Genişlik Ölçme) ve Cebir,
- Ma'lûmât-ı Tabiiye (Tabiat Bilgisi): Hayvanat ve Nebatat (Bitkiler) ve Tabakat (Tabakalar, Katlar) ve Fizik ve Kimya,
- Ma'lûmât-ı Ziraiye (Ziraat Bilgisi) ve Tatbikatı,
- Usûl-ı Defteri,
- Ma'lûmât-ı İktisadiye (İktisat Bilgisi), Dârümuallimâtlarda İdare-i Beytiye ile beraber,
- Ma'lûmât-ı Ahlakiye ve Medeniye ve Hukukiye,
- Teşrih, Fizyoloji-i Beşeri ve Hıfz-ı Sıhha,
- Yazı,
- Resim,
- Musiki ve Gına (Şarkı),

<sup>259</sup> Reşat Özalp, **Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s. 558-561.

- Elişleri (Dârümuallimâtlarda el ve iğne işleri, dikiş ve tamir, tabahat, çamaşır yıkama ve ütü, tathir (temizlik), payrorefi,
- Terbiye-i Bedeniye: Dârümuallimâtde talim ve endaht ile beraber,
- Tatbikat-ı Dersiyе

Dârümuallimîn-i Âliye'nin Kısım-ı İhzarisi (hazırlık kısmı)'nde şu dersler okutturulacaktır (mad. 25):

- İlm-i Ahval-i Ruh ile İlm-i Ahval-i Ruh'un Eerbiyeye Tatbiki ve Tarih-i Fenn-i Terbiye Ve Mekâtib-i İptîdaîye'de İdari ve Dürus teşkilat ve Teftişat Tatbikatı,
- Türkçe : Muhtasar Tarih-i Lisan ve İlm-i İştirak ve Kitabet ve Edebiyat,
- El sine-i Ecnebiye (Yabancı Diller),
- Tarih: Tarih-i İslam, Tarih-i Osmani ve Asr-ı Hazır Tarihi,
- Coğrafya: Tabii, Beşeri, Kartoğrafi,
- Riyaziyat: Hesap, Cebir, Müsellesat, Hendese, Kozmoğrafya, Mihanik,
- Tabiiyat: Fizik, Kimya, Tarih-i Tabii,
- Resim,
- Terbiye-i Bedeniye nazariyatı.

Dârümuallimîn-i Âliye'nin Sınıf-ı Aliyesi (üst sınıfı)'nde okutulacak dersler Darülfünûn derslerinin aynısıdır (mad. 26).

Dârümuallimîn-i Âliye'nin tatbikat devresinin eğitimi ameli (uygulama) ve nazari (teorik) olarak iki kısımdır. Uygulama kısmı Maarif-i Umûmiye Nezareti'nce uygun görülecek bir Sultanî okulunda idarede ve eğitimde görev almak şeklinde yapılacaktır. Teorik kısmında ise şu dersler görülecektir (madde: 27).

- 1 – Bil'umum tedrisatın tarihçesi,
- 2 – Avrupa'da ve Amerika'da tedrisat-ı taliye teşkilatı ve programları,
- 3 – Mekâtib-i Sultanîye programları ve usûl ve saat-ı tedrisiye,
- 4 - Mekâtib-i Sultanîye'de usûl-ı inzibat,
- 5 – Ders esnasında intizam,
- 6 – Mekâtib-i Sultanîye muallimleri ile talebe beynindeki münasebat,

- 7 – Terbiye-i maneviye nokta-i nazarından Mekâtib-i Sultanîye muallimlerinin vezaifi,
- 8 - Mekâtib-i Sultanîye’de terbiye ve inzibata ait olarak tesadüf edilen müşkülât,
- 9 – Muallimliğin evsâf ve şerâiti

Bunlardan başka derslerde öğrencilere, eğitim meseleleri hakkında tartışmalar yaptırılacak. Öğrencilerin bu konulardaki fikirlerin iyi veya kötü yönlerini bulup bir sonuç çıkarmaları amaçlanacaktır (mad. 27).

Dârümuallimât-ı Âliye’nin Sınıf-ı İhzarisi (hazırlık sınıfı)’nde şu dersler okutturulacaktır (mad. 29):

- Kur’an-ı Kerim ve Ma’lûmât-ı Diniye,
- Türkçe, Kıraat ve İnşâ ve Ezber,
- Kavâid ve Edebiyat ve Kitabet ve İmlâ,
- Coğrafya,
- Kozmoğrafya,
- Tarih,
- Elsine-i Ecnebiye,
- Hesap,
- Hendese,
- Cebir,
- Ma’lûmât-ı Tabiiye: Tarih-i Tabii, Hikmet,
- Kimya,
- Resim,
- Musiki ve Gına,
- Terbiye-i Bedeniye,
- Dikiş ve Tamir,
- Tabahat,
- Çamaşır Yıkama ve Ütü,
- İdare-i Beytiye

Dârülmua'llimât-ı Aliye'nin Sınıf-ı Âliyesi (üst sınıfı)'nde okutulacak dersler Kız Darülfünûn derslerinin aynısıdır (mad. 30).

Ana Muallime Mektebi'nde ise şu dersler okutturulacaktır (mad. 31):

- İlm-i Ahval-i Ruh,
- Fenn-i Terbiye,
- Frobel usûlünde Tedrisat ve el işlerinin nazari kısmı,
- Hesap, Hendese,
- Gına ve piyano,
- Tarih-i Osmani,
- Türkçe ( İmlâ ve kıraat ve kitabet ve İnşâ),
- Ulûm-ı Tabiiye,
- Hıfz-ı Sıhha,
- Coğrafya-i Osmani,
- Terbiye-i Bedeniye,
- Tatbikat,
- Resim.

1333 (1915) yılında Dârümuallimîn-i İptîdâî’de senelere (sınıflara) göre okutulan dersler ve saatleri şöyledir<sup>260</sup>.

| Dersler                                     |                            | 1.<br>Sınıf | 2.<br>Sınıf | 3.<br>Sınıf | 4.<br>Sınıf |
|---------------------------------------------|----------------------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| Ma’lûmât-ı<br>Diniye                        | Kur’an-ı Kerim ve Tecvid   | 1           | 1           | -           | 1           |
|                                             | İbâdât                     | 2           | 1           | 1           | -           |
|                                             | Sîret-i Nebeviye           | -           | -           | -           | -           |
| Türkçe                                      | Sarf, Nahiv                | 2           | 2           | -           | -           |
|                                             | Kıraat ve İmlâ             | 2           | 2           | 2           | -           |
|                                             | Ezber ve İnşâ              | 1           | 1           | 1           | -           |
|                                             | Tahrîr                     | 1           | 1           | 1           | -           |
|                                             | Kavâid-i Edebiye ve Kıraat | 1           | -           | 1           | 1           |
|                                             | Usûl-i Tahrir              | -           | -           | -           | -           |
| Hat                                         |                            | 2           | 2           | 1           | 1           |
| Lisan-ı Ecnebi                              |                            | 3           | 2           | 1           | -           |
| Hesap                                       |                            | -           | -           | -           | 2           |
| Cebir                                       |                            | 1           | 2           | 2           | 2           |
| Resm-i Hatti, Hendese, Fenn-i Mesaha        |                            | -           | -           | -           | 1           |
| Kozmoğrafya                                 |                            | -           | -           | -           | 1           |
| Usûl-ı Defteri                              |                            | 2           | 2           | 1           | 1           |
| Coğrafya                                    |                            | 2           | 2           | 2           | 1           |
| Tarih                                       |                            | 1           | 2           | 1           | 1           |
| Fizik                                       |                            | 1           | 1           | 1           | -           |
| Kimya                                       |                            | 2           | -           | -           | -           |
| Hayvanat                                    |                            | -           | 2           | -           | -           |
| Nebatat                                     |                            | -           | -           | 1           | -           |
| Tabakat                                     |                            | -           | -           | 1           | 1           |
| Teşrih ve Fizyoloji-i Beşer ve Hıfz-ı Sıhha |                            | -           | -           | -           | 1           |
| Hıfz-ı Sıhha-i Mekatip                      |                            | -           | -           | 3           | 3           |
| Ziraat                                      |                            | -           | -           | 3           | 3           |
| Fenn-i Terbiye                              |                            | 2           | 2           | 2           | -           |
| Musiki ve Gına                              |                            | 2           | 2           | 2           | 2           |
| El İşleri ve Terbiye-i Bedeniye             |                            | 2           | 2           | 2           | -           |
| Resim                                       |                            | 2           | 2           | 2           | 1           |
| Ahlak, Ma’lûmât-ı Medeniye ve Hukukiye      |                            | -           | 1           | 1           | 1           |
| Tatbikat                                    |                            | -           | -           | -           | 9           |
| <b>Toplam</b>                               |                            | <b>32</b>   | <b>32</b>   | <b>32</b>   | <b>33</b>   |

<sup>260</sup> Yücel, a.g.e., s. 219; Akyüz, a.g.e., s. 256.



Bu devirde Dârümuallimîn’de Satı Bey’in reformlarıyla Pedagoji ve Eğitim Bilimleri ağırlıklı programlar uygulanmaya başlanmış. Sosyal, siyasal içerikli, hayata dönük derslere önem verilirken Resim, Ahlak, El İşleri, Müzik gibi beceri dersleri de göz ardı edilmemiştir. Önceki dönemlerdeki öğretmen, kitap ve hafızanın egemenliği sona erdirilmiş derslerin işlenişinde tabiat, eşya, olay, deney, gezi ve gözlemler ön plana çıkarılmıştır.

Beden Eğitimi (Terbiye-i Bedeniye) dersi Öğretmen Okulları’na bu dönemde konulmuş ve Selim Sırrı bu konuda önemli çalışmalar yapmıştır.

Eğitici hikayeler çocukların anlayabileceği şekilde sadeleştirilerek Fikret Bey’in çalışmalarıyla bir çeşit çocuk edebiyatı oluşturulmuş. Müzik derslerinde de çocukların seviyesine uygun müzikler öğretilmiştir.

Öğretmenlerin mezuniyetlerinden sonra görev yerlerine tecrübe kazanmış olarak gitmeleri amacıyla Tatbikat Mektebi açılmış, yeni mezunlar burada bir yıl staj yaptıktan sonra öğretmenliğe başlamışlardır<sup>261</sup>.

---

<sup>261</sup> Öztürk, a.g.e., s. 17,26

## SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde tüm eğitim-öğretim faaliyetleri medrese çatısı altında sürdürülmekteydi. Fatih Sultan Mehmet zamanında öğretici(müderres) yetiştirme konusunda bir takım düzenlemeler olmuşsa da devamı getirilememiş ve Tanzimat'a kadar Öğretmen yetiştirmek amacıyla ayrı bir okul açılmamıştır. 1770'lerden sonra başlayan Eğitim alanındaki gelişmeler, Tanzimat ile hız kazanmış ve nihayet ilk öğretmen okulu olan Dârülmualimîn-i Rüşdî 16 Mart 1848'de açılmıştır. Bu okul, orta okul seviyesindeki okullara erkek öğretmen yetiştirecek bir hüviyetteydi.

Dârülmualimîn-i Rüşdî ile ilgili ilk ciddi düzenleme okulun ilk müdürlerinden Ahmet Cevdet Efendi'nin (Maarif Nazırlığı da yapmış olan, tarihçi Ahmet Cevdet Paşa) 1851'de hazırladığı Dârülmualimîn Nizamnamesi'yle gerçekleştirilmiştir. Ahmet Cevdet Efendi bu nizamname ile öğretmenlik mesleğine saygınlık kazandırmaya çalışmış, yeni açılmış olan Dârülmualimîn'i sağlam bir temel üzerine oturtmayı planlamış, öğretimi etkili ve düzenli bir hale getirmiştir. Öğretmen Okulu'nu medresenin etkisinden ve medrese alışkanlıklarından uzak tutmak istemiş, öğrencilerin medreseli havasında değil, yeni öğretim metodlarıyla yetiştirilmiş birer öğretmen adayı olarak yetiştirilmesini amaçlamıştır.

Daha önce Evkaf Nezareti'ne bağlı olan Sıbyan Mektebi adı verilen ilkokullar, eğitim sisteminde yapılan reformlar çerçevesinde 1862'de Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlanmıştı. Devam ettirilen yenileşme hareketlerinin amacına ulaşması için bu okulların öğretmenlerinin de yeni metodlarla yetiştirilmesi gerekliliği görülmüş ve 1868'de ilkokul öğretmeni yetiştirecek olan Dârülmualimîn-i Sıbyan açılmıştır. İlk yıl sınavla ve bugünkü anlamda burslu olarak 30 öğrenci alınan bu okulun öğretim süresi iki yıldır. Okulun müdürü Mehmet Cevdet Efendi uygulamaya çalıştığı yeni öğretim metodları dolayısıyla eski usul taraftarlarının tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu tepkiler o kadar ileri gitmiştir ki okul bir süre kapatılmak zorunda kalmıştır.

Eğitim işlerinin belirli bir düzen içerisinde sürdürülmesi için 1869 yılında Maarif Nazırı Saffet Paşa zamanında hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Yasası) ile öğretmen okulları için de önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu

nizamnamede Rüşdîye, İptîdâîye ve Sultanilere öğretmen yetiştirmek üzere üç bölümden oluşacak büyük bir erkek öğretmen okulu (Dârümuallimîn) ve ilk defa kız öğretmen yetiştirmek amacıyla Dârümuallimât adı verilen kız öğretmen okulunun açılacağı belirtilmiştir. Ancak bu erkek öğretmen okulu 1874'te Sultani şubesi olmadan açılabilmişti. Dârümuallimîn-i Sıbyan da kendi binasında eğitime devam etmiş, idari yönden ise açılan Büyük Öğretmen Okulu (Dârümuallimîni Âliye)'na bağlanmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde öğretmen okulu kurma ve öğretmen yetiştirmenin yanında öğretmenlerin tayin, terfi ve maaş durumları da bir esasa bağlanmıştır. Öğretmenler devletin resmi ve maaşlı memurları haline gelmişlerdir.

Dârümuallimîn-i Sıbyan 1882-1883 yıllarında "Darülameliyat" adı verilen bir tür meslek kursu olarak eğitime devam etse de bir yıl sonra eski haline çevrilmiştir. İdadi bölümü 1880 yılında kapanmış, Dârümuallimîn, Sıbyan ve Rüşdîye bölümleriyle 1889-1890 yılına kadar eğitime devam etmiştir.

1891 yılında Dârümuallimîn, İptîdâîye, Rüşdîye ve Aliye şeklinde üç bölümlü olarak yeniden düzenlenip eğitime devam etmiştir. Aliye kısmının hem İdadilere, hem Sultanilere öğretmen yetiştirecek Edebiyat ve Fen olmak üzere iki şubesi vardır.

II. Abdülhamid devrinde Öğretmen Okulları İstanbul dışında vilayetlerde de açılarak yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır 1900'lü yılların başlarında toplam 32 yerde (Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, İzmir, Bağdat, Beyrut, Rodos, Bursa, Diyarbakır, Şam...) Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmıştır. Bu okulların işleyişini düzenlemek için de ayrı bir talimat yayınlanmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Dârümuallimîn'de Satı Bey'in yaptığı yenilikler dikkat çekmektedir. Satı Bey 900 öğrencinin bulunduğu okulda bütün öğrencileri sınava tabi tutmuş ve bu sayıyı 150'ye indirmiştir. Okuldaki niteliksiz öğretmenleri de ayıklayarak güçlü bir eğitim kadrosu oluşturmuştur. Ders programlarını değiştirerek daha önce fazla yer verilmeyen pedagoji derslerine büyük önem vermiş ayrıca Müzik, Beden Eğitimi, El İşleri derslerine de gerekli önemin verilmesini sağlamıştır. Satı Bey, 1909-1912 yılları arasında yürüttüğü Dârümuallimîn Müdürlüğü görevi esnasında

öğretmenliğin ciddi bir eğitim, yetenek ve tecrübe gerektiren bir meslek olduğu anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır. Öğretmenlerin özellikle eğitim ve öğretim yöntemlerini çok iyi bilmeleri gerektiği üzerinde durmuştur.

Maarif Nezareti 1912 yılında Dârülmuaallimîn-i Aliye'ye aynı adla yüksek okul statüsü vermiştir. 1915 yılında okul İbtîdai, İhzari ve Ali olmak üzere üç kısma ayrılmış, 1924'te Yüksek Muallim Mektebi'ne dönüştürülmüştür.

26 Nisan 1870'de Dârülmuaallimât'ın açılması Türk eğitim tarihinde kızların ve kadınların eğitimi ile ilgili en önemli olaylardan biridir. Bu okulun açılmasıyla doğrudan kızların eğitimi ile ilgilenecek bir kurum ve çalışma ortamı meydana gelmiştir. Okulun nasıl açılacağı, bölümleri, dersleri 1869 Maarif Nizamnamesi'nde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu nizamnamede okul iki yıllık sıbyan ve üç yıllık rüştiye bölümleri olmak üzere iki bölümden oluşacaktı ve bu bölümler de ayrıca müslim ve gayrimüslim sınıflarına ayrılacaktı.

İlk yıl sınavla alınan 32 öğrenci ile eğitime başlayan okulun açılış merasiminde zamanın Maarif Nazırı Saffet Paşa bir konuşma yapmıştır. Okulun açılış gayesini, İslamiyetin kadın eğitime karşı olmadığını, aksine teşvik ettiğini ve kadınların çocuklarını iyi yetiştirebilmeleri için eğitilmiş olmaları gerektiğini ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Dârülmuaallimât açılırken öğretmenlerin hanım olması istenmesine rağmen ilk dönemlerde öğretmen yokluğu sebebiyle bu durum gerçekleşmemiştir. 1882'lere kadar sadece nakış ve müzik derslerine hanım hocalar girmektedir ve çoğunluğu da gayri müslimdi. Dârülmuaallimât'tan mezun olan hanımların bu okullarda göreve başlamasıyla hanım öğretmenlerin sayısı erkek öğretmenlerin sayısını geçmiştir. Bu sayı 1893'te erkeklerin iki katına ulaşmıştır.

1895 yılındaki “Dârülmuaallimât İle İhtiyat Kısmina Mahsus Talimât” ile Dârülmuaallimât'a 6 yıllık bir İhtiyat Kısmı eklenmiştir. Kız Rüşdîyeleri düzeyinde olan bu kısım Dârülmuaallimât'a öğrenci yetiştirmektedir. Buradan mezun olanlar Dârülmuaallimât'a sınavsız alınacaktır. İhtiyacı olanlara bugünkü üniversitelerde

verilmekte olan öğrenim kredisine benzer aylık burs verilmiştir. Bunun karşılığı olarak mezun olduktan sonra en az 5 yıl mecburi hizmet istenmiştir.

Dârülmuaallimât, II. Meşrutiyet'e kadar öğrencilere burs veren gündüzlü bir okuldu. Sıbyan ve Rüşdiye okullarından başka, bunlara denk olan kız meslek okullarına da öğretmen yetiştirmekteydi. Bu kimliğiyle 1914'te Darülfünun açılıncaya kadar kızlar için en yüksek eğitim kurumu Dârülmuaallimât olmuştur. Bu arada Dârülmuaallimât'ın mezunları devletin ilk kadın memurları olma ayrıcalığına erişmiştir. Aynı zamanda Dârülmuaallimât'la beraber hanım öğretmen sayısı arttığı için Rüşdiyelerdeki kız öğrenci sayısı da artmıştır.

1913'te Dârülmuaallimât-ı Âliye açılmıştır. Bu okul aynı zamanda idadi ve sultanilere hanım öğretmen yetiştirecekti. İlk yılında 58 öğrencisi, 1914'te 40 öğrencisi olan Dârülmuaallimât-ı Âliye mezunları Darülfünun'a devam edebiliyordu. Ayrıca ana okullarına öğretmen yetiştirmek için Dârülmuaallimât bünyesinde 1914'te bir Ana Muallime Mektebi açılmış ve 23 öğrenci alınmıştır. 1915 yılında okul İbtidai, İhzari ve Ali olmak üzere üç kısma ayrılmış, 1924-1925 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır.

Bu okul Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan herhangi bir kız öğretmen okulu değildir. Türk kadının çağdaşlaşma sürecine zemin hazırlayan önemli bir eğitim ve öğretim kurumudur. Tanzimat'ın son yıllarından itibaren buradan yetişen hanım öğretmenler, toplumun çeşitli statülerinde söz sahibi olmuşlar ve Türk kadınının az çok sosyal, kültürel, siyasi hayata girmesine öncülük etmişlerdir.

Burada önemli bir husus daha ortaya çıkmaktadır ki o da şudur; Yukarıda da değinildiği üzere Dârülmuaallimât'tan mezun olan hanımlar zorunlu çalışma yükümlüsü idiler. Bu durum da devletin kadının çalışmasını kendiliğinden tasvip etmesi anlamı taşımaktadır.

Öğretmen Okullarının öğrenci ve öğretmen sayıları çeşitli aralıklarla şöyledir:

1293 (1876) yılında Dârümuallimât'ta 8 öğretmen ve 50 öğrenci, İstanbul Dârümuallimî'nde 17 öğretmen ve yaklaşık 200 öğrenci vardır.

1304 (1887) yılında Dârümuallimât'ta 10'u kadın 3'ü erkek olmak üzere toplam 13 öğretmen 160 öğrenci, Dârümuallimî'nde 14 öğretmen ve 144 öğrenci vardır.

1321 (1904)'de ise Dârümuallimât'ta 6'sı erkek, 18'i kadın olmak üzere toplam 24 öğretmen ve 542 öğrenci varken Dârümuallimî'nde 37 öğretmen ve 178 öğrenci vardır.

1914'e gelindiğinde ise Dârümuallimât'ın 186'sı yatılı 253 öğrencisi ve 33 öğretmeni bulunmaktaydı. Bu sayı 1916-1917'de 803'e bir sonraki yıl 1005'e ulaşmıştır.

Türk eğitim tarihi açısından Tanzimat Dönemi'nin en belirgin özelliği öğretmen okullarının kuruluş ve gelişmesiyle çok yakın alakası olan “usul-i cedide” hareketidir. Bilime ve insan doğasına yönelik eğitim yapılmaya, eğitim ve öğretimle ilgili fiziksel ortamlar yeni esaslara göre düzenlenmeye başlanmıştır. Sıra, kara tahta, harita, yer küre ve benzeri araçların kullanılması, anlayarak, konuşarak eğitimin yapılması, yazma ve öğrenmeye değer verilme yolunun açılması bunlardandır. Selim Sabit'in çabaları daha çok bu alandadır. 1874'te “Rehnüma-i Muallimin”i yayınlamıştır. Burada öğretmenlere yol gösteriyor, gerek eğitim gerekse öğretim hususlarında onlara önderlik ediyordu. Bu kitap Sıbyan Mekteplerine özel ilk öğretim metodu kitabıdır.

I. Meşrutiyet devrinde öğretmen yetiştirmede “meslek dersleri” ihtiyacı iyice belirginleşmiş ve adı tek ders de olsa bugünkü anlamlarına yakın biçimde, ders bölümlerinin yer almış olmasıdır. Bu nedenle bu dönem öğretmen yetiştirmede meslek derslerinin temellerinin atıldığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. 1890'lardan itibaren “İlm-i Ruh” adı verilen Psikoloji'den yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu dönemdeki eğitim anlayışında eski katı tutumların yerine daha yumuşak bir eğitim anlayışının aldığı görülmektedir. Eğitim sorunlarının açıklanmasında mantıksal bir yöntem uygulanmaktadır. Deney ve gözlemden söz edilse de anlatımda soru-cevap yöntemlerinden ileri gidilememiştir. Nitekim Dârümuallimât öğretmenlerinden Ayşe

Sıdika Hanım, gözlem yöntemini tavsiye etmekle birlikte, bunun sözlü anlatımın sonunda yapılmasını istiyordu.

II. Meşrutiyet döneminde Satı Bey'in çok önemli yenilik ve değişikliklerle Öğretmen Okulları'nda yenileştirme çalışmaları yürüttüğü bilinmektedir. Hazırlanan ders programında, her sınıfta iki saatlik meslek dersine ve son sınıfta dokuz saatlik uygulama çalışmalarına yer verilmiştir. Meslek derslerine “Fenn-i Terbiye” adı verilmiştir. Bu dönemde Batı'daki eğitimcilerin görüşlerine daha çok ehemmiyet verildiği görülmektedir. Eskiye göre daha bilimsel bir anlayış vardır. Bu dönemde yetişen öğretmen adayları Cumhuriyet Dönemi eğitim yöneticileri olmuş ve ülkemizde yeni eğitim atılımlarını başlatmıştır.

1912'de Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlılık fikri yavaş yavaş ortadan kalkmış, eğitimde “ulusal eğitim” fikri gündeme gelmiştir. Bunun sonunda da Arap alfabesi yerine, yeni bir alfabe arayışı başlamıştır<sup>262</sup>. Meşrutiyet döneminin okullarında Fransızca öğrenen nesil, Cumhuriyet döneminde yapılan yazı devrimi için bir güç oluşturmuştur. Bu devrimi anlama ve gerçekleştirmede özellikle bu süreçleri yaşamış olan öğretmenlerin rolü büyük olmuştur.

Nitelikli ve mesleğinin özelliklerini tam olarak kavramış öğretmenlere sahip olunamadıktan sonra eğitim kurumlarının toplumsal gelişmeye gerçek bir katkısının olabileceği düşünülemez. Çünkü bir ülkede öğretmenler yeterli donanıma ve güce sahip olmadıktan sonra, orada en iyi eğitim sistemi de kurulsa süreç başarısızlıkla sonuçlanır. Oysa eğitim sisteminin lokomotif olan öğretmenler nitelikli, saygın, mesleğinin erbabı olarak yetiştirilmişse en kötü sistemlerle dahi, büyük başarılar elde edebilir.

Araştırmamız boyunca incelemeye çalıştığımız öğretmen yetiştiren kurumların kuruluş, işleyiş ve ders programları ile ilgili sorunlar günümüzde de değişik şekillerde devam etmektedir. Bunun yanı sıra eğitim sistemi içerisinde görevlerini sürdüren öğretmenlerin gelişen şartlara uyum sağlayabilmesi, kendilerini yenileyebilmesi için mesleki şartlarının ve özlük haklarının da iyileştirilmesi eğitim açısından önemlidir.

<sup>262</sup> Cumhuriyetten önceki dönemde yapılan alfabe tartışmaları hakkında geniş bilgi için bakınız; Muhammet ERAT, **Türk Basınında Alfabe Meselesi 1862-1918**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C. Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul 1991.

## KAYNAKÇA

### 1. ARŞİV BELGELERİ

**BOA, Şurayı Devlet, 10 / 484, 8 Ca 1285 (27 Ağustos 1868).**

**BOA, İrade-Maarif, Dosya No: 320 (1330 Ş 1).**

**BOA, İrade Dahiliye, No : 42823 .**

**BOA, İrade Dahiliye, No: 64621.**

**BOA, İrade Meclis-i Maarif, No: 3350.**

**BOA, İrade Dahiliye, No: 6462.**

### 2. SALNAME, DÜSTUR VE NİZAMNAMELER

**Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtîdaiye Talimâtnamesi (DDİT),** Matbaa-i Amire, İstanbul 1332.

**Düstur, 1. Tertip, 2.Cilt.**

**Düstur, İkinci Tertip, Beşinci Cilt.**

**Salname-i Devlet-i Aliye (Devlet Salnamesi),** Hicri 1295 (1877).

**Salname-i Devlet-i Aliye (Devlet Salnamesi),** Hicri 1296 (1878).

**Salname-i Devlet-i Aliye (Devlet Salnamesi),** Hicri 1299 (1881).

**Salname-i Devlet-i Aliye (Devlet Salnamesi),** Hicri 1300 (1882).

**Salname-i Devlet-i Aliye (Devlet Salnamesi),** Hicri 1301 (1883).

**Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Maarif Salnamesi),** Hicri 1316 (1898).

**Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Maarif Salnamesi),** Hicri 1317 (1899).

**Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Maarif Salnamesi),** Hicri 1318 (1900).

**Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Maarif Salnamesi),** Hicri 1319 (1901).

**Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (Maarif Salnamesi),** Hicri 1321 (1903).



**Salname-i Vilayet-i Ankara**, Hicri 1320 (1902) .

**Salname-i Vilayet-i Aydın**, Hicri 1321 (1903).

**Salname-i Vilayet-i Bağdat**, Hicri 1319 (1901).

**Salname-i Vilayet-i Diyarbekir**, Hicri 1321 (1903).

**Salname-i Vilayet-i Edirne** Hicri 1319 (1901).

**Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr**, Hicri 1321(1903).

**Salname-i Vilayet-i Kastamonu**, Hicri 1321 (1903).

**Salname-i Vilayet-i Konya**, Hicri 1322 (1904).

**Salname-i Vilayet-i Kosova**, Hicri 1318 (1900).

**Salname-i Vilayet-i Manastır**, Hicri 1314(1896).

**Salname-i Vilayet-i Musul**, Hicri 1325 (1907).

**Salname-i Vilayet-i Sivas**, Hicri 1321 (1903).

**Salname-i Vilayet-i Trabzon**, Hicri 1320 (1902).

**Salname-i Vilayet-i Yanya**, Hicri 1319 (1901).

### 3. KAYNAK VE ARAŞTIRMA ESERLER

Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir – 40 - Tetimme**, Hazırlayan: Cavid Baysun, TTK, Ankara 1986.

Ahmet Lütü Efendi, **Lütü Tarihi**, Yayına Hazırlayan, Münir Aktepe, TTK, Ankara 1989.

AKYÜZ, Kenan., **Encümen-i Daniş**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

AKYÜZ, Yahya., “Dârülmualimîn’in İlk Nizamnamesi (1851), Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 95, Ankara, Mart 1995, s. 3-20.

AKYÜZ, Yahya.,**Türk Eğitim Tarihi (M. Ö. 1000 - M. S. 2004)**, Pegem Yayıncılık, Ankara 2005.

ANTEL, Sadrettin Celal.,**Tanzimat Maarifi**, İstanbul Maarif Matbaası, 1940.

- ARSLAN, Ali., **Darülfünun'dan Üniversiteye**, Kitabevi, İstanbul 1995.
- ARSLANOĞLU, İbrahim., **Kastamonu Öğretmen Okulları**, MEB, İstanbul 1998.
- BABİNGER, Franz., **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** (Çev: Coşkun Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982.
- BAYRAM, Feridun., **Eğitmenler “Öğrenmeyi Öğretme Ustaları”**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.
- BERKER, Aziz., **Türkiye’de İlköğretim (1839-1908)**, MEB, Ankara 1945.
- BİLİM, Cahit Yalçın., **Tanzimat Devrinde Türk Eğitimi’nde Çağdaşlaşma (1839-1876)**, Eskişehir 1984.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit., **Türkîye’de Eğitim Bilimleri Tarihi**, MEB, İstanbul 1995.
- ÇAĞATAY, Neşet., “İhsan Sungu”, **Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri**. Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara 1987, s.423-440.
- ÇAĞATAY, Neşet., “Tanzimat ve Türk Eğitimi”, **Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri, Bildiriler 3-14 Mart 1985**, TTK, Ankara 1987, s. 53-64.
- ÇIKAR, Mustafa., **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara 1998.
- ERGİN, Osman., **Türk Maarif Tarihi**, C.1-2, İstanbul 1997.
- ERGÜN, Mustafa., **II .Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri**, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- ERAT, Muhammet., **Türk Basınında Alfabe Meselesi 1862-1918**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C. Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul 1991.
- HALAÇOĞLU, Yusuf - M.A. AYDIN, “Ahmet Cevdet Paşa” mad., **TDVİA**, C. 7, İstanbul 1993, s. 443-450.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin., “Darülfünun” mad., **TDVİA**, C. 8, İstanbul 1993, s.521-525.
- İNAN, M. Rauf., “Atatürk’ün Devraldığı Eğitim, Öğretim Durumu ve Kurumları (Eğitim Düzeni)”, **Atatürk Konferansları 1971-1972**, TTK, Ankara 1975, s. 117-161.
- KARAL, Enver Ziya., **Osmanlı Tarihi**, C.VII, Ankara 1983.

KARDAŞ, Rıza., “Satı Bey” mad., **Türk Ansiklopedisi**, C. 28, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, s.173-174.

KARDAŞ, Rıza., “Selim Sabit Efendi” mad., **Türk Ansiklopedisi**, C. 28, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, s. 395-396.

KOÇER, Hasan Ali., **Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi**, Ankara1967.

KOÇER, Hasan Ali., “İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, , MEB, İstanbul 1983, s. 571-589.

KOÇER, Hasan Ali., **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, MEB, İstanbul 1991.

KODAMAN, Bayram., **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, TTK, Ankara 1988.

KODAMAN, Bayram – M. A. ÜNAL., **Son Vak’anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi**, TTK, Ankara 1996.

LEWİS, Bernard., **Modern Türkiye’nin Doğuşu**.(Çev. Metin Kırıatlı), TTK, Ankara 1998.

Mahmud Cevad İbnü’l Şeyh Nafi, **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı**, İstanbul Matbaa-i Amire 1338.

Mehmet Esad Efendi, **Vak’anüvis Es’at Efendi Tarihi** (Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz), İstanbul 2000.

Mehmed Süreyya, **Sicilli Osmani** (Hazırlayan: Nuri Akbayer), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Muallim Cevdet, “Dârümuallimîn’in 70. Sene-i Devriyesi Konferansı”, **Tedrisat Mecmuası**, No:6, İstanbul 1332 (1916), s. 185.

OMAY, Aliye., “İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu”, **Türk Yurdu**, 7.Devre / 8.C. S. 354, Eylül 1987, s. 53-57.

ÖNDER, Mehmet., **Konya Maarif Tarihi**, Ülkü Basımevi, Konya 1952.

ÖZALP, Reşat., **Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.

ÖZALP, Reşat – E. ATAÜNAL., **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı**, İstanbul 1977.

ÖZCAN, Abdülkadir., “Abdurrahman Şeref Efendi” mad., **TDVİA**, C.1, İstanbul 1988, s.175.

ÖZTÜRK, Cemil., **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, TTK, Ankara 1996

Şemseddin Sami., **Kâmûs-i Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

**Takvimi Vekayi**, 25 Muharrem 1287 (27 Nisan 1870), S. 1217.

**Takvim-i Vekayi**, 23 Rebiülâhir 1264 (29 Mart 1848), S. 372.

SAKAOĞLU, Necdet., **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

TEMELKURAN, Tefik., “Türkiye’de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu” **BTTD**, C. 6, S. 36, Eylül 1970, s. 61-66.

TUTSAK, Sadiye., **İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)**, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.

UÇMAN, Abdullah., “Encümen-i Dâniş” mad., **TDVİA**, C.11, İstanbul 1995, s.176-178.

UÇMAN, Abdullah., “Mizancı Murat” mad., **TDVİA**, C.30, İstanbul 2005, s. 214-216.

UNAT, Faik Reşit., **Türkiye’de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, MEB, Ankara 1964.

YILMAZER, Ziya., “Esad Efendi” mad., **TDVİA**, C.11, İstanbul 1995, s. 341-345.

YÜCEL, Hasan Ali., **Türkiye’de Orta Öğretim**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994.